

KVINNER MOT ATOMVÅPEN

**- Norske kvinners organiserte atommotstand de tjue første
årene etter andre verdenskrig**

Henriette Westgaard

Masteroppgave i historie

Historisk Institutt

Universitetet i Bergen

Vår 2007

Forord

Denne masteroppgaven ble avsluttet våren 2007. Det er mange som skal takkes for at det har latt seg gjøre å gjennomføre på den tiden. Først og fremst, og mest av alt, en stor takk til min veileder Øyvind Bjørnson. Tusen takk for at du har brukt så mye tid og kommet med så mange god og nødvendig hjelp. Takk også til Tore Grønlie og Jan Heiret som har kommet med mange nyttige innspill på seminar.

Jeg har vært mange turer på Fylkesarkivet i Oppland og Arbeiderbevegelsens arkiv og lesesal i Oslo, tusen takk for god hjelp fra de ansatte ved disse arkivene. Takk også til Berit Ås som i tillegg til å stille opp til intervju har bidratt med hjelp, og svar på spørsmål underveis.

Takk til familie og gode venner for oppmuntring og motivasjon, en særlig takk til mamma og pappa som er stolte av meg uansett! Det har vært gull verdt når det til tider har gått litt sakte med skrivingen.

Jeg har vært så heldig å ha mennesker rundt meg som har satt av tid til korrekturlesing. Takk til dere, Katrine Dale Bjordal, Erling Andre Flote, Nina Hermansen, Alice Walgermo og Geir Westgaard. En spesiell takk til Erling som i tillegg har stått for masse hjelp, råd og ubetalelig oppmuntring de siste ukene før innlevering.

Bergen, 14. mai 2007

Innholdsfortegnelse

Forord	2
Innholdsfortegnelse	3
Kapittel 1: Innledning.....	5
Problemstilling	5
Avgrensning i tid.....	6
Begrepsforklaringer.....	6
Tema og litteratur	10
Kilder og metodiske problemer.....	13
Oppgavens disposisjon.....	15
Kapittel 2: Historisk kontekst.....	18
Kald krig.....	18
Intern strid i arbeiderbevegelsen	21
Atommotstand og fredsbevegelser	22
Kapittel 3: Internasjonal kvinneliga for fred og frihet	25
Kvinneligaen og fredstradisjonene	25
Internasjonal Kvinneliga	26
Internasjonal Kvinneligas tilblivelse	26
FN, kald krig og Nato.....	29
Kvinneligaen	32
Personer og verdier som har preget Kvinneligaen	33
Atommotstand og Nato – en ny epoke?	34
Kvinneligaen og feminisme	39
Kapittel 4: Norsk Kvinneforbund og Fredsaksjonen	42
Kvinnenes Demokratiske Verdenforbund.....	42
Atommotstand i praksis.....	45
Norsk Kvinneforbund.....	46
Norsk Kvinneforbunds aktivitet mot atomvåpen	51
Internasjonal Fredsaksjon.....	54
Fredsaksjonen i Norge.....	56
Fredsaksjonenes atommotstand.....	59

Kapittel 5: Arbeiderpartiets Kvinnesekretariat	62
Kvinnesekretariatet i Arbeiderpartiet	62
Kvinnesekretariatets skepsis i atomsaken	66
Usynlige eller umyndige kvinner?	76
Kapittel 6: Norske kvinner og atomvåpen – samarbeid eller strid?	79
Vilje til samarbeid etter krigen	79
Kald krig og polarisering	80
Kvinner som markerte seg på tvers av gruppene	86
Fredsaksjonen som en brobygger?	88
Kjønnsspektet	91
Samarbeid eller strid?	92
Kapittel 7: Konklusjon	93
Litteratur og kilder	100

Kapittel 1: Innledning

Problemstilling

I denne oppgaven vil jeg undersøke hvordan norske kvinner arbeidet mot atomvåpen som en del av fredsarbeidet i de første 20 årene etter andre verdenskrig. Hovedproblemstillingen kan deles opp i følgende underproblemstillinger:

1. Hva var det ideologiske og moralske grunnlaget for kvinneorganisasjoners motstand?
2. Hvor aktive var organisasjonene, og hvordan ytret denne motstanden seg i praksis?
3. Samarbeidet de, eller handlet de hver for seg eller?
4. Hvordan påvirket den konkrete historiske konteksten, som den kalde krigen, organisasjonenes mål og muligheter for samarbeid?

Med utgangspunkt i disse problemstillingene vil jeg analysere fire kvinneorganisasjoner. Den første er Internasjonal Kvinneliga for Fred og Frihet (Kvinneligaen) som ble dannet i 1915 både internasjonalt og i Norge. Kvinneligaen var dermed i 1945 en etablert organisasjon med lang, internasjonal tradisjon. Norsk Kvinneforbund¹ ble etablert i 1948, og er den andre organisasjonen jeg skal ta for meg. Også den var en del av en internasjonal bevegelse og moderorganisasjonen ble dannet tre år tidligere i 1945. Norsk Kvinneforbund er spesielt interessant fordi den ble beskyldt for å være kommunistisk.

Den tredje organisasjonen er Kvinnenes Internasjonale Fredsaksjon (Fredsaksjonen) som ble dannet i 1961 både internasjonalt og i Norge. Dette var egentlig en ad hoc bevegelse og tilhengerne av Fredsaksjonen brukte ikke begrepet organisasjon om seg selv. Denne bevegelsen var med å blåse liv i atomdebatten på ny, og ønsket å bygge bro mellom kvinner med forskjellig politisk ståsted. Den fjerde og siste er Kvinnesekretariatet i Arbeiderpartiet som var partiets kvinnebevegelse. Forløperen til Kvinnesekretariatet ble dannet i 1901. Ved å analysere Kvinnesekretariatet med utgangspunkt i atompolitikken vil vi kunne få et innblikk i om partipolitiske rammer satte begrensninger på måten kvinnene kunne arbeide med nedrustningspolitikk

¹ I Norge ble organisasjonen hetende Norsk Seksjon av Internasjonalt Kvinneforbund fram til 1954. Fra 1954 ble den hetende Norsk Kvinneforbund og er det navnet jeg vil bruke gjennom hele oppgaven for å gjøre det så ryddig som mulig.

Avgrensning i tid

I tid avgrenser perioden seg fra 1945 til ca. 1965. Jeg har valgt å dele denne perioden opp i tre faser.

1. 1945 – ca.1949: Tiden det var stor vilje til samarbeid. I de første årene etter andre verdenskrig var det et godt samarbeidsklima både i politikken og i organisasjonslivet. Under krigen hadde ”de fleste” stått sammen mot nazismen, og dette preget også det aller første årene etter krigen. Kommunistene var fremdeles regnet som et ”vanlig” parti på venstresiden, og ikke en politisk trussel for samfunnet.

2. Ca.1949 – 1961: Denne perioden preges av politisk polarisering. Den kalde krigen er i gang og USAs og Sovjets store konflikter preger hele verden. Norge blir NATO-medlem i 1949 og tar dermed side i øst/vest-konflikten. I Norge var det på langt nær enighet om en slik avgjørelse. I denne perioden blir kommunistene nærmest sett på som en trussel mot samfunnet. På grunnlag av det ble potensielle kommunistisk dekkorganisasjoner politiovervåket. Overvåkningen foregår forøvrig lenger enn perioden min oppgave tar for seg.

3. 1961 – ca 1965: Nye bevegelser vokser fram i verdenssammenheng. I 1961 gikk myndighetene i Norge inn for å endre atomparagrafen. Før det var det mange diskusjoner i organisasjoner og på stortinget om hvordan Norge skulle forholde seg til dette. Samtidig vokser det opp nye fredsbevegelser på verdensbasis. Særlig i USA, hvor også oppblomstringen av borgerrettigheter er omfattende på den tiden. Den nye og mer løse bevegelsesformen sprer seg også til Norge. Blant disse fantes en ny kvinnefredsbevegelse som jeg vil følge. Årene fram mot 1965 regnes som en etableringsfase for de nye bevegelsene, og det er denne etableringsfasen jeg ønsker å undersøke.

Begrepsforklaringer

Et av målene i oppgaven er å kartlegge det moralske og ideologiske grunnlaget for kvinnenens motstand mot atomvåpen. Er det som ofte omtales som ”kvinnelige verdier” en del av dette moralske verdigrunnlaget? Hva var det som gjorde at kvinner gikk sammen og organiserte seg i egne kvinnefredsorganisasjoner for å få gjennomført sine målsetninger om å arbeide og skape bevisstgjøring i nedrustningsspørsmålet? Sikkerhetspolitikk i årene rett etter andre verdenskrig var ikke i utgangspunktet en kvinnearena.

Senere vil jeg se nærmere på hva som gjorde kvinner spesielle i fredssaken, særlig i motstanden mot atomvåpen, og om det i det hele tatt lå spesielle *kvinneverdier* til grunn. Dette

er ikke opplagt. Elisabeth Lønnå har med eksempler vist at kvinner ikke nødvendigvis er mer fredeligere enn menn opp gjennom historien. Fra Tidsskriftet *Kvinnen og tiden* i desember 1945 er dette sitatet hentet:

”Det er så vanlig å høre kvinner hevde at det ”mannsstyrte” samfunnet kjørte oss i grøften og at kvinnene med sin moderlighet, større evne til ømhet og sans for å verne liv skulle bety en garanti for et mer harmonisk samfunn og en fredelig utvikling. Dette er en romantisk illusjon.”²

Lønnå mener også at kvinner i noen sammenhenger kan være like militaristiske som menn og nevner eksempler av litt nyere dato, som blant annet Margaret Thatcher, Condoleeza Rice og Kristin Krohn Devold.³ Likevel er det ingen grunn til at det ikke er verdt å se nærmere på det typiske kvinnelige ved en kvinnefredsbevegelse. Lønnå hevder at det er lett å vise til militaristiske kvinner, men uten av den grunn å fremstille kvinnefredsbevegelsen som liten og ubetydelig.⁴ Lønnå viser til fredsforsker Ingrid Skjelsbæk som mener kvinnelige verdier i mindre grad enn menns er knyttet til krig og militarisme. Hun hevder at kvinner derfor *potensielt* er bærere av en mer fredsrettet tenkning. I følge Lønnå har Skjelsbæk dermed åpnet for at kvinner som gruppe kan spille en fredsskapende rolle, uten å påstå at de i og for seg er mer fredelige som kjønn.⁵

At organisasjonene jeg vil skrive om bare bestod av kvinner, kan altså tyde på at de så på sin kvinnelighet som en ressurs i sakene de ønsket å fremme. Kari Melby underbygger dette når hun skriver at ved å fokusere på forskjellene mellom kjønnene kan man fremme kvinnelighet og ”kvinnelige egenskaper” som en ressurs.⁶ Å uttrykke det typiske kvinnelige i organisasjoner og i politikken forutsetter at vi har klart for oss to ganske motstridende kvinnepolitiske tradisjoner. Å fremheve *kjønnsforskjellene* som den ene kvinnehistoriske tradisjon, stod som motsetning til å fremme *likestillingen* mellom kjønnene. Forskjellighet mellom mann og kvinne kan fortolkes som en verdifull styrke og ressurs. I slike tilfeller kan kjønn danne grunnlag for organisering, og fungere som et legitimt grunnlag for å gå sammen som kvinner å danne organisasjoner.⁷ Det er mye som tyder på at grunnlaget for kvinnefredsorganisasjoner ble lagt ut i fra en slik vurdering. ”Kvinnelig egenskaper” kan være

² *Kvinnen og tiden* nr. 1, 1945 s. 4.

³ Lønnå 1994: Upublisert manuskript til prøveforelesning:4.

⁴ Lønnå 1994: Upublisert manuskript til prøveforelesning:4.

⁵ Lønnå 1994: Upublisert manuskript til prøveforelesning:6.

⁶ Melby 1995:381.

⁷ Melby 1995:381.

en forlenging av kvinners *rolle*, for eksempel *mødre* med *morsomsorg*. Begge de kvinnepolitiske tradisjonene fremhevet det kvinnelige som moderlighet. Hvordan grupperinger av kvinner velger å *bruke* sine kvinnelige egenskaper kommer an på hvilket formål de har.⁸ Dette kan være et hensiktsmessig perspektiv å bruke innenfor krig og fredsproblematikken. Jeg vil trekke inn dette aspektet når jeg analyserer hver enkelt organisasjon i forhold til atomdebatten. Melby hevder videre at fordelen ved å trekke ut det *kvinnelige* bygger på den forutsetning at det er et sentralt kvinnepolitisk spørsmål hvorvidt kjønn, og dermed forskjellighet, kan gis politisk relevans og danne grunnlag for strategiske valg.⁹

I et kvinnehistorisk perspektiv kan vi si at fra slutten av 1800-tallet begynte en ny forståelse av kjønnsforholdet å ta form. ”*Kvinnerettighetsbevegelsen og en bredere kvinneoffentlighet av yrkesaktive, organisasjonsaktive og i litteraturen brøt grenser for kvinners tradisjonelle roller.*”¹⁰ Kvinnerettighetsbevegelsen dannet mye av grunnlaget for kvinnelig organisering og rundt første verdenskrig kom også flere nye kvinnegrupperinger inn på den offentlige arenaen.¹¹ Denne kvinneoffentligheten banet blant annet vei for Kvinneligaen. Framveksten av organisasjonssamfunnet viste seg å være en forutsetning for at kvinners stemme kunne høres offentlig, både i saker hvor *kvinnespørsmål* stod på dagsorden og i saker med helt andre målsetninger.¹² Det var en lang prosess for kvinnene å nå fram i det offentlige rom. I følge Ida Blom forutsatte tidligere forståelse av kjønn at det kvinnelige subjekt eksisterte utelukkende i det private, mens det mannlige subjekt dominerte i det offentlige.¹³ Denne kjønnpolariseringen var gjeldende til langt inn på 1900-tallet, men det var altså ikke det hele bildet.¹⁴ Organisasjoner som kvinnefredsorganisasjonene er med på å vise dette.

Jeg vil nå gå videre med å redegjøre for de viktigste historiske fredstradisjonene i følge Svanaug Fjær. Fredsforsker Nigel Young har kategorisert ni ulike pasifistiske tradisjoner som fredsbevegelser og fredsorganisasjoner gjennom tidene har vært påvirket av, alt etter hvilken tid de har operert i og hvilken ideologi de har lagt til grunn. Flere av disse tradisjonene var med på å prege verdigrunnlaget til organisasjonene jeg vil skrive om. Den ene kategorien,

⁸ Melby 1995:393.

⁹ Melby 1995:383.

¹⁰ Melby 1995:13.

¹¹ Melby 1995:13.

¹² Melby 1995:17.

¹³ Blom 1995:140.

¹⁴ Blom 1995:140.

Religiøs pasifisme, er først og fremst tatt med på grunn av kvekerbevegelsen. Kvekerne etablerte seg alt i 1650, og har siden drevet fredsarbeid.¹⁵ De var dermed først ute av alle. Flere fredsarbeidere og organisasjoner i verden har vært inspirert av, og hatt medlemmer fra kvekerbevegelsen. Den religiøse pasifismen er preget av en radikal pasifistisk holdning. Særlig Kvinneligaen har vært preget av kvekerne, og blant andre var grunnleggeren Jane Addams kveker. *Feministisk anti-militarisme* var i sin natur et opprør for at kvinner skulle ha mer innflytelse i militære spørsmål. Begrunnelsen var at det ville tjene fredssaken. De skapte sin egen fredstradisjon på tvers av politiske og religiøse skiller. Disse strømningene startet på slutten av 1800-tallet, og fant særlig sin form under første verdenskrig. Dette er kategorien som passer på Kvinneligaen som ble dannet samtidig som denne tradisjonen særlig fant sin form.

Sosialistisk pasifisme var en fredstradisjon som ligner det Lars Erik Rowe har omtalt som den kommunistiske fredsmytologien.¹⁶ Her identifiseres kapitalisme med krig og sosialisme med fred. For de som hevdet denne tradisjonen på det mest ytterliggående ble målet å avskaffe staten som har volden internalisert i sin struktur.¹⁷ En fjerde form for pasifisme var den *Sosialistisk internasjonalisme*. Den ønsket å knytte det internasjonale aspektet med proletariatet ved å bygge internasjonale institusjoner som skulle forene proletariatet i alle land.

Til sist nevner Young *Atomvåpenpasifisme*. Dette var en ny bølge av bevegelser som vokste fram rundt 1960 og som konsentrerte seg om atomvåpen. Atomvåpenpasifismen preget altså de nyere bevegelsene og derfor også den tredje fasen i min oppgave. Fredsaksjonen var et produkt av denne bølgen, selv om ikke alle deres sympatisører måtte være pasifister.¹⁸

¹⁵ Kvekerne i Norge, hjemmeside: <http://www.kveker.org/index.htm>.

¹⁶ Rowes kommunistiske fredsmytologi kommer jeg tilbake til.

¹⁷ Fjær 1988:24.

¹⁸ Andre av Youngs tradisjoner: *Liberal internasjonalisme* fokuserte, som begrepet tilsier, sterkt internasjonalt. Denne tradisjonen la vekt på at internasjonal organisering, handel og samarbeid skulle danne grunnlag for fred, og freden måtte ikke basere seg på hver enkel stat, men internasjonalt. *Kamp mot obligatorisk verneplikt* var en fredsbevegelse hvor sosialister, kvekere og liberale individualister stod sammen. *Radikal pasifisme* var tradisjonen som bar med seg elementer fra den tidligste fredsbevegelse, hvis vi ser bort i fra kvekerne. Denne tradisjonen var nemlig ikke tuftet på religion. *Comiternnationalism* ble til ved at Sovjet ble den kommunistiske base, og det ble holdt en mengde fredsaksjoner i deres regi.

Tema og litteratur

For å belyse temaet mitt nærmere vil jeg trekke frem den litteraturen, sekundærkildene, som jeg legger mest vekt på. Litteraturen er viktig på det rent realhistoriske plan, men ikke minst ønsker jeg å bruke den teoretisk til å belyse mitt tema og åpne opp for videre spørsmål.

I sin prøveforelesning fra 1994 om ”*Kvinner i fredsbevegelsen og historien om dem*” diskuterte Lønnå hvilke argumenter som ble brukt for å gå inn i en kvinnefredsorganisasjon. Det å finne ut hvilke argumenter som var sentrale, er også med på å vise hvilke verdier kvinnene i organisasjonene la til grunn for sitt medlemskap. En del av min problemstilling er nettopp å peke på verdigrunnet til organisasjonene. Et viktig argument for å gå inn i kvinnefredsorganisasjoner var at kvinner led mye, noen mente mest, under krig. Et annet argument som har blitt trukket fram er moderskapet. Også Melby som jeg tidligere har vært inne på underbygde dette argumentet. Lønnå hevder at moderskapet ikke ble begrenset til det biologiske fordi alle kvinner var *potensielle* mødre og kunne påta seg et *sosialt moderskap*.¹⁹ Jeg vil følge opp Lønnås argumentasjon og drøfte om *moderlighet* og *kvinnelighet* var grunnleggende verdier i organisasjonene. Særlig vil jeg komme tilbake til det i sjette kapittel hvor organisasjonene ses i forhold til hverandre. Var det slik at *sosialt moderskap* drev kvinnenes motstandsarbeid mot atomvåpen?

Også Svanaug Fjær diskuterer kvinnelige verdier. Hun hevder i sin hovedoppgave ”*Gamle organisasjoner – Nye bevegelser*”, at det var et ønske om å delta i militærpolitikken som var grunnlaget for dannelsen av Kvinneligaen. Det ble fokusert på at kvinner hadde et annet perspektiv på militære spørsmål enn menn.²⁰ Det en kan spørre om er om kvinnene stod for noe eget, noe ”felleskvinnelig” til forskjell fra menn. Og ble i tilfellet de *kvinnelige* egenskapene fremhevet i alle organisasjonene jeg skriver om? Eller stod det mindre sentralt hos noen?

Fjær drøfter ”den kvinnelige livsholdningen” med utgangspunkt i en artikkel fra *Fred & Frihet*, Kvinneligaens tidsskrift. Artikkelen trekker fram de egenskapene forfatteren mener er fremtredende hos kvinner. Det er egenskaper som medfølelse, intuitiv sympati, avsky for bruk av vold og respekt for individuelt liv.²¹ Var troen på disse egenskapene som typisk kvinnelig?

¹⁹ Lønnå 1994: Upublisert manuskript til prøveforelesning:11

²⁰ Fjær 1988:15

²¹ Fjær 1988:93.

Ble kvinnene drevet av troen på at deres ”moralske verdigrunnlag” kunne gjøre verden til en fredeligere plass?

I analysen av Kvinneligaen internasjonalt er boken til Gertrude Bussey og Margaret Tims ”*Pioners for Peace: WILPF 1915-1965*” en viktig sekundærkilde. Den dekker det samme tidsrommet som jeg ønsker å undersøke, samt forhistorien fra 1915. Boken er først og fremst realhistorisk hvor historien om Internasjonal Kvinneliga flettes inn i viktige verdenshistoriske begivenheter. Bussey og Tims gir også et glimt av Kvinneligaen i Norge og dens plassering og betydning internasjonalt. Særlig spennende er det å lese om norsk(e) fredskvinne(r)s verv og posisjoner internasjonalt. Det gir et innblikk i organisasjonens verdigrunnlag og dens praksis, begge viktige for min problemstilling. Marie Lous Mohr omtales i forbindelse med at hun satt som president i den internasjonale moderorganisasjonen i ti år. Ved å få opplysninger om dette fra internasjonalt hold, ser vi bedre hvor sentral norske Mohr var i organisasjonen. Boken tar også opp situasjonen som oppstod da når nye kvinnefredsbevegelser kom til på 60-tallet. På hvilken måte angikk det Kvinneligaen? Var det slik Bussey og Tims påstår at Internasjonal Kvinneliga ble forbigått og satt til siden av yngre og mer dynamiske bevegelser som Internasjonal Fredsaksjon?²² Dette er et interessant spørsmål som jeg vil forsøke å svare på i min analyse av organisasjonens forhold til hverandre.

I 1978, da Kristin Lundby skrev sin hovedfagsoppgave om *Norsk Kvinneforbud*, fantes det ingen litteratur om forbundet. Senere forskning har heller ikke tatt for seg dette emnet i særlig grad. Målet til Lundby er å gi en historisk fremstilling av organisasjonen. Lundby fastslår at formålet til både Norsk og Internasjonalt Kvinneforbund var å arbeide for fred, blant annet mot atomvåpen. I tillegg setter hun søkelyset på Norsk Kvinneforbunds tanker om at siden ikke mennene i verden kunne stå sammen for fred, så kunne i alle fall kvinnene forsøke å samle seg for å bekjempe krig og atomvåpen.²³ Troen på kvinnelige samarbeidsevner, som for eksempel det å samarbeide på tvers av politiske skillelinjer, kan ha fungert som en grunnverdi for organisasjonen. Om organisasjonen lyktes, ønsker jeg å følge opp videre. Hvilke forutsetninger hadde kvinnene for å ”stå sammen”? Og var dette noe de oppnådde?

Norsk Kvinneforbund ble anklaget for å være en kommunistisk dekkorganisasjon. Siden den sympatiserte med Sovjet, i tillegg til at mange av medlemmene var kommunister, er det

²² Bussey og Tims 1980:244.

²³ Lundby 1978:64.

naturlig å spørre om de *egentlig* arbeidet med å fremme kommunismen. Jeg vil forsøke å se om det *var* arbeidet for fred som var hovedmålet til Norsk Kvinneforbund, slik Lundby hevder, eller om det kan være mulig å se på fredsarbeidet som et ”kommunistisk våpen”.

Litteratur om Fredsaksjonen både i Norge og internasjonalt har det vært svært vanskelig å finne. I Norge nevnes bare Fredsaksjonen i enkelte kapitler av større verk. Internasjonalt har jeg funnet boken *Women Strike for Peace* av Amy Swerdlow som gir oversikt over bakgrunnen for bevegelsen og dens handlinger og holdninger. Jeg har derfor bygd mye av min analyse av Fredsaksjonen internasjonalt på denne boken. Swerdlow var selv en del av bevegelsen. Hun legger vekt på bevegelsens løse form som skulle gjøre det letter å forene kvinner på tross av ulik bakgrunn og politisk ståsted. Når hun beskriver hvilke kvinner som fra starten engasjerte seg i Fredsaksjonen, skriver hun:

”They came from liberal to left political backgrounds, having been pacifists, Quakers, New Deal Democrats, socialists, anarchists, Communist sympathizers, or Communist party members in the years before and during the World War 2.”²⁴

I Norge var det også slik at en av hovedintensjonene med Fredsaksjonen var å forene kvinner både fra Kvinneligaen og Norsk Kvinneforbund. Jeg vil med utgangspunkt i den sammensatte amerikanske Fredsaksjonsgruppen som Swerdlow beskriver, undersøke om den norske Fredsaksjonen klarte å være brobygger. Jeg vil dermed kunne svare på hvorvidt organisasjonene handlet hver for seg, eller om de samarbeidet.

Frem til i dag har fredsbevegelsen generelt vært viet liten oppmerksomhet her i Norge. Til en viss grad gjelder dette også for fredsbevegelsene i verden for øvrig. To unntak, med tanke på norsk litteratur av nyere tid, er Lars Rows hovedfagsoppgave ”*Forsvar av freden og kampen mot krigsbrannstifterne Fred som politisk våpen i den kalde krigen 1949-1956* fra 1999”, og Anette C. Gulsetts masteroppgave ”*Reetablering og strid i etterkrigstidens fredsbevegelse*”. *Norsk og internasjonal fredsbevegelse 1945-1950* fra 2005. Begge fremstillingene berører sider ved mine problemstillinger, men mitt utgangspunkt er annerledes fordi hele oppgaven er basert på et kvinneperspektiv, en kobling mellom atommotstand, fredsbevegelser og kvinner. Rows fremstilling viser hvordan fredsarbeid kan benyttes i politisk propaganda. Jeg vil forfølge tanken videre å spørre om Norsk Kvinneforbund ble oppfattet som en

²⁴ Swerdlow 1993:1.

dekkorganisasjon for kommunistisk propaganda, og hvordan slike oppfatninger påvirket organisasjonens relasjoner til andre organisasjoner. Nærliggende er det å spørre om den kalde krigen påvirket organisasjonenes mål, og muligheter for samarbeid. Plassert sammen med andre organisasjoner som sympatiserte med Sovjet, som Fredens Forkjempere, blir nettopp Norsk Kvinneforbund av Rowe drøftet i forhold til fred som politisk (kommunistisk?) våpen.

Gulsetts avgenser seg i tid til de fem første årene etter andre verdenskrig, tidsmessig dekker det hele min første fase og overgangen til den andre Gulsett drøfter blant annet om Kvinneligaen har satt store spor etter seg etter andre verdenskrig. Jeg vil ut i fra dette gå videre å se *på hvilken* måte Kvinneligaen *har* satt spor og hvorvidt den arbeidet på nye måter etter andre verdenskrig og ut på 1960-tallet. For å få med et lenger perspektiv i utviklingen av dens verdigrunnlag vil jeg også trekke linjene tilbake til da Kvinneligaen ble dannet.

Kilder og metodiske problemer

Jeg har brukt ulike typer kilder, både primærkilder i form av arkivmateriale og ett intervju, sekundærlitteratur som bøker og internett i min tilnærming og analyse av kvinneorganisasjoners freds- og antiatomarbeid. En detaljert oversikt av dette finnes i noter og litteraturliste. Her vil jeg redegjøre for de mest sentrale kildene jeg har benytte, og noen av de metodiske problemene jeg har støtt på. Begrunnelsen for valg av kilder er stort sett så enkel som at det er disse kildene jeg har funnet som går direkte på mitt tema, i alle fall av skriftlig materiale. For oppgavens del kunne det vært interessant med flere intervjuer av involverte, men det utelukket seg selv av tidsmessige grunner og ikke minst at flere av de mest sentrale intervjuobjektene har gått bort.

Mye av arkivmaterialet finnes på Norsk Fredssenter, tidligere Kornhaug Norsk Fredssenter, som siden opprettelsen i 1988 har hatt som en av to hovedoppgaver å samle inn og registrere arkivmateriale som dokumenterer norsk fredsbevegelse. Arkiver har blitt samlet inn fra privatpersoner og organisasjoner i norsk fredsbevegelse. Fra 2001 har arkivene blitt deponert i Fylkesarkivet i Oppland i Lillehammer.²⁵ Arkivmaterialet til Kvinneligaen og Kvinnenes Internasjonale Fredsaksjon finnes her. Norsk Kvinneforbund og APs kvinnesekretariat er

²⁵ Norunn Grande i mail til meg 19. mars, 2007.

lagret i Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek har materiale fra hele arbeiderbevegelsen og den politiske venstresiden.²⁶

Både i fredsarkivet og Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek finnes protokoller, møtoreferater, utkast til og ferdigskrevne artikler og foredrag, samt korrespondanser mellom ulike organisasjoner eller mellom organisasjonen og dens moderorganisasjon. I noen tilfeller var også tidsskrifter å finne, særlig gjaldt det medlemsbladet til Kvinneligaen ”*Fred & Frihet*”. Jeg har gått systematisk gjennom materialet som har hatt betydning for meg. Noen av Landskvinnekonferansene til Kvinnesekretariatet var også å finne i trykte publikasjoner og ikke bare i arkivet. Til dels gav materialet meg gode opplysninger, men til dels var det også i knappeste laget og inneholdt derfor noen hull. Deler av korrespondansen mellom organisasjonene og mellom enkeltmedlemmer kunne det være vanskelig å plassere i en større sammenheng for å se hele bildet. Selv om det hovedsakelig var norske forhold jeg fant belegg for i arkivene, fikk jeg også nytte av en del korrespondanse som gikk på tvers av landegrensene. Siden de norske kvinnefredsorganisasjonene hadde samarbeidet mest med sine moderorganisasjoner, inneholdt arkivene en del internasjonalt stoff også. Referat fra styremøter dominerte blant arkivmaterialet og kunne være fra en halv side til flere sider med vedlegg. Det var svært varierende hvor omfattende og omhyggelig disse møtoreferatene var skrevet. Det aller meste av materialet i begge arkivene var skrevet på maskin.

Fredssenterets arkiv i Oppland var både kategorisert etter både organisasjoner og personer. Det positive ved arkivet var at det fantes en god del av møtoreferater og utkast på foredrag og artikler. Svakheterne var for det første at det ikke alltid var like lett å fastslå når og hvem som hadde skrevet utkastet. For det andre så kunne det virke noe tilfeldig *hvor* materialet befant seg. Kvinneligaens materiale kunne like gjerne finnes i personarkivet til Marie Lous Mohr eller Johanne Reutz Gjermoe som i organisasjonens eget arkiv. På Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek var alt derimot arkivert under organisasjonenes navn. Den største styrken der var likevel at Landskvinnekonferansene til Kvinnesekretariatet var å finne i bøker, og ikke bare i løse ark. Det gjorde deler av arbeidet mer oversiktlig. En svakhet ved dette arkivet var at samlingen med tidsskriftene til både Norsk Kvinneforbund og Kvinnesekretariatet var svært mangelfull.

²⁶ Hjemmesiden til Arbeiderbevegelsens arkiv: <http://www.arbark.no/h0401.htm>.

Jeg intervjuet Berit Ås og har senere hatt noe brevkorrespondanse med henne. Ås var initiativtaker til Fredsaksjonen, medlem av Kvinneligaen og aktiv arbeiderpartikvinne i den tidsperioden oppgaven min omhandler. Det betyr at hun har vært involvert i flere av de grupperingene jeg skriver om. Siden Ås var en del av de organisasjonene og det politiske miljøet jeg skriver om, har hun fungert som tidsvitne og førstehåndskilde. Hennes kunnskap om Fredsaksjonen var særlig viktig. At intervjuet ble gjennomført på et tidlig tidspunkt, gjorde at jeg kunne komme tilbake til det underveis, samt få svar på spørsmål per brev. Det må imidlertid tas med i betraktningen at informasjonen er basert på subjektive oppfatninger og erfaringer tilbake i tid. Ås var altså ikke bare et tidsvitne, men også en viktig aktør.

I tillegg til litteraturen om temaet, har internett vært en hyppig brukt sekundærkilde, både for å søke etter sentrale personer og få et inntrykk av organisasjonene gjennom deres hjemmesider. Kvinneligaen har hjemmesider både for den norske og internasjonale organisasjonen.

Et metodisk problem i arbeidet med primær og sekundærkilder, er fortellerens forhold til det fortalte. Når man kritisk skal vurdere slike kilder må man spørre seg *hva* er disse kildene egentlig? *Hvilken* karakter har de? Under hvilke omstendigheter oppstod de? Hvilke formål hadde opphavskvinnene?²⁷ Referat, artikler og foredrag, samt litteraturen som foreligger, er stort sett skrevet av aktørene selv. Materialet er derfor i stor grad preget av forfatterens subjektive forståelse av historien og av seg selv. De kan betraktes som førstehåndsberetninger. Formålet til kvinnene vil jeg anta har vært et ønske om å vise ettertiden hva disse bevegelsene var og hva de betydde. Det er et viktig moment å være klar over når jeg skriver, samtidig behøver det ikke deres subjektive syn være så langt unna de faktiske forhold. At kildene kommer fra mennesker som faktisk *var* der da historien ble til er også en styrke, nettopp fordi de var tidsvitner til det som skjedde. Det er ikke bare skrivingen og forståelsen fra *aktørene selv* som er farget og subjektive. Alle som skriver historie, inkludert meg selv, er farget av den tiden vi lever i.

Oppgavens disposisjon

Oppgaven er delt inn i sju kapitler medregnet innledningen. I kapittel to vil jeg gi en oversikt over den historiske kontekst etter andre verdenskrig. Deretter følger tre organisasjonskapitler.

²⁷ Kjeldstadli 1999:176.

I kapittel tre vil jeg fortelle historien til både Kvinneligaen i Norge, og den Internasjonale Kvinneliga, som er dens moderorganisasjon. Denne organisasjonen er den eldste og den med størst internasjonal tyngde gjennom FN. Først presenterer jeg den internasjonale delen av organisasjonen og deretter den norske. Grunnlaget for analysen er organisasjonens aktivitet og holdning i forhold til atomdebatten. Jeg vil ta for meg hvordan organisasjonen arbeidet og utviklingen i et tidsperspektiv med utgangspunkt i mine problemstillinger. Det jeg først og fremst ønsker å finne ut av i dette kapitlet er hva som var det ideologiske/moralske grunnlaget for Kvinneligaens motstand mot atomvåpen, og hvor aktiv den var i forhold til hvordan denne motstanden ytret seg i praksis.

I kapittel fire vil jeg rette fokuset mot Norsk Kvinneforbund og Fredsaksjonen. Begge to ble til etter andre verdenskrig, og markerte seg både i den nasjonale og internasjonale atomdebatten. Jeg vil presentere og fortelle deres historie på stort sett samme måte som i kapittel tre. Norsk Kvinneforbund ble til i 1945 på verdensbasis, og i 1948 i Norge. Fredsaksjonen så dagens lys både i Norge og internasjonalt i 1961, og ønsket å fremstå som en brobygger mellom Kvinneligaen og Kvinneforbundet om hvem det med en viss rett kan sies å ha stått på hver sin side i USA/Sovjet-konflikten. Også i dette kapitlet vil jeg søke å finne det ideologiske/moralske grunnlaget for atommotstanden i både Norsk Kvinneforbund og Fredsaksjonen. Jeg vil også se på hvordan deres aktivitet mot atomvåpen artet seg i praksis.

I kapittel fem vil jeg undersøke Kvinnesekretariatet i Arbeiderpartiet og deres forhold til sikkerhetspolitikken generelt og atompolitikken spesielt. Spørsmål som stilles er om kvinnene brukte sine verv i partipolitikken for å eventuelt arbeide mot atomvåpen, og om deres holdninger skilte seg fra holdningene til deres mannlige kollegaer i politikken. Noe av bakgrunnen for dette kapitlet er at jeg i forgrunnen for dette arbeidet sammenlignet de sosialdemokratiske kvinnene i Norge og Sverige. Ut i fra denne sammenligningen fant jeg at de svenske, sosialdemokratiske kvinnene var mye mer aktive i å fronte sitt syn i atomvåpendebatten enn hva de norske kvinnene var. Men jeg vil også drøfte om de norske, kvinnelige sosialdemokratene var så passive som en kan få inntrykk av gjennom litteraturen. Selv om bakgrunnen for kapitlet ligger i sammenligningen mellom Norge og Sverige, vil ikke Sverige få stor plass i kapitlet. Selv om analysen av Kvinnesekretariatet må få en litt annen form enn de andre organisasjonene, vil jeg også her se på deres ideologiske og

moralske grunnlag for atommotstanden. Hvor aktive Kvinnesekretariatet var i kampen mot atomvåpen vil jeg besvare ved å se på hvordan denne motstanden ytret seg i praksis.

I kapittel 6 vil jeg problematisere og se de ulike kvinneorganisasjonene i forhold til hverandre. Dette vil være et drøftende kapittel hvor jeg sammenligner, og ikke minst ser på motsetninger blant kvinnene. I dette kapitlet vil følgende problemstillinger drøftes: Handlet organisasjonene hver for seg eller samarbeidet de? Og hvordan påvirket den konkrete historiske konteksten, den kalde krigen, organisasjonenes mål og muligheter for samarbeid? Her vil Fredsaksjonens forsøk på å bygge bro mellom organisasjonene og på tross av den kalde krigens politiske og ideologiske dominans, stå sentralt.

I kapittel syv vil jeg igjen ta opp tråden slik jeg begynte i denne innledningen av oppgaven. Jeg vil se i hvilken grad det har vært mulig å besvare problemstillingene på en god måte, og hva som har blitt resultatet av mine analyser.

Kapittel 2: Historisk kontekst

Den kalde krigen mellom stormaktene gir en nødvendig bakgrunn for å forstå fredsbevegelsen generelt og kvinnes fredsarbeid i Norge mer spesielt. I dette kapitlet skal jeg skissere opp noen viktige trekk ved disse rammene. I løpet av denne oppgaven vil et av mine hovedspørsmål være hvordan den konkrete historiske konteksten påvirket kvinneorganisasjonenes mål og muligheter for samarbeid. I så måte er dette kapitlet en forutsetning for senere å kunne besvare dette spørsmålet. Den historiske konteksten som danner bakgrunnen for mine problemstillinger er som nevnt delt opp i tre faser. Først tiden rett etter krigen, hvor viljen til samarbeid fremdeles var sterk. Deretter den første tiden i den kalde krigen, hvor det skjedde en tydelig politisk polarisering, og til sist fasen som kjennetegnes ved at en bølge av nye både borgerretts- og fredsbevegelser skylte over USA, og blant annet spredte seg til Norge.

Kald krig

Den kalde krigen dominerte internasjonale relasjoner i nesten et halvt århundre, fra 1945 til 1991. I denne perioden var verdenspolitikken preget av sterk polarisering, med USA og Sovjetunionen som de to mektige motpolene. Resten av verden måtte finne en måte å forholde seg til de to supermaktene på. I årene fra 1945 til ca 1949 stod kommunismen sterkt i hele Vest-Europa. Norge var intet unntak i så måte. I følge Donald Sassoon var Sovjet en årsak både til kommunismens popularitet og dens nedgang. Grunnen til populariteten var den allmenne erkjennelsen av at Sovjets innsats under krigen var avgjørende da nazismen ble bekjempet. I tillegg virket offeret og innsatsen til Sovjet sterkere enn USAs, ettersom hele 20 millioner mennesker mistet livet i Sovjet, mens ingen liv gikk tapt på amerikansk jord.²⁸ Dette er likevel en sannhet som kan diskuteres. Selv om ingen amerikanere falt på egen jord, ble mange drept i kamper i andre land. Hvorfor mistet likevel kommunistene populariteten sin i Vest-Europa? Med den kalde krigen oppstod en isfront som mellom USA og Sovjet, som tvang andre land til å velge side. I Vest-Europa ble det for de fleste naturlig å alliere seg med USA som tilbød både økonomisk hjelp og sikkerhetspolitisk trygghet. Ved å velge USA vraket man samtidig kommunismen.

²⁸ Sassoon 2003:113.

Det første valget i Norge etter andre verdenskrig gav Norges Kommunistiske Parti 11,9 % av stemmene.²⁹ Norge plasserer seg i det generelle bildet som prototypen på land uten store kommunistpartier i 1930-årene, men hvor kommunistene likevel hadde stor framgang like etter krigen, men tilsvarende tilbakegang kort tid etter.³⁰ Under krigen hadde nordmenn meldt seg inn i NKP i god tro, men i følge statsminister Einar Gerhardsen var ikke dette noen ”unnskyldning” etter at den kalde krigen var i gang. I sin kjente Kråkerøy-tale 29. februar 1948 sa Gerhardsen blant annet:

”I dag har ingen lenger rett til å være i god tro. De som står i spissen for kommunistpartiet i Norge, er Komitern og Kominform – kommunister som sine kamphjelper i andre land er de i sine hjerter tilhengere av terror og diktatur.”³¹

Talen innledet en kraftig antikommunistisk offensiv, noe som bidro til at NKP mistet sin politiske innflytelse.³² I tillegg ble partiet sett på som en trussel mot landets sikkerhet og derfor overvåket av Politiets Overvåkningstjeneste i lang tid. Norske myndigheter fryktet at kommunistene ville sympatisere med Sovjet i en eventuell krig mellom Norge og Sovjet.³³ Frykten for ny krig var sterk både i Norge og i Europa for øvrig. Det kommunistiske kuppet i Tsjekkoslovakia i 1948, og ryktene om et kommunistisk statskupp i Finland samme år, forsterket denne frykten.³⁴

Mens Sovjetunionen støttet kommunistiske bevegelser i Øst-Europa, gikk USA med *Truman-doktrinen* ut og forpliktet seg til å støtte frie folkegrupper som gjorde motstand mot press fra sovjetiske kommunister. Norge ville nødig havne mellom barken og veden i en stormaktskonflikt, og håpet på en snarlig avspenning mellom USA og Sovjet. Slik gikk det altså ikke.

Den andre fasen starter etter 1948. Tanken om nøytralitet i utenrikspolitikken ble da gitt helt opp, og Norge måtte ta stilling til hvorvidt landet ville bli en del av en nordisk allianse eller gå inn i NATO ved valg av sikkerhetspolitisk plattform. Sverige, med tradisjon for nøytralitet,

²⁹ Sassoon 2003:112.

³⁰ Selle 1980:2:11.

³¹ Referat fra Kråkerøy-talen til Gerhardsen 1948, Lundrapporten 1996:90ff.

³² Sassoon 2003:114.

³³ Lund-rapporten 1996:91.

³⁴ Lund-rapporten 1996:89.

ville gå inn for en allianse i Norden, mens USA presset på for et norsk NATO-medlemskap. USA viste også sin misnøye med Sveriges motvilje til en atlantisk allianse og forsøket på å danne sin egen allianse i Norden. I Norge ble det debatt om hvilket av alternativene som virket mest fornuftig å delta i. DNAs stortingsgruppe stilte seg bak Sverige og et nordisk alternativ. Selv om også Einar Gerhardsen var enig i dette kom han i mindretall i regjeringen. I tillegg var de borgerlige partiene negative. Det var også Vestmaktene. Det skulle raskt vise seg at en nordisk allianse ikke lenger var realistisk. DNAs landsmøte i februar i 1949 gav da sin tilslutning til Vestalliansen, og i april vedtok stortinget å gå inn i NATO, mot elleve stemmer fra NKP og to fra DNA.³⁵ Som Nato-medlem var nå også Norge under amerikanernes atomvåpenparaply, og noe mange var svært lite komfortabel med. Den kalde krigen førte til at NATO utover det å være en tradisjonell militærallianse, ble integrert under USAs ledelse. NATO-samarbeidet innebar etter hvert at medlemslandene ble innordnet i den amerikansk militariseringen.³⁶ Det ble allerede i 1961 bestemt at deler av norsk luftforsvar skulle ligge under NATOs ledelse. Norge ble med på forsvarsintegrasjonen og opprustningen, men fikk betydelig hjelp i form av gratis våpen og militær opplæring.³⁷ Norges forhold til Sovjet ble sterkt preget av ”kald krig-holdninger” i første halvdel av 1950-tallet. Dette medførte at kontakten var svært begrenset, et eksempel på dette er handel.

Atomvåpendebatten skulle komme til å prege det norske samfunnet etter innlemmelsen i NATO. Denne debatten utspilte seg ikke bare mellom tilhengere og motstandere av NATO, men også innad blant NATOs tilhengere. Flere av dem som i utgangspunktet var tilhengere av norsk NATO-medlemskap, var skeptiske til hvordan atomproblematikken ble håndtert. I 1957 viste russerne at de var i ferd med å utvikle en interkontinental rakettkraft ved å sende opp raketten ”Sputnik”.³⁸ Dette tilførte et nytt moment til debatten, også i Norge. Som et svar på den økende trusselen fra øst kom NATO, med USA i spissen, med et tilbud om mellomdistanseraketter til medlemslandene. De fleste norske politikere ville gjerne ta i mot slike taktiske atomvåpen. Også innad i DNA var flere positive, blant andre utenriksminister Halvard Lange. Likevel gikk det ikke i gjennom, mye på grunn av statsminister Gerhardsens standpunkt. Han slo fast at Norge ikke ville motta taktiske atomvåpen. Det er likevel liten tvil om at dette ikke var det eneste standpunktet i DNA.

³⁵ Eriksen 1989:207.

³⁶ Lange 2005:151.

³⁷ Eriksen 1989:222.

³⁸ Eriksen 1989:243.

Intern strid i arbeiderbevegelsen

Venstreopposisjonen i Arbeiderpartiet samlet seg etter krigen i Sosialistiske Studentlag, en opposisjonell gruppe innenfor AUF i Oslo og Orientering. Orientering var en avis som ble utgitt fra årsskiftet 1952-53. Initiativtakerne var medlemmer av Arbeiderpartiet, og avisen ble startet på grunn av misnøye med den gjeldende utenriks- og sikkerhetspolitikken, og hadde en klar brodd mot partiets ledelse. I 1958 gjorde Sosialistisk Studentlag opprør, det såkalte ”påskeopprøret”. Opprørerne mente at regjeringen burde legge ned veto mot vesttysk atomopprustning. ”Påskeresolusjonen utløste nøytralistiske, anti-militaristiske og anti-tyske holdninger og gav uttrykk for et ønske om forhandlings- og avspenningspolitikk.”³⁹ De NATO-vennlige delene av Arbeiderpartiet med Håkon Lie i spissen, var langt fra fornøyde med disse opprørene.

På DNAs landsmøte i 1959 var holdningen mot miljøet rundt Orientering skjerpet, og det ble fremmet forslag om at virksomheten deres måtte granskes. Det kunne virke som om partiet i sitt syn var samlet utad, men spørsmålet er om dette er et riktig bilde på tilstanden innad? Flere sentrale personer i partiet, blant annet Haakon Lie, ønsket å ekskludere aktive deltakere i Orientering fra Arbeiderpartiet. Denne holdningen ble likevel ikke støttet av alle. Einar Gerhardsen for eksempel, virker ikke å ha vært på linje med Lie. Redsel for splittelse av partiet kan godt ha vært en grunn til dette. Det er brei enighet om at Håkon Lie var en av de mest profilerte kritikerne til miljøet rundt Sosialistisk Studentlag og Orientering. Lie var også en av dem som mente Norge ikke skulle stille seg imot NATOs sikkerhetspolitikk. Han argumenterte senere i sin biografi for at avskrekkende atomvåpen i Vest-Europa kunne virke på en hensiktsmessig måte, noe ikke alle i DNA satte særlig stor pris på.⁴⁰

Synet på atomvåpen var et hovedanliggende i forholdet mellom DNA og Orientering. DNA ønsket i større grad å følge NATOs linje i atomspørsmålet, mens Orientering mente dette var et urovekkende skritt i feil retning. Motsetningen tilspisset seg mer og mer fram mot Arbeiderpartiets landsmøte i 1961. Nå begynte skepsisen blant norske atomvåpenmotstandere å melde seg for alvor. Stadig mer tydet på at DNAs ledelse tok sikte på å endre, det vil si svekke, atomparagrafen på landsmøtet i 1961.⁴¹ Selve landsmøtet gikk inn for en mer elastisk atompolitikk og satte døren på gløtt for endringer i mer liberal retning. Det ble vedtatt en ny

³⁹Eriksen 1989:246.

⁴⁰Lie 1976:86.

⁴¹Kvam 1973.

atomparagraf, men fremdeles stod partiet fast på at det ikke ønsket tillatelse av kjernefysiske sprengladninger lagret på norsk jord. Det ble også slått fast at Norge som selvstendig stat fra gang til gang skulle avgjøre hvordan håndteringen av atomspørsmålene skulle behandles. Venstreopposisjonen mente at dette ikke var ”godt nok” og store protester fulgte. Sentralstyret vedtok i 1961 at det var umulig å være medlem av Arbeiderpartiet og samtidig delta i Orientering. Samme år godkjente landsmøtet ekskluderingene av venstreopposisjonelle, og en ny og mer elastisk atomparagraf.⁴² I kretsen rundt Orientering ble det den påfølgende tiden diskutert hvorvidt atomparagrafen var positiv eller negativ. Omgjøringen av atomparagrafen var i alle fall den utløsende faktoren som skulle til for at Sosialistisk Folkeparti (SF) ble stiftet 16. mars 1961.

Atommotstand og fredsbevegelser

Typisk for fredsbevegelser og fredsorganisasjoner var at de var ”partinøytrale” og tverrpolitiske. Mange av organisasjonenes medlemmer var NATO-motstandere. Det fantes også flere pasifister, selv om det var færre av dem etter andre verdenskrig. Likevel, det som kanskje var det aller viktigste fellestrekket var deres protest mot det offisielle Norge. Myndighetene svarte i flere tilfeller på denne protesten med å stemple visse organisasjoner som kommunistiske dekkorganisasjoner. Å være motstander av NATO ble under den kalde krigen sett på som svært mistenkelig. Lars Erik Rowe hevder noe av grunnen til slike beskyldninger hang sammen med det som ble kalt *den kommunistiske fredsmytologien*. I denne fredsmytologien lå det at det sosialistiske system er fredsfremmende, og det kapitalistiske system krigshissende. Den konkluderte med at de sosialistiske landene, først og fremst Sovjet, var bærere av den politiske tradisjonen som var best egnet til å sikre mennesker en fredelig verden.⁴³ Fredsmytologien fungerte som et forsvar av kommunismen, og som det bildet den kommunistiske bevegelse ønsket å gi av seg selv. At folk var skeptisk til kommunismen var en ting, men at folk skulle være negative og skeptisk til en fredsfremmende bevegelse var mindre selvfølgelig. Disse momentene er viktige å ta med når en senere skal gå inn å se på *hvorfor* folk flest og myndigheter er sterkt skeptiske til visse organisasjoner.

⁴² ”Norge avgjør gjennom sine konstitusjonelle organer hvilke tiltak som til en hver tid er nødvendige for å ta vare på landets uavhengighet. Arbeiderpartiet holder fast ved at atomvåpen ikke skal plasseres på norsk område. Dette standpunkt gjør det nødvendig å legge større vekt på et effektivt beredskap med konvensjonelle styrker.

⁴³ Rowe 1999:17.

Etter 1945 kom det flere nye bevegelser, og mange av de gamle fikk enten et nytt ideologisk grunnlag, eller mistet sin oppslutning. Anette C. Gulsett setter søkelyset nettopp på de fem første årene etter krigen. Et sentralt tema som ble gjenstand for diskusjon internasjonalt, nasjonalt og i fredsbevegelsen spesielt, var pasifisme. For Kvinneligaen, som er en av organisasjonene jeg skal analysere, skulle den diskusjonen også vise seg å resultere i en viss medlemsflukt. Ofte var grunnen til denne medlemsflukten at *noen* så slike fredsorganisasjoner som for pasifistisk, og *noen* så dem som ikke tilstrekkelig pasifistisk.

Den pasifistiske tanken hadde bred oppslutning i fredsbevegelsen frem til utbruddet av andre verdenskrig. Hvorfor var ikke dette standpunktet like selvfølgelig etter 1945? I motsetning til første verdenskrig, mente mange at andre verdenskrig var uunngåelig.⁴⁴ Det var en utbredt tanke at Norge burde ha vært bedre *rustet* for å stå imot krigen. For å være bedre *rustet* til en eventuell ny krig var ikke pasifisme veien å gå. En annen tilnærming, for de som ikke ønsket å slippe taket på den pasifistiske tankegangen, var noe som ble kalt en ”militant” pasifistisk tendens. Denne tendensen utviklet seg under og etter andre verdenskrig og gikk ut på å være positiv til å kunne *forsvare* seg ved angrep.⁴⁵

De mest radikale pasifistiske tradisjonene var svekket etter andre verdenskrig. Også i fredsbevegelsen hadde man begynt å tvile på om den rene pasifismen var mulig. Krigen hadde altså svekket tilliten til den organiserte pasifismen. I etterkrigstiden ble det rett og slett vanskelig å forsvare pasifistisk tankegang. I tillegg var det å kalle seg fredsaktivist for mange det samme som å kalle seg kommunist, og dette var ødeleggende for store deler av fredsbevegelsen, særlig de som var negative til NATO. Likevel ble ikke fredsbevegelsen lagt død. Det skulle tvert i mot dannes nye bevegelser. Men det var ikke fredsbevegelsen i tradisjonell forstand som skulle bli den mest toneangivende i kampen for å bevare verdensfreden, og sikre verden så godt som mulig mot nye katastrofer. Det var De forente nasjoner (FN) som skulle ta denne posisjonen, og flere innen den tradisjonelle fredsbevegelsen ble på en eller annen måte tilknyttet FN med sin ekspertise. FN, Folkeforbundets arvtaker og det andre forsøk på en ”verdenssammenslutning”, ble formelt opprettet 24. oktober 1945.⁴⁶ FN's fremste mål er å bevare freden. I paktens artikkel 1 blir det sagt ettertrykkelig at FN har plikt til å treffe tiltak for å fjerne enhver trussel mot freden, og sette

⁴⁴ Gulsett 2005:25.

⁴⁵ Gulsett 2005:28.

⁴⁶ Aschehoug og Gyldendal Store Norske Leksikon på nett: <http://www.snl.no/article.html?id=550208>.

en stopper for angrepshandlinger og andre fredsbrudd. FN skal ved fredelige midler søke å løse enhver tvist som kan føre til fredsbrudd. Men FN har også en viktig oppgave når det gjelder å skape gode, vennskapelige forhold og samarbeid mellom forskjellige folkeslag, som i det lange løp vil gjøre det unødvendig å gå til maktanvendelse for å bevare freden.⁴⁷ Med dannelsen av FN fikk mange fredsorganisasjoner bekreftet sine holdninger og sitt arbeid for fred som noe positivt.⁴⁸

Det som markerer starten på den tredje fasen er som nevnt oppblomstringen av nye og løse fredsbevegelser. På slutten av 1950-tallet kom det i følge Rainer Santi en ny fredsølge over store deler av verden.⁴⁹ Dette forklares med at både USA og Sovjet hadde atombombe, og folket fikk dermed noe konkret å jobbe mot. Det var også veldig ”legalt” å arbeide mot bruk av atomvåpen da disse kunne føre til voldsomme ødeleggelser.⁵⁰ Bevegelser uten stram organisering, både fredsbevegelser og borgerettsbevegelser, hadde sitt utspring fra USA. Bevegelsene hadde ikke i like stor grad en stram struktur, medlemslister og kontingent. Mange av dem var ad hoc bevegelser som mobiliserte til enkeltsaker, som aksjoner mot atomprøvespregninger.

⁴⁷ Aschehoug og Gyldendal Store Norske Leksikon på nett: <http://www.snl.no/article.html?id=550208>.

⁴⁸ Aschehoug og Gyldendal Store Norske Leksikon på nett: <http://www.snl.no/article.html?id=550208>.

⁴⁹ Santi 1992:43.

⁵⁰ Fredskongresser var også forløperen til fredsorganisasjoner som jeg skriver om, men det kommer jeg tilbake til i kapitlet hvor jeg skriver om Kvinneligaen som ble opprettet ut i fra en slik kongress.

Kapittel 3: Internasjonal kvinneliga for fred og frihet

Både Internasjonal Kvinneligaen og Kvinneligaen i Norge ble dannet i 1915. I dette kapitlet vil jeg med bakgrunn i deres motstand mot atomvåpen analysere disse organisasjonene, men hovedfokus på Kvinneligaen i Norge. Grunnen til at jeg vil gå så langt tilbake i tid som til dannelsen i 1915, er at viktige grunnverdier for organisasjonene ble lagt da. Det er også interessant å gå tilbake får å få et inntrykk av utviklingen. Jeg ønsker blant annet å finne ut hva som var det ideologiske og moralske grunnlaget for Kvinneligaens motstand samt hvor aktiv organisasjonene var og hvordan denne motstanden ytret seg i praksis. Jeg vil ta for meg Kvinneligaen Internasjonalt først. Når jeg skal se på feminismen i Kvinneligaen, som må sies å omhandle de ideologiske og moralske grunnlaget for organisasjonen, så behandler jeg den problemstillingen for både den nasjonale og internasjonale organisasjonen under ett, helt til slutt i kapitlet.

Kvinneligaen og fredstradisjonene

Fjær presenterer i sin hovedoppgave ”*Gamle organisasjoner, nye bevegelser*”, hvor hun bruker Kvinneligaen som utgangspunkt, hele ni tradisjoner som utpeker seg innenfor fredsbevegelsen. For å finne noe ut om hvilke verdigrunnlag Kvinneligaen bygde på, vil jeg undersøke hvilke historiske fredstradisjoner Kvinneligaen plasserte seg innenfor. Tradisjonene er utviklet av fredsforsker Nigel Young.⁵¹ For Kvinneligaen bør den retningen som heter *Feministisk anti-militarisme* nevnes, hvor kvinnene skapte sin egen fredstradisjon.⁵² Det var nettopp dette organisasjonen gjorde. Den tradisjonen går også ifølge Young tilbake til omtrent same tidspunkt som Kvinneligaen ble dannet.⁵³ Fjær la vekt på *Radikal pasifisme* når det gjaldt hva Ligaen var blitt mest påvirket av. Den radikale pasifismen går tilbake til den tidlige fredsbevegelsen og er knyttet til internasjonal krigsmotstand. Den la vekt på at samfunnet måtte forandres som helhet. Fjær trekker også fram *Religiøs pasifisme*. Religiøs pasifisme vil jeg faktisk trekke fram som spesielt viktig. Med tanke på at den norske delen av Ligaen på ingen måte stod alene, men var sterkt integrert i den internasjonale moderorganisasjonen, var den jo svært preget av dette. Kvekerne etablerte seg som nevnt tidligere som gruppe alt i 1650, og har siden drevet fredsarbeid. På den måten var de tidligst

⁵¹Fjær 1988:25.

⁵²Fjær, 1988:26.

⁵³Fjær 1988:26.

ute av alle. Grunnleggerne av den internasjonale Kvinneligaen var kvekere og brakte derfor med seg mye der i fra inn i bevegelsen.

Internasjonal Kvinneliga

Internasjonal Kvinneligas tilblivelse

Kvinneligaen var en organisasjon som fikk avdelinger i mange land, og den eksisterer den dag i dag. Jeg vil i det følgende undersøke det ideologiske og moralske verdigrunnlaget for Kvinneligaens motstand mot atomvåpen. Nå var ikke atomvåpen noen problemstilling da organisasjonen ble dannet, men mye av grunnverdiene ble lagt i de tidligste årene. Grunnlegger og toneangivende kvinner i de tidligere år har på grunn av sin aktive deltakelse vært med å prege organisasjonens holdninger og verdigrunnlag.

Internasjonal Kvinneliga ble dannet under første verdenskrig, i 1915. Det hele startet med en internasjonal fredskongress i Haag, arrangert av tyske kvinner bare noen måneder etter krigsutbruddet. I andre halvdel av 1800-tallet gikk pasifister og ulike fredsorganisasjoner sammen for å danne en internasjonal plattform, ved å arrangere fredskongresser. Et mål ved disse fredskongressene var å etablere pasifismen som en viktig ideologi, ved siden av sosialisme og liberalisme. Den første kongressen var i London 1843. Fra 1889 ble det holdt universelle Fredskongresser.⁵⁴ Denne kongressen og de påfølgende kongressene samlet kvinner både fra land som var i krig og fra nøytrale land.⁵⁵ Under første verdenskrig var dette spesielt kontroversielt. Mens verden var preget av hat og skepsis mellom nasjonene og et sterkt fokus på å holde sammen som et nasjonalt fellesskap, samlet altså kvinner fra hele verden seg til en kongress. Ut fra dette trekker jeg at verdigrunnlaget Internasjonal Kvinneliga ønsket å bygge på var fellesskap på tvers av nasjonalitet og politisk bakgrunn, med den målsetning at fred starter med samarbeid på tvers av nasjoner. Mens land stod mot hverandre, trosset disse kvinnene den pågående verdenskrigen og startet et langt fredsløp hvor de ønsket å se forbi motsetningene med et felles mål om fred. Grunnleggerne av Internasjonal

⁵⁴ Santi 1992:19.

⁵⁵ Bussey og Tims 1980:17.

Kvinneliga var Jane Addams og Chapman Catt. Særlig Addams skulle vise seg å bli svært toneangivende i organisasjonen. Hun var også Internasjonal Kvinneligas første leder.⁵⁶

Jane Addams ble født i 1860 i Chicago. Hun studerte fag som lå nær opp til sosiologi. Addams kom fra gode kår, men etter å ha sett fattigdom på nært hold, fant hun ut at hun skulle starte opp sosialt arbeid for fattige. I 1889 startet Addams derfor "Hull-House". Det var et hus der fattige mennesker hver dag kunne komme og spise seg mette, og få hjelp til å leve et verdig liv. "Hull-House" ble etter hvert et sett på som en institusjon som drev med anvendt sosiologi og sosialt arbeid, og de samarbeidet tett med Department of sociology. Begge institusjonene lå i Chicago. Engasjementet for fredssaken kom i forbindelse med den spansk-amerikanske krigen på slutten av 1800-tallet.⁵⁷ Addams mottok i 1931 Nobels fredspris for sitt engasjement og arbeid i fredssaken. Med sin bakgrunn i sosialt arbeid kan det se ut som Addams "alltid" bar med seg et moralsk ansvar som hun førte videre inn i Kvinneligaen. Addams var også kveker, noe jeg straks kommet tilbake til.

Emily Green Balch (1867-1961) var en annen av de store profilene i Internasjonal Kvinneliga fra starten av. Hun var forfatter og pasifist. Balch mottok Nobels fredspris i 1946, først og fremst for sitt arbeid med Internasjonal Kvinneliga.⁵⁸ Green Balch var fra Boston og studerte sosiologi og økonomi både i USA og Europa. Hun deltok i selve oppstarten av Internasjonal Kvinneliga og kjempet mot USAs innblanding i første verdenskrig.⁵⁹ Som Addams' etterfølger var hun leder i mange år og ble sentral i oppbyggingen av organisasjonen etter andre verdenskrig.

Det er mye som tyder på at Internasjonal Kvinneliga er og hele tiden har vært preget av kvekernes måte å tenke på. Både Jane Addams, Emily Green Balch og flere andre profilerte Kvinneliga- kvinner var kvekere. Kvekere er en betegnelse på medlemmene av den kristne bevegelsen Vennenes Samfunn. Holdningen innenfor Internasjonal Kvinneliga og blant kvekerne har flere fellestrekk, noe som kan tyde på at ideologien og verdiene som driver Internasjonal Kvinneliga kan ha blitt til på grunn av påvirkning fra Vennenes Samfunn. Dette

⁵⁶ Bussey og Tims 1980:17.

⁵⁷ Saue 2001:9ff.

⁵⁸ Det året ble prisen delt med John Mott.

⁵⁹ Hjemmesiden for Nobelprisen: http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1946/balch-bio.html.

virker logisk da en kvinne som Addams bygde sitt virke på kvekerverdier.⁶⁰ Margareth Hope Bacon beskriver både Green Balch og Addams som aktive kvekere og fredskvinner i boken *Mothers of Feminism – The Story of Quaker Women in America*.⁶¹ Selv om kvekersamfunnet representerte en trosretning var det ikke bare troen i seg selv som appellerte til Green Balch, pasifismen og kvekernes måte å kommunisere på var elementer hun tok med seg videre i annet arbeid også. ”*Though pasifism is one expression of Quakerism, Balch did not become a Quaker solely because of this Quaker belief.*”⁶² Blant kvekernes egne vedtekter tar de opp kvekeres forhold til krigføring og våpen.

”Quakers have had a tradition of opposing war. They have followed the beliefs of the early Christian movement which was strongly pacifist. Early Christians even refused to bring charges against others if there was a possibility of the death penalty being exercised.”⁶³

Jeg mener det er mye som er likt mellom Kvinneligaen og kvekerne av verdier og moral. Grunnene kan være flere, både at organisasjoner som fokuserer på fred generelt har mye til felles, men også at i Kvinneligaens tilfelle var de to mest innflytelsesrike kvinnene kvekere.

I Haag ble det vedtatt et program som skulle lede fram til varig og rettferdig fred. Programmet la grunnlaget for Internasjonal Kvinneligas senere arbeid. Det ble besluttet å danne en sentralkomité, og i hvert land skulle det også dannes grupper bestående av fem kvinner. Etter den første offisielle Kvinneliga-kongressen i Haag, ble det sendt ut to delegasjoner hvorav Addams og Green Balche stod i spissen for hver sin delegasjon som skulle overbringe det vedtatte programmet til de forskjellige lands regjeringer. I den forbindelse var det viktig at de lokale avdelingene i de respektive land ordnet med det praktiske for disse møtene.⁶⁴

Internasjonal Kvinneliga hadde sin storhetstid i mellomkrigstiden. Organisasjonen hadde da 50.000 medlemmer på verdensbasis, og mobiliserte mange flere når det kom til ulike

⁶⁰ Kvekerne regner [Bibelen](#) som Guds åpenbaring, og derfor som en viktig kilde til forståelse av Gud. Men de har et bibelsyn som avviker fra de fleste [protestantiske](#) kirker, idet de legger stor vekt på å forstå Bibelen i nåtiden ved hjelp av [Den hellige ånd](#), og ikke gjennom bokstavelig fortolkning av det som er skrevet. Tankegangen bak dette er at Bibelen er skrevet for alle tider, og da ordene som faktisk er skrevet ned er knyttet til en spesiell tidsepoke og en kulturkrets kan den bare forstås ved hjelp av Den hellige ånd.

⁶¹ Utgitt i 1986, New York.

⁶² Solomon 1986:371.

⁶³ Kvekere på internett: <http://www.religioustolerance.org/quaker2.htm>.

⁶⁴ Kvinneligaens hjemmeside: <http://www.ikff.no/?vis=historiehefte-1915-1925>.

fredskampanjer.⁶⁵ Folkeforbundet skulle bli en viktig støttespiller for Internasjonal Kvinneliga.⁶⁶ Folkeforbundets første samling ble holdt september 1920 med representanter fra Internasjonal Kvinneliga tilstede. Fra første stund kan det derfor se ut som om Internasjonale Kvinneliga arbeidet for å påvirke Folkeforbundet. Etter 1945 skjedde det samme i forhold til FN.

Etter forsøk på gjenoppbygging etter første verdenskrig, var det i 1939 igjen tid for en ny verdensomspennende konflikt. Spørsmålet om Internasjonal Kvinneliga representerte et pasifistisk synspunkt eller ikke, ble et viktig tema i krigens startfase. Særlig i den amerikanske seksjonen ble dette heftig diskutert. I Internasjonal Kvinneliga var det åpnet for to syn, både pasifister og ikke-pasifister var velkomne som aktive medlemmer. Dette resulterte i at halvparten av medlemmene i den amerikanske seksjonen gikk ut av organisasjonen som følge av at den ikke var pasifistisk nok, eller at den var *for* pasifistisk.⁶⁷

Da andre verdenskrig nærmet seg slutten, så det ut til at verden skulle få en ny sjanse til å bygge et fredelig samfunn. Dette så Internasjonal Kvinneliga fram til. Framtidshåpet ble raskt brutt. 6. august 1945 ble den første atombomben sluppet over Hiroshima, og slutten på verdenskrigen ble isteden starten på en ny epoke med nye problemstillinger der atomvåpen ble et nøkkelord. Atomvåpenproblematikken fikk høy prioritet i Internasjonal Kvinneliga, både internasjonalt og innenfor hver enkelt nasjon. Myndighetene i alle land skulle påvirkes av representantene verden over til å ikke på noe tidspunkt å gå til anskaffelse av atomvåpen.

FN, kald krig og Nato

Etter krigen kom det nye utfordringer for fredsorganisasjonene og samfunnet i sin helhet, blant dem var atomvåpenproblematikken. Hvordan arbeidet Internasjonal Kvinneliga mot atomvåpen og med nedrustningsproblematikken ellers? En viktig del av arbeidet deres var i samarbeid med FN. I april 1945 feiret Internasjonal Kvinneliga sin trettiårsdag, samtidig som De Forente Nasjoner arrangerte sin aller første konferanse i San Francisco. På bakgrunn av sitt nære samarbeid med Folkeforbundet, ble organisasjonen en naturlig støttespiller og lobbyist for FN.⁶⁸ Internasjonal Kvinneliga ble knyttet nært opp mot FN-systemet og utviklet

⁶⁵ Det tallet er dessverre et av veldig få medlemstall det var mulig å oppdrive for Kvinneligaen.

⁶⁶ Folkeforbundet var forløperen til FN, Internasjonal Kvinneliga hadde også samarbeidet med FF.

⁶⁷ Bussey og Tims 1980:173.

⁶⁸ Bussey og Tims 1980:177.

seg mer og mer til å bli en støtteorganisasjon til FN. Internasjonal Kvinneliga er fremdeles en av de internasjonale organisasjoner som har rådgivende status i FNs særorganer, med faste representanter ved flere av FNs råd. Økonomiske og Sosiale Råd ved UNESCO⁶⁹, World Food and Agriculture Organization, UNICEF og Den Internasjonale Arbeidsorganisasjon.⁷⁰ Grunnlaget for Internasjonal Kvinneligas tilstedeværelse og rolle i FN fikk de gjennom sin status av å være blant de "Non-Governmental Organizations". Å ha konsultativ status vil si å ha rådgivende stilling. Det betyr at Internasjonal Kvinneliga hadde rettigheter og plikter ovenfor det økonomiske og sosiale råd. Internasjonal Kvinneliga fikk denne statusen i 1948.⁷¹

Hvordan motstanden mot atomvåpen ytret seg i praksis hos Internasjonal Kvinneliga kan blant annet ses i forhold til de organiserte, internasjonale kongressene. Den første kongressen som ble arrangert av Internasjonal Kvinneliga etter krigen, var i Luxemburg august 1946.⁷² Det ble bestemt at presidentvervet skulle deles mellom Emily Balch Green og norske Marie Lous Mohr⁷³. Det ble et brudd med avdelingene i Øst-Europa etter krigen. Bruddet skyldtes den ansente situasjonen som den kalde krigen førte med seg. NATO ble grunnlagt i 1949. Internasjonal Kvinneliga var hele tiden svært kritisk til NATO og ønsket så langt det var mulig å holde seg nøytrale i forhold til konflikten mellom øst og vest. I tillegg stilte de seg ikke bak tanken om at NATO var med på å trygge verdensfreden.

"Any military pact, even a 'defensive' one, was bound to harden divisions, accelerate the arms race and increase the distortions of propaganda. Against this background, could the Atlantic Pact really safeguard peace? The could be no doubt, said Mrs Zeuthen⁷⁴, that answer must be No."⁷⁵

Flere andre land fulgte opp, og mange protester ble rettet mot de stater som gikk inn som medlemmer. NATO ville også automatisk bli en atommakt, da atomvåpen alt fantes innenfor organisasjonen. Et argument som gikk igjen, var faren for at et NATO-samarbeid ville svekke FNs rolle. Slik jeg ser det kan dette argumentet forklares på denne måten: FNs mål var å forene alle nasjoner, mens NATO bare forente de vestlige. Internasjonal Kvinneliga arbeidet selv etter FNs tankegang og var redd NATO ville kludre til det FN hadde påbegynt. Resultatet

⁶⁹ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

⁷⁰ Internasjonal Kvinneligas hjemmeside på nett: <http://www.wilpf.int.ch/>.

⁷¹ Boks 0016.16.01 Ingrid Sanness Johnsen i Fred & Frihet, nr.6 1948, Fylkesarkivet i Oppland.

⁷² Bussey og Tims 1980:180.

⁷³ Leder i Kvinneligaen vil bli omtalt senere i kapitlet.

⁷⁴ Else Zeuthen var en aktiv Internasjonal Kvinneliga-kvinne fra Danmark som her utalte det som var organisasjonens mening i NATO-spørsmålet i forbindelse med grunnleggingen av NATO.

⁷⁵ Bussey og Tims 1980:192.

av NATOs tilblivelse sammen med kommunismens frammarsj i øst, var at den geografiske utstrekningen av Internasjonal Kvinneligas arbeid ble mer begrenset. Det var først og fremst i Vest-Europa og Nord-Amerika, at Ligaen fortsatte som før.⁷⁶ En annen utfordring de ulike nasjonale avdelingene stod overfor etter krigen, var å bekjempe religions- og rasediskriminering. Det ble arrangert kampanjer mot denne diskrimineringen i regi av Kvinneligaen i flere land.

Spenningen mellom øst og vest skapte gnisninger i verden nesten umiddelbart etter andre verdenskrig. Korea-krigen var i gang fra 1950, og flere kriger fulgte deretter. Internasjonal Kvinneliga i samarbeid med FN var stadig på banen for å holde fredsfokuset oppe, og bistå i dialog under den kalde krigen. Samtidig var Internasjonal Kvinneliga hele tiden fokusert på å fortsatt bekjempe atomprøvespregninger og generell nedrustning ved å spre kunnskap og skape holdninger. Temaet på den Internasjonal Kvinneligakongressen i 1956 var "The WILPF in the Atomic Age".⁷⁷ Kongressen markerte en revitalisering innenfor Internasjonal Kvinneliga etter den første tiden med kald krig, og skulle være med å bevisstgjøre og mobilisere medlemmene til å motarbeide atomfarene i verden. Det var ofte store uenigheter mellom Kvinneligaen i de ulike land og landets myndigheter. Blant annet gikk Ligaen både i USA, Frankrike og England ut og kritiserte myndighetene i sine respektive land fordi de var sterkt uenig i den atompolitikken som ble ført. Slike offentlige beklagelser må ha virket bevisstgjørende på kvinnene som deltok i disse protestene. På kongressen i Stockholm i 1959 ble grunnreglene til Internasjonal Kvinneliga revidert, men det var stort sett de samme verdiene som ble vedtatt nesten 60 år tidligere. "På tvers av grenser" var fremdeles hovedbudskapet.

Selv om Internasjonal Kvinneliga fremdeles arbeidet separat mot blant annet atomprøvespregninger som ble mer og mer aktuelt, sammenfalt mye av dens virke med FNs arbeid. Det var svært fornuftig av Internasjonal Kvinneliga å benytte seg av den innflytelsen de hadde i FN, da FN hadde mye større internasjonal tyngde enn Internasjonal Kvinneliga. Motsatt kan det møysommelige arbeidet som Ligaen i flere tiår hadde drevet for å styrke fredstanken, ha bidratt til å styrke FNs internasjonale rolle. Internasjonal Kvinneliga hadde selv vært med på å "forene nasjoner" i flere tiår. For Internasjonal Kvinneliga må dannelsen av FN ha vært en stor begivenhet, og helt i tråd med deres intensjoner og verdier.

⁷⁶ Bussey og Tims 1980:192

⁷⁷ Bussey og Tims 1980:211

Kvinnefredsorganisasjonen så nok hvor mye større sjanse FN hadde for å nå de målene Internasjonal Kvinneliga hadde satt seg, og gav dem dermed FN full støtte.

Kvinneligaen

Hva som var det ideologiske og moralske grunnlaget for Kvinneligaen i Norges motstand mot atomvåpen, henger nøye sammen med verdigrunnlaget til den Internasjonal Kvinneliga. Kvinneligaens avdelinger rundt om i verden var sterkt knyttet sammen, og arbeidet i liten grad ut i fra et annet ideologisk ståsted enn moderorganisasjonen. Likevel vil det alltid finnes egne nasjonale uttrykk.

I mars 1915 kom det en innbydelse til Norge fra hollandske kvinner om å delta på en fredskongress i Haag. Åtte norske kvinner reiste til kongressen, og 24000 norske underskrifter til støtte for organisasjonen ble samlet inn og sendt med til Haag.⁷⁸ Vel hjemme i Norge ble det dannet en norsk gruppe med dr. Emily Arnesen som formann. I tillegg til Arnesen besto denne gruppen av sanitetskvinnen Martha Larsen Jahn som skulle bli svært sentral i Kvinneligaen. Fra 1915 til 1934 satt hun i styret for den norske delen av kvinneligaen, og som leder fra 1925.⁷⁹ Deres første oppgave i Norge var å sørge for at en internasjonal delegasjon i moderorganisasjonen skulle få muligheten til å møte Norges konge, stats- og utenriksminister samt stortingspresidenten for å overbringe programmet som ble vedtatt på kongressen i Haag.⁸⁰ De ulike kvinneforeningene i Norge ble også gjort kjent med grunnprinsippene i dette programmet. 200 av disse kvinneforeningene gav sin tilslutning og ønsket å være delaktig i denne bevegelsen. Fram til 1925 fungerte den norske avdelingen som et propaganda- og arbeidsutvalg på fem personer. Medlemmene var kollektivt tilsluttet organisasjoner og ikke enkeltmedlemmer.

Ikke uventet var Kvinneligaen den første tida preget av første verdenskrig. Den norske avdelingen stod i nært samarbeid med avdelingene i Sverige og Danmark. Den støttet opp om aksjoner som hadde til formål å få nøytrale land til å mekle i krigen. Avdelingen i Norge, som avdelingene ellers i verden, arbeidet fra første stund som en pressgruppe mot politiske myndigheter som storting og regjering. Det viste seg blant annet i at de før stortingsvalget i 1918 sendte ut spørsmål til alle stortingsrepresentantene om de var villige til å arbeide for

⁷⁸ Kvinneligaens hjemmeside på nett: <http://www.ikff.no/?vis=historiehefte-1915-1925>.

⁷⁹ Kvinneligaens hjemmeside på nett: <http://www.ikff.no/?vis=ff-01-2005-larsen-jahn>.

⁸⁰ Den norske gruppen bestod i tillegg av Ellen Gleditsch, Valentine Dannevig og Louise Kielhaug.

ulike saker som gikk på nedrustning og fredsarbeid. I tillegg til slikt påvirkningsarbeid drev de også med undervisning og holdt foredrag rundt omkring i landet. Helt fra starten var hovedmålet å fremme fred og rettferd mellom nasjoner, raser og klasser, enten gjennom opplysningsarbeid, aksjoner eller ved påvirkning av myndighetene direkte.

Personer og verdier som har preget Kvinneligaen

Som tidligere nevnt var Kvinneligaen i Norge sterkt preget av verdigrunnlaget i den internasjonale moderorganisasjonen. Likevel satt norske politiske forhold samt toneangivende norske kvinner også sitt preg på organisasjonen. I 1934 ble Marie Lous Mohr landstyreformann i Kvinneligaen. Hun avløste Martha Larsen Jahn som hadde sittet helt siden 1924. Mohr var en sentral profil i Kvinneligaens historie. Hun var leder både før og etter andre verdenskrig, med noen avbrudd da andre satt ved roret kortete perioder. Allt i 1929 ble Mohr lagt merke til som delegat på kongressen i Prag, og stod for den daglige brevkontakten med organisasjoner og ledere i Norge og verden for øvrig.⁸¹ Krigsårene ble harde for Mohr, hun satt i konsentrasjonsleir på Grini i to og et halvt år, fra januar 1943 til mai 1945. Etter krigen var Mohr president i Kvinneligas internasjonale styre i ti år fra 1946-1956. Det gjør at hun i Internasjonale Kvinneliga utvilsomt må ha vært den i Norge med mest innflytelse og med god kunnskap og innsikt i den internasjonale atommotstanden og nedrustningen. Hun hadde derfor et godt grunnlag for å uttale seg i slike saker. I et intervju med Rogalands Avis 19.10.57 uttalte Mohr:

”Hele verden er som hypnotisert av rustningene. Hvis de ikke blir stanset i tide, bærer det utfor avgrunnen. Det virker nemlig som en ubønnhørlig naturlov dette: Rustes det veldig opp, - kommer katastrofen. Våpnene må en gang brukes – Vi må få opp våpnene – gjøre dem til plogjern – arbeide og skape for fredelige formål.”⁸²

En annen aktiv Kvinneligakvinne var Helga Stene som blant annet har skrevet foredrag for Kvinneligaen. Hun var ellers kjent for å ha deltatt aktivt i okkupasjonens største masseaksjon, nemlig foreldreaksjonen.⁸³ En tredje kvinne var Birgit Schiøtz, styremedlem i Kvinneligaen i hele 16 år. Partipolitisk orienterte hun seg fra sin bakgrunn i Høyre via en pasifistisk

⁸¹ Kvinneligaens hjemmeside på nett: <http://www.ikff.no/?vis=historiehefte-1929>.

⁸² Gripsrud 1988:25.

⁸³ Leksikon på nett: <http://www.norgeslexi.com/krigslex/s/s7.html>.

holdning, til medlemskap i SF, senere SV.⁸⁴ Hun var formann i Norsk Kvinneforbund fra 1955 til 1964.

Sigrud Helliesen Lund var aktiv kveker. Hun var og sekretær i Kvinneligaen, og satt en periode i Fred & Frihets redaksjon.⁸⁵ På den måten hadde hun innflytelsesrike posisjoner i organisasjonen samtidig som hun aldri la skjul på sin overbevisning som kveker. Det er viktig å presisere at påvirkningen fra kvekerne til norske Kvinneligaen først og fremst er adoptert fra Internasjonale Kvinneliga, med hovedvekt på USA, og da særlig Addams og Green Balch. I Norge er kvekersamfunnet lite. Likevel er det en sammenheng som det er verdt å se på, også på grunn av Helliesen Lund. På kvekernes hjemmeside i Norge fant jeg formuleringer som kan minne om noe av det typiske ved Kvinneligaen. Nå skal jeg være forsiktig med å trekke for mye ut av dette, da det ikke er uvanlig for ulike organisasjoner å ha felles grunnverdier for deres arbeid for fred. Likevel synes jeg det er interessant med tanke på de toneangivende kvinnene i Internasjonal Kvinneliga som er kvekere. Dette utdraget er fra Kvekersamfunnets underorganisasjon, Kvekerhjelp. Understrekingene er det jeg som har gjort og viser til elementer som er typiske også for Kvinneligaen.

”Freden må skapes i menneskenes sinn av vanlige mennesker i lokalsamfunnet. Gjennom opplæring til fred kan vi sette i gang stille prosesser, endre holdninger og dermed bidra til en fredskultur. Folkelig deltaking er et viktig prinsipp i Kvekerhjelpens arbeid. Utgangspunktet for utviklingsarbeid må være folks egne ønsker og behov. Tiltakene må planlegges og gjennomføres i samarbeid med stedets organisasjoner, myndigheter og befolkning.”⁸⁶

Henvisningene til menneskenes sinn er det samme som Kvinneligaen legger i psykologiske verdier. Opplæring og vekt på kunnskap var også en svært viktig ressurs i fredsarbeid. Fokuset på å samarbeide med organisasjoner, myndigheter og befolkning kjenner jeg igjen fra Kvinneligaens nære samarbeid med FN og organisasjoner som ligger under FN.

Atommotstand og Nato – en ny epoke?

Under andre verdenskrig hadde Kvinneligaen nærmest vært ikke-eksisterende. Lederen Marie Lous Mohr hadde sittet i konsentrasjonsleir på Grini. Det første landsmøtet etter krigen ble holdt i april 1946. Det startet med å minnes den første kongressen i Haag 1915, og at deres

⁸⁴ Leksikon på nett: <http://www.norgeslexi.com/paxlex/alfabetet/s/s05.html>.

⁸⁵ Fred & Frihet var Kvinneligaens tidsskrift som jeg kommer tilbake til.

⁸⁶ Kvekernes hjemmeside i Norge: <http://www.kveker.org/kvekerhjelp/kvekerhjelp.htm>.

fremste mål fremdeles var å arbeide for å få alle konflikter avgjort ved fredelige midler. En av hovedutfordringene i etterkrigstiden var atomvåpen og holdningene til disse.

Johanne Reutz Gjermoe var en av de mest toneangivende kvinnene i Kvinneligaen etter krigen. Reutz Gjermoe var aktiv i LO og AP gjennom hele 30-tallet og satt i Aps sentralstyre fra 1936.⁸⁷ Da krigen brøt ut ble hun ansett for å være den mest toneangivende kvinne i norsk arbeiderbevegelse.⁸⁸ Etter okkupasjonen fortsatte Reutz Gjermoe i sitt verv i LO, også etter at tyskerne hadde tatt over. Da krigen var over mistet hun alle sine verv i Arbeiderpartiet.⁸⁹ Derifra gikk veien til fredsbevegelsen hvor hun satte sitt preg på organisasjonen. Via pennen til Reutz Gjermoe tok Kvinneligaen et oppgjør med atomargumentet som hevdet at atombomber skal være der, om ikke for å bruke i krig, men for at de skal *skremme og avverge*. ”Som det noensinne har hendt i historien at godkjente våpen ikke er blitt brukt i en krig.”⁹⁰ Kvinneligaen mente at frykt spilte inn generelt i denne saken, både frykt for å ikke ha atomvåpen for å skremme eventuelle fiender, men også frykten for atomkrig. Et alternativt syn på sikkerhet, som Kvinneligaen stod for, var at ved å ikke ha atomvåpen blir Norge dermed en mindre trussel og ville dermed virke mindre provoserende enn statene med atomvåpen. Det var i denne forbindelse Reutz Gjermoe kom inn på noe av kjernen i organisasjonens virke og ”ideologien” bak. Kvinneligaen la vekt på fire felter for fredsarbeidet: det psykologiske, sosiologiske, filosofiske og moralske, og så på sin egen virksomhet i en helhet som både omfattet menneskesinnet, forholdet mellom mennesker, refleksjoner og kunnskap om krigs- og fredsproblematikken og det aspektet som tar stilling til hva som er rett og galt.

Mari Holmboe Ruge dukker opp i referatene til Kvinneligaen på 50-tallet. Da den nye bevegelsen Fredsaksjonen ble dannet i 1961, var hun også en av de mest toneangivende. Ingeborg Lyche var også sentral etter krigen, og fungerte en liten periode på 50-tallet som formann.

Hvor aktiv var Kvinneligaen i Norge og hvordan ytret atommotstanden seg i praksis? De spørsmålene vil jeg i det følgende gå nærmere inn på. Noe som skulle stå sentralt i arbeidet til Kvinneligaen var NATO-motstanden. Atlanterhavspakten, forløperen til NATO, skulle bli

⁸⁷ Aas 2001:25.

⁸⁸ Pryser 1993:191, i Portretter fra norsk historie.

⁸⁹ Pryser 1993:191, i Portretter fra norsk historie.

⁹⁰ Boks I0001.06 foredrag av J.R.Gjermoe 1959, IKFFs arkiv 2, Fylkesarkivet i Oppland.

gjenstand for sterke diskusjoner i Norge etter krigen. Like før Norge ble med mottok den norske regjeringen en sterk advarsel i form av brev fra Kvinneligaen mot å delta i denne pakten, og dermed også å inngå et forpliktende samarbeid med USA. Brevet viser både hva Kvinneligaen mente det innebar å gå inn i pakten, men også omstendigheten rundt en slik avgjørelse. I forbindelse med arbeidet besluttet Ligaen å samarbeide med andre kretser og organisasjoner, men ikke kommunistene da de verdimessig stod langt unna Kvinneligaen.⁹¹ 29. januar samme år holdt Kvinneligaen et mobiliseringsmøte sammen med Norges Fredsråd⁹² og Folkereising mot krig⁹³. Det var invitert en rekke talere, deriblant helsedirektør Karl Evang og forfatteren og journalisten Sigurd Evensmo. Hensikten med møtet var å diskutere hvorvidt Norge burde eller ikke burde slutte seg til Atlanterhavspakten. Spørsmålet var om det ville splitte det norske folk eller Norden, og om det kunne sees på som mistillit til FN. 1300 møtte opp i Verdensteateret i Oslo der møtet ble holdt. Følgende resolusjon ble vedtatt:

”Vi ønsker ikke at Norge skal slutte seg til Atlanterhavspakten, fordi vi mener dette vil utdype kløften mellom øst og vest og dermed øke faren for krig, fordi det vil splitte Norden og skape splittelse i det norske folk, fordi det vil bety et mistillitsvotum til De Forente Nasjoner. Hvis forhandlingen med våre skandinaviske naboland om en felles linje ikke skulle føre fram, må Norges skritt nøye overveies, og det må gis god tid, slik at alle forhold kan bli klarlagt.”

Innholdet i resolusjonen minner mye om innholdet i Kvinneligaens brev til regjeringen. Jeg kan også se henvisningen til det skandinaviske forsøket på samarbeid, noe vi vet ikke ble videreutviklet fordi Norge trakk seg ut etter press fra USA. Atomfrykt var hovedgrunnen til at Kvinneligaen kjempet i mot. Men også redsel for å gi inntykk av mistillit mot FN. Samarbeidet deres med FN var nært og en viktig bærebjelke i hele organisasjonen.

22. februar 1949 mottok det norske styret et brev fra den amerikanske seksjonen. Fra kontoret i Washington ble det meddelt at den amerikanske seksjonen ville bearbeide de ledende regjeringsmedlemmene og kongressmedlemmene så godt det lot seg gjøre, for å sikre de skandinaviske landenes selvbestemmelsesrett i Nato. Den amerikanske Kvinneliga ønsket å være med på å påvirke slik at ikke USAs president og regjering regjering skulle legge

⁹¹ Boks D0001, Kvinneligaens Landsmøte 22. februar, IKFFs arkiv 1, Fylkesarkivet i Oppland.

⁹² Fredsorganisasjonenes Fellesorgan.

⁹³ Pasifistisk bevegelse.

økonomisk press på de skandinaviske landene for å få dem inn i NATO.⁹⁴ Dette viser og illustrerer godt hvorfor det var grunnleggende og nødvendig at organisasjonen var internasjonal. Med et fokus på blant annet atommotstand, som også NATO-debatten bar preg av, ville det nærmest være nytteløst og bare være en nasjonal fredsorganisasjon. Problematikken var på alle måter verdensomspennende.

På 1950-tallet var det tilløp til strid i Arbeiderpartiet. Konfliktlinjen gikk som nevnt mellom de venstreradikale som var mot NATO, og de som var NATO-tilhengere og så på kontakten med USA som et udelt gode. Generalsekretær Håkon Lie stod definitivt i spissen for de sistnevnte. Som nevnt i kapittel to, hørte mange av de venstreradikale til gruppen som gav ut ukeavisen *Orientering*. *Orientering* var ofte kritisk i sin vurdering av gjeldene politikk, som ble styrt av Arbeiderpartiet. Konflikten tilspisset seg under atomdebatten, noe som i 1961 endte med eksklusjoner fra partiet og dannelsen av Sosialistisk Folkeparti.

Selv om det ikke er grunnlag for å si at det var noe formelt samarbeid mellom Kvinneligaen og *Orientering*, er det tydelig at det fantes en link der. Blant annet brukte Kvinneligaen *Orienterings* brosjyre "*Nei til atomvåpen*" til informasjon i sin egen regi i 1960.⁹⁵ I samme tidsperiode kom det også forslag om å annonsere møtene til Kvinneligaen i *Orientering*, noe som kan må tolkes dit hen at avisen og organisasjonen appellerte til mange av de samme menneskene.⁹⁶ Når det gjaldt spørsmålet om eksklusjon, besluttet styret i Kvinneligaen å støtte *Orientering* sine folk.⁹⁷ Selv om det er naturlig å tro at mange av Kvinneligaens medlemmer var venstreradikale, på tross av at organisasjonen er og var partipolitisk nøytral, er det først og fremst en støtte til *Orienterings* atompolitikk jeg vil lese ut av deres sympati for *Orientering* under striden i Arbeiderpartiet. En gruppe som hadde sitt utspring fra dette miljøet var "De 13"⁹⁸ som aksjonerte mot atomvåpen. Kvinneligaen støttet disse, både gjennom underskriftskampanje og aksjonering i 1961. Det året nådde atomdebatten en foreløpig topp i Norge. Støtten og til dels tilknytningen mellom Kvinneligaen og *Orientering* kan tyde på at kvinnene brukte andre kanaler enn politiske parti. Vi vet at de fremtrede politikerne i *Orienterings*miljøet på denne tiden var menn og jeg har spurt meg om hvorfor det var slik, særlig siden det fantes flere dyktige og engasjerte kvinner som de i Kvinneligaen.

⁹⁴ Boks D0001.15.01.03.01, IKFFs arkiv 1, Fylkesarkivet i Oppland.

⁹⁵ Boks K0002.01, div. trykksaker, IKFFs arkiv 2, Fylkesarkivet i Oppland.

⁹⁶ Boks D0002.11.02.03.03, Landstyremøter, IKFFs arkiv 1, Fylkesarkivet i Oppland.

⁹⁷ Boks D0002.11.02.03.03, Landstyremøter, IKFFs arkiv 1, Fylkesarkivet i Oppland.

⁹⁸ Representanter fra LO, andre fagorganisasjoner, universitetet, kirken, skolen og husmorsforbundet.

Var partipolitikken i Norge på denne tiden, spesielt på disse områdene, med få unntak mannspolitikk?

Aktiviteter for å skape engasjement og bevisstgjøring i forhold til atompolitikken preget Kvinneligaen i etterkrigstiden. Først og fremst for kvinnene som selv deltok på samlinger og møter. Et kjennetegn for Kvinneligaen utover 1950-tallet og tidlig på 1960-tallet, var at intensiteten på foredrag og appeller i forbindelse med atomvåpen stadig ble større. Foredragene gav uttrykk for hva Kvinneligaen stod for. Det finnes flere brev fra den norske avdelingen til regjeringer og statsledere i inn- og utland med innhold for å påvirke i retning av nedrustning og atomvåpenmotstand. Det samme gjelder foredrag og artikler. Kvinneligaen hadde sitt eget medlemsblad som fungerte som en opplysningskanal for organisasjonen. Der ble aktivitet og aksjoner både annonsert og referert. Fred og Frihet så dagens lys første gang i 1937.

Jeg har nevnt flere ganger hvor viktig det internasjonale samarbeidet var i Kvinneligaen. Et annet side jeg også gjerne vil komme med et eksempel på er det lokale aspektet. Kvinneligaen bestod jo av lokallag i store deler av landet, og mange steder var det stor aktivitet. På et styremøte i hovedstyret 21. mars 1961 ble det rapportert om en atomkampanje som hadde foregått i Stavanger hvor Marie Lous Mohr hadde hatt sluttappellen. I demonstrasjonstoget hvor nei til atomvåpen var hovedparolen, hadde det deltatt mellom 7-800 mennesker.⁹⁹ Dette viser at arbeidet for bevisstgjøring og opplysning strakk seg mye lenger enn bare hovedstaden.

Som nevnt ble aktiviteten til Internasjonal Kvinneliga preget av dens forhold til FN etter andre verdenskrig. Det gjaldt til en viss grad for Norge også. Kvinneligaen var involvert i FN-sambandet.¹⁰⁰ Siden fokuset til FN-sambandet hele tiden har vært å spre kunnskap, lå dette nært opp til Kvinneligaens aktivitet fra første stund. Kvinneligaen knyttet seg også opp i mot større nasjonale organisasjoner. Fellesorganisasjonen for fredsbevegelsene her i Norge er og var Norges Fredsråd. Rådet omfattet også Kvinneligaen, som etter krigen rettet flere av sine

⁹⁹Boks D0002.12.02.04.01, IKFFs arkiv 1, Fylkesarkivet i Oppland.

¹⁰⁰ FN-sambandet er et uavhengig informasjonssenter med FN og internasjonale spørsmål som arbeidsområde. Målet er å øke kunnskap og skape debatt om disse temaene i Norge. Målgruppene er alt fra skoleverket og mediene til publikum for øvrig.

aksjoner gjennom denne organisasjonen. Blant annet da det kom henvendelser fra flere kanter i forbindelse med de ulike antiatomaksjonene var Kvinneligaens svar at de helst ønsket å holde seg til aktivitet i regi av Norges Fredsråd. En stor aksjon som Kvinneligaen var med på i regi av Norges Fredsråd, var en atomprotestaksjon som ble holdt i februar 1961, hvor flere tusen nordmenn visste sin støtte.¹⁰¹

Kvinneligaen og feminisme

Gjennom en artikkel i Dagbladet fra 1957 i regi av Kvinneligaen får jeg et mer utdypende inntrykk av et av de sentrale verdiperspektivene til Kvinneligaen. Det psykologiske aspektet kommer til uttrykk gjennom de mer myke og kanskje kvinnelige (?) verdiene. ”Hvordan gjøre fiender til venner, hvordan gjøre min fiende til min venn. Verden trenger varme, tro og nestekjærlighet.”¹⁰² Å skape tillit og bygge opp under gode mellommenneskelige relasjoner var deler av det psykologiske aspektet som organisasjonen mente ikke må undervurderes i arbeidet for fred.

Internasjonal Kvinneliga ble etablert i en tid da kvinner var i ferd med å markere seg på nye arenaer. I den tiden ble kvinnelig stemmerett diskutert i flere vestlige land. Ved å arbeide med spørsmål som gjaldt for store deler av verdenssamfunnet som nedrustning og fredsarbeid, viste de et engasjement som gikk langt utenfor bare det å kjempe for sine egne rettigheter. En så stor og samlet kvinneopinion er det sannsynlig har bidratt til å fremme feminisme på denne tiden. I følge Svanaug Fjær ble Kvinneligaen etablert på grunnlag av at også kvinner skulle ha rett til å være med å ta avgjørelser i militærpolitikken og det ble fokusert på at kvinner hadde et annet perspektiv på militære spørsmål.¹⁰³ På den måten handlet Internasjonal Kvinneliga mer om kvinners rett og om feminisme i årene rett etter den ble dannet enn i perioden etter andre verdenskrig.

I ettertid kan det også se ut som om kvinnene med sine tanker, gjennom Internasjonal Kvinneliga, var forut for sin tid. I alle fall forut for mennenes tankegang. Allerede på møtet i Haag i 1915 ble det lagt en grunnleggende regel om at skyldspørsmålet i krig *ikke* skulle fordeles. Et land skulle ikke ha fordeler framfor et annet land, ut i fra hvilken side de hadde

¹⁰¹ Boks D0002.12.02.04.01, IKFFs arkiv 1, Fylkesarkivet i Oppland.

¹⁰² Boks I0001.06 trykksaker: Dagblad-artikkel fra 1957, IKFFs arkiv 2, Fylkesarkivet i Oppland.

¹⁰³ Fjær 1988:15.

havnet på i krigen.¹⁰⁴ Til forhandlerne etter første verdenskrig i Versailles sendte kvinnene fra fredskongressene en begrunnet advarsel der de hevdet at de fredsbetingelser bar spiren til ny krig i seg. Ved utdelingen av fredsprisen til Emily Greene Balch, som var en av kvinnene som var fremtredende i advarselen etter første verdenskrig, i 1946 sa Gunnar Jahn: ”Man hadde gjort klokt om man hadde lyttet til kvinnene den gang og spart sine overbærende smil fordi det kom fra kvinner.”¹⁰⁵

Etter første verdenskrig ble Tyskland gjort til hovedsyndebukk og ruinert. Eric Hobsbawm skrev i forbindelse med dette: ”*Den vesle muligheten freden hadde ble torpedert av at seiersmaktene nektet å reintegrere taperne.*”¹⁰⁶ Det var vanskelig å holde Tyskland undertrykt undertrykt på sikt, og de ekstreme høyrekreftene som kom til makten i mellomkrigstiden var ikke innstilt på gradvise endringer, men brukte gjerne militær makt om nødvendig.¹⁰⁷ En kan derfor spørre om ikke andre verdenskrig kunne ha vært forhindret hvis fredskvinnenes meninger hadde vunnet fram under fredsforhandlingene? Det er selvfølgelig helt umulig å fastslå siden det er flere faktorer å ta hensyn til. Det jeg derimot kan fastslå er at den samme vurderingen som Kvinneliga-kvinnene gjorde etter første verdenskrig, var noe av det som ble tatt hensyn til etter andre verdenskrig, nemlig det at ingen skulle ruineres på samme måte som Tyskland hadde blitt første gangen. En stort sett samlet verdensopinion gav sin tilslutning til at Tyskland ikke skulle ruineres, men heller få hjelp til å komme på rett kjøp. Skyldspørsmålet ble *ikke* behandlet på samme måte som etter første verdenskrig.

Feminisme er en av faktorene når jeg skal si litt om ideologien bak organisasjonen også. Selv om det er fredsaspektet, og ikke kvinneaspektet, det fokuseres mest på er det ingen tilfeldighet at Internasjonal Kvinneliga ble en *kvinnefredsorganisasjon*. På den måten kan det foregående avsnittet også ha vært med på å legge grunnlaget for Internasjonal Kvinneligas ideologi. Hvordan bruke de *kvinnelige egenskaper* som en positiv ressurs for å nå et felles mål er en teori fra Kari Melby som jeg redegjorde for i innledningen. Dette stemmer godt overens med Internasjonal Kvinneligas intensjoner og bakgrunn for organisasjonen. Det samme gjør Lønnås argumentasjon for kvinnelig fredsorganisering som blant annet er *sosialt moderskap*.¹⁰⁸ Sosialt moderskap betyr at alle kvinner er *potensielle* mødre og derfor på en

¹⁰⁴ Hobsbawm 2003:40.

¹⁰⁵ Gripsrud 1988:25.

¹⁰⁶ Hobsbawm 2003:42

¹⁰⁷ Hobsbawm 2003:43.

¹⁰⁸ Lønnås 1994: Upublisert manuskript til prøveforelesning:11.

spesiell måte i stand til å leve seg inn i omsorgssituasjoner. I militære spørsmål kunne disse egenskapene fungere for å få inn mer *menneskelighet* i enkelte vurderinger.

Det har vært viktig for meg å vise hvem Kvinneligaen var, både internasjonalt og i Norge, i dette kapittelet, da de spiller en viktig rolle i å kartlegge den kvinnelige atomvåpenmotstanden i Norge. Av både norske og internasjonale kvinnefredsorganisasjoner er det den eldste og kanskje mest betydningsfulle med tanke på deres status i FN. Derfor finner jeg det naturlig å ha det største fokuset på Kvinneligaen blant fredskvinnene i Norge. I dette kapittelet har vi sett hvordan kvinnene i Kvinneligaen arbeidet mot atomvåpen, og at en viktig del av arbeidets funksjon var opplysningsarbeid og bevisstgjøring i forhold til problematikken med atomvåpen. Spesielt ble de involverte kvinnene selv bevisstgjort gjennom sin deltakelse og sitt engasjement. Etter andre verdenskrig ble det opprettet i alle fall to nye kvinnefredsbevegelser i Norge. Disse kom konkret i kjølvannet av diskusjonen om sikkerhetssamarbeid etter andre verdenskrig og i forbindelse med problematikken om atomvåpen. Det er disse jeg vil gå nærmere inn på i neste kapittel.

Kapittel 4: Norsk Kvinneforbund og Fredsaksjonen

Jeg vil i det følgende kapitlet rette fokuset mot Kvinnenes Demokratiske Verdensforbund (Norsk Kvinneforbund), som ble dannet på verdensbasis rett etter andre verdenskrig og i Norge i 1948. I Norge fikk organisasjonen navnet Norsk Kvinneforbund etter 1954. Tidligere het den Norsk Seksjon av KDV. Jeg vil deretter ta for meg Kvinnenes Internasjonale Fredsaksjon (Fredsaksjonen) som startet opp i USA i 1961, og i Norge samme år. Internasjonalt heter bevegelsen Womens Internationale Strike for Peace (Internasjonal Fredsaksjon).

Kapitlet vil bli disponert på følgende måte: Jeg skal analysere organisasjonene hver for seg, i kronologisk rekkefølge. Jeg vil som i det foregående kapitlet drøfte spørsmålene om hva som var det ideologiske og moralske grunnlaget for deres motstand, og finne ut hvor aktive organisasjonene var og hvordan motstanden mot atomvåpen ytret seg i praksis. Når det gjelder Norsk Kvinneforbund vil jeg drøfte påstanden om hvorvidt den var en kommunistisk dekkorganisasjon, noe den ble mistenkt for å være. I den forbindelse vil jeg komme inn på spørsmålet om hvordan den historiske konteksten, den kalde krigen, påvirket organisasjonens mål. Jeg kommer ikke til å sammenligne Norsk Kvinneforbund og Fredsaksjonen i dette kapitlet. Det vil jeg gjøre i kapittel seks.

Norsk Kvinneforbund ble dannet i overgangen mellom de to første fasene i perioden jeg tar for meg. I Norge, som i mange andre vestlige land, var kommunismen i ferd med å bli sett på som en stadig større trussel. Fredsaksjonen derimot kom på banen et drøyt tiår senere, og er med på å markere starten på den tredje fasen, nemlig inntoget av nye bevegelser over store deler av verden, med USA og borgerrettighetsbevegelsene i spissen. Fredsaksjonen representerte en bølge av litt løsere organisasjonsform enn det som hadde vært vanlig tidligere.

Kvinnenes Demokratiske Verdenforbund

Ved å omtale organisasjonens bakgrunn, målsetninger og viktige personer, kommer vi lettere fram til dens ideologiske og moralske grunnlag for atommotstand. Internasjonalt Kvinneforbund ble grunnlagt i 1945, ”etter demokratiets seier over de fascistiske stater. Kvinner fra store deler av verden, som hadde deltatt i kampen mot fascismen, vedtok å slutte seg sammen i et felles

forbund.”¹⁰⁹ Målet var å samle alle demokratiske kvinneorganisasjoner i verden på tvers av rase, nasjonalitet, tro og politisk oppfatning. Det kan fra mitt ståsted i dag virke paradoksalt at organisasjonen har ”demokratiske” som en del av sitt navn. Internasjonalt Kvinneforbund ble hele tiden oppfattet som en kommunistisk organisasjon med sterke bånd til kommunistregimet Sovjet, som ikke er det første regimet jeg forbinder med demokrati. På den annen side var denne organisasjonen dannet like etter andre krigens slutt, hvor et fravær av demokratisk styre hadde fått store og ødeleggende konsekvenser. Demokrati var en motsetning til okkupasjonsstyret under krigen og ikke nødvendigvis en motsetning til alle kommunistvennlige holdninger.

Internasjonalt Kvinneforbund ble dannet på en kongress i Paris avholdt i november 1945 hvor kvinner fra 44 land var tilstede. Initiativet kom fra det franske kvinneforbund, Union des Femmes Française, en organisasjon som var dannet av kvinner fra motstandsbevegelsen under krigen.¹¹⁰ En komité med representanter fra Storbritannia, Sovjetunionen, Belgia, Jugoslavia, Kina, Spania og Frankrike hadde sendt ut invitasjon om å slutte opp om et politisk program for å samle alle demokratiske kvinneorganisasjoner uansett parti, nasjonalitet, rase eller religiøs oppfatning til kamp mot fascistisk ideologi, og for et internasjonalt samarbeid som kunne sikre fred og demokrati.¹¹¹ I tillegg til bekjempelse av fascismen var likestillingsspørsmål som likelønn, rett til likt arbeid og utdanning blant oppgavene organisasjonene stod for. Selv om det var en kvinneorganisasjon, overskygget fredssaken kvinnesaken nettopp å bekjempe fascisme og nazisme. Freden måtte komme først, for først da kunne man arbeide videre med kvinnenes rettigheter.¹¹²

Blant Youngs fredstradisjoner som jeg har vært inne på tidligere, mener jeg Norsk Kvinneforbund kan passe innenfor ”de fleste” av tradisjonene, i større eller mindre grad. Det samme gjaldt for Kvinneligaen. Det jeg i tillegg vil trekke fram når det gjelder Internasjonalt Kvinneforbund er Sosialistisk pasifisme og Sosialistisk internasjonalisme.¹¹³ Begge disse retningene har en forbindelse mellom fred/pasifisme og sosialistisk/kommunistisk tankegang. Jeg vil ikke gå videre med drøftingen av det forholdet nå, da det er et tema som vil redegjøres for senere i dette kapitlet, og i kapittel seks.

¹⁰⁹ Boks Dc:Saksmapper fredssaker 1954-60, Arbeiderbevegelsens arkiv.

¹¹⁰ Leksikon på nett: <http://www.norgeslexi.com/palex/alfabetet/k/k21.html>.

¹¹¹ Leksikon på nett: <http://www.norgeslexi.com/palex/alfabetet/k/k21.html>.

¹¹² Lundby 1978:15.

¹¹³ Fjær 1988:24.

Kristin Lundby som har skrevet om Norsk Kvinneforbund, setter søkelyset på en av grunntankene til den internasjonale moderorganisasjonen. Siden mennene i verden ikke kunne stå sammen for fred, så kunne i alle fall kvinnene forsøke.¹¹⁴ Selv om ikke den trakk fram *det kvinnelige* som grunnlaget for organisasjonen gjorde den likevel et poeng av at det var kun kvinner som skulle forsøke å arbeide for en felles fredsmålsetning. Det tyder på at organisasjonens initiativtakere har sett det eksklusive, kvinnelige fellesskapet som noe positivt for målsetningen deres. Dette underbygges av Kari Melby som hevder at fordelene ved å trekke inn *det kvinnelige*, noe som automatisk gjøres når en organisasjon består utelukkende av kvinner, er at kjønn i noen tilfeller kan gi politisk relevans og danne grunnlag for strategiske valg.¹¹⁵

En kan spørre seg hvorfor det ble dannet en helt ny organisasjon, og hvorfor ikke kvinnene engasjerte seg i noe som allerede var etablert? I følge Internasjonalt Kvinneforbund selv hadde det utviklet seg mange politiske skillelinjer i mellomkrigstiden, men krigen hadde fått kvinner på tvers av skillelinjer til å samle seg blant annet i motstandsgrupper. Når grunnlaget for samarbeid ble lagt under krigen, hvorfor kunne ikke det fortsette også i fredstid?¹¹⁶ Dette ble utgangspunktet for Internasjonalt Kvinneforbund. Siden forbundet var tuftet på samarbeidet som hadde oppstått under krigen, er det grunn til å tro at medlemmene hadde sett for seg organisasjonen som mer brobyggende enn den faktisk ble. I stedet ble praksisen slik at de Øst-Europeiske landene stod som forbilder, blant annet når det gjaldt kvinners rettigheter.¹¹⁷ Ut ifra det kan vi si at noe av det som var hovedintensjonen for å starte opp organisasjonen slo feil, nemlig det å være brobygger.

Internasjonalt Kvinneforbund hadde på det meste hele 200 millioner ”medlemmer”. En så stor medlemsmasse forklares med flere kollektivt innmeldte kvinneforeninger. Disse representerte 80 medlemsland.¹¹⁸ Et slik omfang krevde en ryddig oppbygging. Den internasjonale organisasjonen var bygd opp med *den internasjonale kvinnekongressen* som det høyeste organ. Kongressen ble sammenkalt hvert tredje år. *Rådet* var det ledende organet i organisasjonen og ble valgt av kongressen. Det hadde medlemmer fra alle land som var tilknyttet Internasjonalt Kvinneforbund. Også den *eksekutive komiteen*, *sekretariatet* og *revisjonskomiteen* ble satt sammen via valg på kongressen. Til eksekutiv komiteen ble medlemmene valgt blant

¹¹⁴ Lundby 1978:64.

¹¹⁵ Melby 1995:383.

¹¹⁶ Lundby 1978:17.

¹¹⁷ Lundby 1978:18.

¹¹⁸ Lundby 1978:20.

rådsmedlemmene, og komiteen var det ledende organet mellom rådsmøtene. Den kan sammenlignes med vår regjering ved at den sørget for at vedtatte beslutninger fattet i rådet og kongressen (stortinget) ble gjennomført. Sekretariatet var Internasjonalt Kvinneforbunds administrasjon og stod for den daglige ledelsen av forbundets organisering og ledet den forretningsmessige delen av forbundet.¹¹⁹ Revisjonskomiteens oppgave var å revidere forbundets regnskaper.¹²⁰

Forbundets første president var franske Eugenie Cotton, som også var leder for den franske seksjonen. Hovedkontoret lå først i Paris, men ble flyttet til Øst-Berlin i 1950 da Frankrike forbød en rekke organisasjoner, der i blant Internasjonalt Kvinneforbund. Grunnen til det var en ny lov som gjorde det vanskelig for en del organisasjoner som sympatiserte med Sovjet å opprettholde sin virksomhet. Blant Internasjonalt Kvinneforbunds ledere ble den kalt ”fascistloven”.¹²¹

Atommotstand i praksis

Internasjonalt Kvinneforbund la vekt på å drive propagandavirksomhet internasjonalt for å nå ut med sitt budskap. Medlemmene arbeidet også gjennom FN.¹²² Internasjonalt Kvinneforbund fikk observatørstatus i FN så tidlig som i 1947, som en ikke-regjeringsbærende organisasjon med status B. Organisasjonen var en av de aller største med denne statusen i det økonomiske og sosiale rådet.¹²³ Denne posisjonen mistet de for øvrig alt i 1954. En delegat fra USA, mr. Hotchkis, som la fram forslaget om å ekskludere Internasjonalt Kvinneforbund. Den utløsende faktoren var agering mot FNs prinsipper i forbindelse med Korea-krigen.¹²⁴ I Korea-krigen støttet kommunistiske Kina og Sovjet Nord-Korea, mens USA støttet Sør-Korea. Det kan se ut som Internasjonalt Kvinneforbund gikk hardere ut mot USA enn den amerikanske delegaten kunne akseptere. Slik hørtes begrunnelsen for at Internasjonalt Kvinneforbund mistet sin plass i FN ut, ifølge skrivet som gikk ut til alle medlemslandene:

”Women’s International Democratic Federation’s consultative status was withdrawn on the proposal of the delegate from the United States, Mr. Hotchiks, who reproached the WIDF with having sent an investigating commission to Korae during the war, with having campaigned against

¹¹⁹ KDVs statutter 1945. NKF’s arkiv.

¹²⁰ Lundby 1978:19.

¹²¹ Lundby 1978:20.

¹²² Lundby 1978:14.

¹²³ Boks D.e. saksarkiv for internasjonale forbindelser i Norsk Kvinneforbund, Arbeiderbevegelsens arkiv.

¹²⁴ Boks D.e. saksarkiv for internasjonale forbindelser i Norsk Kvinneforbund, Arbeiderbevegelsens arkiv.

the use of bacteriological weapons, with having exposed economic and social conditions of women, and with having attacked the United Nations and the special bodies.”¹²⁵

I sin analyse av verden delte Internasjonalt Kvinneforbund landene inn i tre kategorier: de sosialistiske land, de kapitalistiske land og de koloniale land. Organisasjonen var den første kvinneorganisasjon som hadde medlemmer fra alle disse tre kategoriene.¹²⁶ Den la ikke skjul på at de stod på de sosialistiske lands side, og den tok sterk avstand fra den anti-sovjetiske kampanjen etter krigen. Internasjonalt Kvinneforbund var av den oppfatning at de østeuropeiske landene var kommet lengst i kvinnepolitiske spørsmål i arbeidet for kvinners rettigheter.¹²⁷ Når det gjaldt grunnen til at det var *kvinnene* som skulle organisere seg, så var det for å også forsvare kvinners økonomiske og juridiske rettigheter, samt å styrke enheten kvinnene i mellom. Likestilling var også viktig, som et tillegg til arbeidet mot fascismen og for fred.¹²⁸

Internasjonalt Kvinneforbunds medlemsavis het ”*International Bullentin*,” og ble utgitt på mange forskjellige språk. En av hovedintensjonene for avisen var å rapportere til verdens kvinner fra land med undertrykking og udemokratiske forhold. Å holde seg oppdatert på situasjoner ute i verden var et viktig ledd i Internasjonalt Kvinneforbunds arbeid. Internasjonalt Kvinneforbund var ikke på noen måte å regne som en ren pasifistisk organisasjon.¹²⁹ Det betydde ikke at det ikke fantes pasifister blant medlemmene, men det var altså ikke organisasjonens offisielle syn. Internasjonalt Kvinneforbund hevdet derimot at det fantes tilfeller hvor væpnet kamp var nødvendig.¹³⁰ Samtidig var den sterkt kritisk til USA og NATO, noe som indikerer at den ”nødvendige bevæpningen” først og fremst kunne komme til å gjelde for Øst-Europa.

Norsk Kvinneforbund

Norsk Kvinneforbund ble stiftet i 1948 for å være en direkte avdeling av det internasjonale forbundet.¹³¹ Den har derfor mye av det samme ideologiske og moralske grunnlaget for sin atommotstand som moderorganisasjonen. På den første kongressen i Paris deltok fem kvinner fra

¹²⁵ BoksDE: Saksarkiv. Internasjonale forbindelser Internasjonalt Kvinneforbund. Eksklusjonen fra FN 1954. Arbeiderbevegelsens arkiv.

¹²⁶ Lundby 1978:20ff.

¹²⁷ Lundby 1978:22ff.

¹²⁸ Lundby 1978:13.

¹²⁹ Lundby 1978:23.

¹³⁰ Lundby 1978:23.

¹³¹ Boks Dc:Saksmapper , fredssaker Norsk Kvinneforbund 1954-60 Arbeiderbevegelsens arkiv.

Norge. Disse var utsendt av Norske Kvinneorganisasjoners Samarbeidsnemnd, som var blitt dannet høsten 1945. Utenriksdepartementet støttet de norske kongressdeltakerne økonomisk. Fra Norge dro Margarete Bonnevie fra Norsk Kvinnesaksforening, Frieda Dalen fra Norges Lærerinneforbund (hun var også Samarbeidsnemndas formann), Kirsten Hansteen fra Norges Kommunistiske parti, Aase Lionæs fra Det norske Arbeiderparti og Ingjerd Lorange fra Norske Kvinners Nasjonalråd. Lionæs fra Arbeiderpartiet tok i etterkant av kongressen avstand fra organisasjonen.¹³² Som representant for Arbeiderpartiet var det ingen overraskelse at Lionæs tok avstand fra denne organisasjonen med tanke på partiets ståsted.

Formålene og innholdet i arbeidet ble hentet direkte fra moderorganisasjonen. Sentralt element i organisasjonenes formål var kampen for fred gjennom kampen mot fascismen. I følge organisasjonen selv var det på grunn av dens kamp mot fascismen at den ble stemplet som kommunistisk. Grunnen til det kan være vanskelig å forstå da det å være mot fascismen ikke bare var akseptert, men stort sett forventet i den demokratiske delen av verden. Ved siden av freds- og antiatomarbeidet hadde den også en del kvinnepolitiske saker på agendaen, som likestilling og likebehandling i blant annet arbeidslivet og arbeid for barns rettigheter.¹³³

Det norske oppropet som inviterte kvinner til å slutte opp om en norsk seksjon av Internasjonalt Kvinneforbund lød som følger:

”Under den nazistiske undertrykkelse lærte vi klarere enn før at samarbeidet mellom alle nasjoner og mellom folk fra forskjellige erfaringsområder er uomgjengelig om vi skal vinne freden. Norske kvinner bør i en norsk seksjon stå sammen med millioner av kvinner verden over, også de koloniale land som har sluttet seg til Kvinnenes Demokratiske Verdensforbund.”¹³⁴

Blant de som underskrev oppropet, var hun som også ble den norske seksjonenes første formann, Mimi Sverdrup Lunden. Lunden hadde fra 1936 vært en aktiv medlem av Norsk Kvinnesaksforening og overbevist pasifist. Lunden var blitt medlem av Internasjonalt Kvinneforbund helt fra starten i 1945.¹³⁵ Også lektor Henriette Bie Lorentzen skrev under oppropet. Hun hadde vært aktiv motstandskvinne og sittet i tysk fangenskap. Lorentzen gav ut tidsskriftet *Kvinnen og Tiden* sammen med NKPs Kirsten Hansteen fra 1945.¹³⁶

¹³² Leksikon på nett: <http://www.norgeslexi.com/paxlex/alfabetet/k/k21.html>

¹³³ Boks Dc:Saksmapper, fredssaker Norsk Kvinneforbund, Arbeiderbevegelsens arkiv

¹³⁴ Boks Dc:Saksmapper, fredssaker Norsk Seksjon 1948, Arbeiderbevegelsens arkiv

¹³⁵ Leksikon på nett: <http://www.norgeslexi.com/paxlex/alfabetet/l/l109.html>

¹³⁶ Arntzen og Helle bind 6, 2003:118.

Kvinnesakskvinnen Eva Kolstads navnetrekk stod også under oppropet. Kolstad var i sterk opposisjon til den gjeldene husmorideologien.¹³⁷ Lektor Sigrid Helliesen Lund kjenner vi også som en aktiv medlem av Kvinneligaen. Hun var i hele sin tid en svært aktiv medlem av kvekerbevegelsen.¹³⁸ Jeg har tidligere vært innom hvordan kvekerbevegelsen hadde innflytelse over kvinnefredsorganisasjonene, men internasjonalt har jeg ikke samme kunnskap til å vite om det også gjaldt Internasjonalt Kvinneforbund. Det at Helliesen Lund var aktiv i Norsk Kvinneforbund kan tilsa at i alle fall den norske avdelingen kan ha blitt påvirket gjennom henne. For øvrig vil jeg nevne at majoriteten av disse kvinnene var intellektuelle og stort sett uten politisk partitilhørighet. Likevel fantes det partipolitiske kvinner som også engasjerte seg i Norsk Kvinneforbund. En av de første som meldte seg inn i Internasjonalt Kvinneforbund, alt på første samling i Paris, var Kirsten Hansteen. Hun var Norges første kvinnelige statsråd (NKP).¹³⁹ Det kan tyde på at organisasjonen appellerte mest til kvinner med høyere utdanning. På det aller første møtet til den norske seksjonen møtte det opp 60 kvinner.¹⁴⁰ På det første årsmøtet til seksjonen 23. september 1948 ble det valgt et permanent styre. I tillegg til formann Mimi Sverdrup Lunden bestod styret av Helga Lund Prestrud, Ruth Kaurin, Marie Strande og Siri Sverdrup Lunden. Varamenn var Ellen Gleditsch og Sigrid Nærup Gunderud, som for øvrig også var medlem av Kvinneligaen.¹⁴¹ Organisasjonen i Norge var delt opp i lokale grupper og i store byer var det gjerne flere. Hvert lokalstyre måtte bestå av fem personer. Det ble vedtatt at landsmøtet skulle holdes hvert tredje år.¹⁴²

Norsk Kvinneforbund valgte å ha samme formålsparagraf som forbundet internasjonalt. Det betydde også at "arbeid mot fascismen" stod sentralt. Diskusjonen rettet seg i den forbindelse mot begrepet *fascisme* på bekostning av *diktatur*. Hvorfor kunne de ikke satt seg som mål å bekjempe all form for diktatur, ikke bare en retning som fascismen? Begrunnelsen var at mens diktatur er en styreform, er fascisme noe mye mer. Det er mer en åndsbevegelse og et livssyn, noe som er enda farligere.¹⁴³ På den annen side kan vi spørre om dette er den eneste grunnen, siden forbundet gjerne så mot det som av mange ble sett på som diktaturstyret i Sovjet uten å

¹³⁷ Arntzen og Helle bind 5, 2002:325.

¹³⁸ Ingrid Borchgrevink (også medlem av Kvinneligaen), professor Ellen Gleditsch, filolog Ruth Kaurin, statsautorisert, student Siri Sverdrup Lunden, Henny Ording, statsautorisert tolk Mulka Rosenquist, Liv Schjødt og Esther Sveen var de resterende som skrev under oppropet. Lundby, 1978:33.

¹³⁹ Lundby 1978:33.

¹⁴⁰ Boks Dc:Saksmapper, fredssaker Norsk Seksjon 1948, Arbeiderbevegelsens arkiv.

¹⁴¹ Boks A0001 Møtebøker. Arbeiderbevegelsens arkiv.

¹⁴² Boks A0001 Møtebøker. Lover. Arbeiderbevegelsens arkiv.

¹⁴³ Lundby 1978:34.

rette noe særlig kritikk mot det. Et diktatur var et mye mindre onde enn fascismen i forbundets øyne.

Mye av årsaken til at mottakelsen av den norske seksjonen ikke var mer hjertelig enn den var, skyldtes i stor grad pressens omtale. Det var mer eller mindre en selvfølge at høyresiden i norsk presse var kritiske, men også Arbeiderbladet kom på banen og var svært skeptiske. Å samarbeide med interne krefter i Sovjetunionen på dette tidspunktet var ikke velsett og kvalifiserte til det allerede nevnte kommuniststempelen. På møtet i Norsk Kvinneforbund så tidlig som 18. desember 1948, kom det fram at medlemmene ønsket nær kontakt med Sovjetkvinnenes antifascistiske komité. Norsk seksjon hadde oversendt en forespørsel om ”muligheter for personlig korrespondanse”. Denne forespørselen ble besvart positivt og den nære korrespondansen ble satt i gang.¹⁴⁴ I 1948 gjorde ikke et slikt samarbeid og slike henvendelser tilværelsen enklere for en organisasjon som alt hadde kommunistisk mistanke mot seg. I følge Lund-rapporten var organisasjonen i POTs overvåkningsregister.¹⁴⁵ All virksomheten til Norsk Kvinneforbund ble overvåket, også de som korresponderte med organisasjonen indirekte. Særlig etter Gerhardsens Kråkerøytale var redselen for å bli koblet til kommunismen på noen måte stor blant majoriteten i Norge. Den organisasjonen Norsk Kvinneforbund derimot samarbeidet mye og nært med var Fredens Forkjempere. Det var en norsk avdeling av Verdenfredsrådet som hovedsaklig hadde medlemmer fra Øst-Europeiske og ”nøytrale” land. Fredens Forkjempere ble også overvåket av Politiets overvåkningstjeneste.¹⁴⁶

Kvinneutvalget av NKP hadde meldt seg kollektivt inn da Norsk Kvinneforbund ble stiftet i Norge. Etter denne ene kollektive innmeldingen kom det aldri noen flere slike innmeldinger. Det gjorde at også NKPs medlemmer måtte slutte seg til organisasjonen ved enkeltmedlemskap.¹⁴⁷ Det at norsk seksjon ikke ønsket at NKP skulle være tilsluttet kollektivt var først og fremst av praktiske grunner, siden ingen andre organisasjoner hadde gjort tilsvarende. Det er verdt å merke seg at det ikke-partipolitiske Norsk Kvinneforbund stod så sterkt hos de kommunistiske kvinnene, så sterkt at de ønsket å melde seg inn *kollektivt*. NKPs sterke engasjement kan også ha bidratt til forbundets kommuniststempel. Ved siden av kommunister, var også SF-velgere en sentral gruppe i Norsk Kvinneforbund etter at det partiet ble opprettet i 1961.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Boks A0001 Møtebøker. Arbeiderbevegelsens arkiv.

¹⁴⁵ Lund-Rapporten 1996:197.

¹⁴⁶ Lund-Rapporten 1996:195.

¹⁴⁷ Boks A0001 Møtebøker. Arbeiderbevegelsens arkiv.

¹⁴⁸ Lund-Rapporten 1996:197.

Et dilemma for den norske seksjonen var at den kun forholdt seg til de storpolitiske sakene og ikke til ”de nære ting” som *kvinnene var opptatt av*.¹⁴⁹ Dette er en generalisering som gir rom for diskusjon. På den ene siden er det mye som taler for at det stemmer, kvinner i midten av forrige århundre var mer opptatt av familie- og hjemmelige spørsmål enn utenrikspolitikk. Både partipolitiske kvinnegrupper og andre sammenslutninger av kvinner visste det. På den annen side burde det nettopp derfor være mer behov for en kvinneorganisasjon som arbeidet for andre saker enn de sakene som det allerede fantes nok av fora for. Lundbys vurdering i sin hovedfagsoppgave er at det beskjedene fokuset på ”de nære ting” var en av to grunner til at norsk Kvinneforbund aldri ble noen massebevegelse av kvinner. Den andre grunnen var at organisasjonen ble satt i bås med kommunistene. Jeg mener at disse to argumentene ikke kan sidestilles. Å bli betraktet som en kommunistisk dekkorganisasjon, ikke bare av høyresiden, men også av Arbeiderpartiet, må ha bidratt mye til at organisasjonen ikke nådde bredt utover i Norge. Med en slik merkelapp kan jeg vanskelig se at ”de nære ting” ville ha hjulpet. Dette ble for øvrig også bevist i 1954, da den norske seksjonen av Internasjonalt Kvinneforbund ble slått sammen med Norsk Husmorlagsforbund.¹⁵⁰ Husmorlagsforbundet ble stiftet i 1924 på initiativ fra NKPs kvinnesekretariat for å samle arbeiderhusmødre som av en eller annen grunn ikke ville gå inn i partiet.¹⁵¹ De to organisasjonene hadde samarbeidet tett i flere år, særlig i forbindelse med aksjonene mot A-pakten. Fra 1954 fikk den sammenslåtte organisasjonen navnet Norsk Kvinneforbund. Forskjellen fra tidligere dagsorden for Norsk Kvinneforbund var at barne- og husmorsaker også var aktuelle for organisasjonen. Medlemstallet ble selvsagt høyere, men det kom av sammenslåingen og ikke som nye tilskudd av medlemmer.

Birgit Schiøtz ble formann året etter sammenslåingen, og var det i nesten ti år, fra 1955 til 1964 etter 16 år som styremedlem i den norske avdelingen av Internasjonal Kvinneliga for *Fred og Frihet*. Partipolitisk orienterte hun seg fra sin bakgrunn i Høyre via en pasifistisk holdning, til medlemskap i SF, senere SV.¹⁵² Hun var altså ingen kommunist, men sosialist.

¹⁴⁹ Lundby 1978:36.

¹⁵⁰ Lundby 1978:66.

¹⁵¹ Lundby 1978:86.

¹⁵² Leksikon på nett: <http://www.norgeslexi.com/paxlex/alfabetet/s/s05.html>.

Norsk Kvinneforbunds aktivitet mot atomvåpen

Like etter at Norsk Kvinneforbund ble dannet var det høy aktivitet rundt NATO-spørsmålet. Blant annet ledet organisasjonen en stor demonstrasjon i Oslo 26. februar 1949 hvor 5-6000 mennesker var involvert. Demonstrasjonen endte opp utenfor stortinget. I tillegg til Norsk Kvinneforbund stod det også en hel del enkeltpersoner i spissen for denne demonstrasjonen, blant dem også menn. En av hovedparolene, i tillegg til et kraftig nei til A-paktsmedlemskap, var å styrke FN og utvikle samarbeid og vennskap mellom alle land.¹⁵³ Månedet etter var Norsk Kvinneforbund på ny engasjert i samme sak, denne gangen med en underskriftskampanje. Også nå var det i samarbeid med flere, det var etter hvert blitt skapt en folkebevegele av A-paktsmotstandere. I kjølvannet av underskriftskampanjen ble Den Norske Fredskomite dannet, med og av mennesker med det til felles at de var svært opprørt over norsk A-paktsmedlemskap. Det kan se ut som Norsk Kvinneforbund var en strek pådriver og medvirket i denne bevegelsen.¹⁵⁴ På styremøtet 30. august 1950 stod ”kampanjen mot atombomben” på dagsorden. Da var det et skriv fra seksjonen i Paris som forelå og det ble planlagt ulike internasjonale besøk til seksjonen i Norge.¹⁵⁵ Det var et tydelig trekk i organisasjonen at den var internasjonal og arbeidet deretter. I mange av de viktigste sakene til organisasjonen, som blant annet kampen mot atomvåpen, gjorde nettopp det internasjonale aspektet den mye mer slagkraftig, rett og slett fordi atomvåpenspørsmålet var en internasjonal sak.

29. januar 1959 mottok Stortingets Presidentskap et brev fra Norsk Kvinneforbund ved Birgit Schiøtz.¹⁵⁶ Brevet uttrykte sterk uro for opprustningen av Vest-Tyskland, samt tyske marinestyrker i Syd-Norge og tyske offiserer på Kolsås.¹⁵⁷ Forbundet mislikte det de kalte en udemokratisk utvikling av Vest-Tyskland etter at landet ble medlem av NATO. De beklaget dypt at Arbeiderpartiets regjering, sammen med andre NATO-regjeringer,

”har tatt parti for den konservative Adenauer-regjering, støttet av de gamle Hitler-generaler, og mot det Vest-Tyskland hvor sosialdemokratene, arbeiderne, studentene, vitenskapsmennene og kvinnene under stadige massedemonstrasjoner kjemper en fortvilt kamp mot atomopprustningen i landet.”¹⁵⁸

¹⁵³ Boks Dc. Saksarkiv, protestaksjon mot NATO i 1949. Arbeiderbevegelsens arkiv.

¹⁵⁴ Boks Dc. Saksmappe, fredssaker. Arbeiderbevegelsens arkiv.

¹⁵⁵ Boks A0001. Møtebøker. Arbeiderbevegelsens arkiv.

¹⁵⁶ Schiøtz var tidligere mangeårig medlem av Kvinneligaen.

¹⁵⁷ Boks Dc: Saksmappe. Korrespondanse 1954-60, Arbeiderbevegelsens arkiv.

¹⁵⁸ Boks Dc: Saksmappe. Korrespondanse 1954-60, Arbeiderbevegelsens arkiv.

Norsk Kvinneforbund forsvarte de som ikke ønsket opprustning av Vest-Tyskland. Dette er et godt eksempel på hvordan Norsk Kvinneforbund arbeidet. Det var først og fremst en internasjonal organisasjon som benyttet de nasjonale seksjonene til å presse de respektive myndighetene, for på den måten forsøke å få en bred innflytelse verden over. Det er også mye som tyder på at forbundet brukte i overkant store ord og vendinger. I utdraget kan det virke som om største delen av den vest-tyske befolkning var i mot NATO og all form for opprusting etter krigen. Slik var det naturligvis ikke. I sitt brev uttrykte Norsk Kvinneforbund at norske menn og kvinner ikke ville kunne godta tyske militære forsyningsbaser på norsk jord. Særlig så de, som sagt, med skepsis på offiserene på Kolsås. Om, og hva slags svar de fikk tilbake vet jeg ikke. Det vi derimot vet er at disse ytringene ikke ble tillagt særlig tyngde når vi ser hva resultatet ble. Betyr dette at forbundet var helt uten innflytelse? På den ene siden kan vi hevde det, særlig med tanke på at de av mange også ble stemplet som kommunister med alt det førte med seg. På den annen side er det umulig å måle grad av innflytelse på en nøyaktig måte. Norsk Kvinneforbund fungerte utvilsomt som en pressgruppe som gjorde veien litt mer brokete for de mest NATO-vennlige og for norske myndigheter.

To trekk ved Norsk Kvinneforbund i tiden mot 1960-tallet var for det første at det ikke var like opptatt av fascisme og imperialisme lenger. I alle fall ble det ikke snakket om i like stor grad som før. Fredssaken hadde fremdeles den høyeste prioritet i forbundet, men den ble arbeidet med i mer generelle former. Det andre trekket var at forbundet uttalte seg på en måte som virket mer pasifistisk enn tidligere. At væpnet agering kunne være nødvendig ble erstattet med at fredelig forsoning var stort sett det beste virkemidlet for fred i følge Norsk Kvinneforbund.¹⁵⁹ Et eksempel på samarbeid var et nordisk fredsmøte i Oslo 1960. Det samlet delegater fra en rekke organisasjoner fra Danmark, Sverige og Norge. På dagsorden stod foredrag og diskusjoner, og hovedsaken var *forbud mot atomvåpen* og gjensidig avvikling av den militære blokkpolitikken.¹⁶⁰

I 1959 søkte Norsk Kvinneforbund medlemskap i Norges Fredsråd. Norges Fredsråd er en paraplyorganisasjon for 28 norske fredsorganisasjoner. Rådet arbeider for en rettferdig verden hvor konflikter skal håndteres uten bruk av vold og våpen. Dette arbeidet er grunnlagt i FNs erklæring og aksjonsplan for en kultur for fred.¹⁶¹ Blant medlemsorganisasjonene var

¹⁵⁹ Lundby 1978:103.

¹⁶⁰ Boks De. Saksmappe. Internasjonale forbindelser, Arbeiderbevegelsens arkiv.

¹⁶¹ FN på nett: <http://www.nowar.no/index.php?central-wrap=om/formal.php>.

Internasjonal Kvinneliga for Fred og Frihet. Norsk Kvinneforbund oppnådde ikke kvalifisert flertall blant rådets medlemmer.¹⁶² Forbundet ble med andre ord ikke ”tatt inn i varmen”, heller ikke av andre fredsfor kjempere. Jeg vil i siste kapittel komme inn på Kvinneligaens innflytelse på dette utfallet.

På forbundsstyremøtet 24. oktober 1961 viser en av sakene på dagsorden at Norsk Kvinneforbund hadde vært i kontakt med Sovjets ambassadør angående Sovjets atomprøvespregninger. På det møtet forelå et brev fra Trondheims avdeling med kopi av et brev de hadde sendt til Sovjets kvinnekomite med protest mot atomprøvespregningen. Medlemmene i Trondheim gav uttrykk for at forbundet på landsbasis ikke tok klart nok standpunkt i forhold til Sovjets prøvespregning. Det ble besluttet å berolige kvinnene i Trondheim med at standpunktet mot atomprøver uansett var klart, samme hvor det måtte finne sted.¹⁶³ Enten det forekom i USA eller i Sovjet.

En vanlig arbeidsmåte Norsk Kvinneforbund benyttet seg av, var påvirkning i form av brevskrivning, særlig til myndighetene. Ofte var dette protester mot eksisterende politikk eller politikk under planlegging. Men det dreide seg ikke bare om protester, det kunne også være anerkjennelse og oppfordring til å fortsette i samme spor. 14. november 1964 mottok regjeringen ved statsminister Einar Gerhardsen et brev fra Norsk Kvinneforbund med en henstilling om at resten av regjeringen måtte støtte opp under Gerhardsens erklæring fra 9. oktober samme år. I denne erklæringen viste han skepsis mot opprettelsen av en multilateral atomstyrke for NATO, og så det som en reel spredning av atomvåpen og ønsket sammen med regjeringen å motarbeide dette. Norsk Kvinneforbund ønsket å gi sin tilslutning til erklæringen og minne om at det var mange som stod på samme linje i dette spørsmålet.¹⁶⁴

Både Internasjonalt og Norsk Kvinneforbund har plass i fredsbevegelsens historie, som bevegelser som måtte bli vant med kritiske blikk fra både andre fredsaktivister og ”folk flest” fordi de aldri tok noe oppgjør med verken kommunismen eller Sovjet. På den måten kan vi si at målet om å forene ”alle kvinner”, eller i alle fall å samle bredt, ikke ble resultatet.

¹⁶² Boks Dc. Saksmappe, fredsaker 1954-60. Arbeiderbevegelsens arkiv.

¹⁶³ Boks A. Møtebøker, styremøte 24.10.1961. Arbeiderbevegelsens arkiv.

¹⁶⁴ Boks A. Møtebøker, brev til regjeringen 14.11.1964. Arbeiderbevegelsens arkiv.

Internasjonal Fredsaksjon

Womens International Strike for Peace (Internasjonal Fredsaksjon) ble dannet 1. november 1961, som resultatet av en nasjonal protest mot atomvåpen og krig. Ca. 50 000 tusen kvinner gikk ut i gatene og la ned sitt arbeid, både de som var i lønnet arbeid og de som var hjemme. Dette var hovedsakelig hvite, middelklasse-kvinner og en stor del var husmødre. Den første hovedparolen var: ”*End the Arms of Race – Not the Human Race.*”¹⁶⁵ Internasjonal Fredsaksjon startet som en protest mot atomvåpen og president Kennedys omfattende program for bygging av tilfluktsrom mot atombombeangrep.¹⁶⁶ Internasjonale Fredsaksjonen var en del av de nye bevegelsene i USA i denne perioden, hvorav mange gikk ut i fra borgerrettighetsbevegelser. På den måten er Internasjonale Fredsaksjonen med på å markere starten på den tredje fasen i oppgavens periodeinndeling.

Igjen vil jeg presisere at min intensjon i analysen av Fredsaksjonen først er å kartlegge det moralske og ideologiske grunnlaget for dens motstand mot atomvåpen. I den forbindelse vil jeg se om det er en av Youngs fredstradisjoner som spesielt skiller seg ut i forhold til Fredsaksjonen. På samme måte som de andre organisasjonene har Fredsaksjonen elementer av de fleste av tradisjonene i seg. Likevel mener jeg at atomvåpenpasifismen ligger nær Fredsaksjonen.¹⁶⁷ Atomvåpenpasifismen var en tradisjon som utviklet seg på 1960-tallet, da Fredsaksjonen ble dannet. Denne tradisjonen markerer også fase tre i min periodeavgrensning i oppgaven.

Dagmar Wilson blir regnet for å være grunnlegger av Internasjonal Fredsaksjon, selv om bevegelsen ikke har lagt så mye vekt på å ha en autoritet ”på toppen”. Wilson var gift, mor til tre og illustrerte barnebøker. Hun var kunstutdannet både fra Tyskland og England. Selv om hun var godt utdannet og stort sett hadde vært i jobb, så hun først og fremst på seg selv som husmor. Hun så på husmorrollen som en viktig posisjon, som i stor grad var en del av henne. Å være husmor var i følge Wilson også en profesjon, fordi hun gjorde profesjonelt arbeid i huset.¹⁶⁸ For en kvinnebevegelse med en slik leder ble de ”typisk” kvinneområdene til noe positivt istedenfor noe

¹⁶⁵ Swerdlow 1993:1.

¹⁶⁶ Berit Ås forteller om en av de utløsende faktorene som fikk de amerikanske kvinnene til å reagere. Det var en diskusjon omkring hva man skulle gjøre etter at man hadde samlet inn hermetikk og vann nede i tilfluktsrommet, og at for eksempel en nabo ville forsøke å komme inn. Da var det en prest som sa at det var høyst legitimt å ha skytevåpen og skyte en hver som ville forsøke å ta seg inn i tilfluktsrommet. Dette følte både nært og skremmende for disse kvinnene og spørsmålet om når man kunne komme seg ut igjen skapte usikkerhet. Dette var en debatt tidlig i 60-årene i USA.

¹⁶⁷ Fjær 1988:24.

¹⁶⁸ Swerdlow 1993:54ff.

å kjempe imot. Det gjorde sannsynligvis sitt til at husmødre lettere kunne engasjere seg i denne bevegelsen.

Eleanor Garst var en av de andre sentrale kvinnene som var med i oppstarten av Internasjonale Fredsaksjonen. Hun hadde en grunnleggende opposisjon mot all form for organisatorisk byråkrati og satte sitt preg på bevegelsen som altså ikke ble bygget som en alminnelig organisasjon. Hun og ektemannen fant etter hvert tilhørighet i kvekersamfunnet. Kvekersamfunnets fredsarbeid appellerte til henne og hun engasjerte seg da også i Kvinneligaen i tiden før Fredsaksjonens dannelse i 1961.¹⁶⁹ I motsetning til andre sterke kvinner som Wilson, mente Garst at kvinnes kamp for likestilling var vunnet, fordi kvinner hadde fått stemmerett. Dette var en sak som også hadde preget hele oppveksten til Garst siden foreldrene hennes hadde engasjert seg sterkt i denne kampen.¹⁷⁰

For å nå sine mål om nedrusting og fred hadde bevegelsen valgt seg ut seks "krav" eller målsetninger som skulle danne grunnlaget for det den stod for. Det aller første på listen var et forbud mot all atomprøvesparging. Andre målsetninger var å forhandle for å få lagt atomvåpenstyrkene under internasjonal kontroll, konkrete delmål for å nå verdensomspennende nedrustning, bruke minst like mye av statens inntekter på fred som på krig, og et umiddelbart forsøk på å komme med ufine beskyldninger mot både USA og Sovjet. Sist, men ikke minst, ønsket de et styrket FN.¹⁷¹

Et typisk trekk ved Fredsaksjonen var at den brukte sin kvinnelighet til noe positivt, den fokuserte på kvinnelige egenskaper, det å være *mødre og hustruer*.¹⁷² "De nære ting", som det å beskytte familiene sine var ofte grunnlaget for protestene. Dette vakte mye sympati i samfunnet. De prøvde heller ikke å fremstå som noe mer eller annet enn de var, som de sa: "*We're not politicians – we're housewives and working women... We don't make foreign policy – but we know to what end we want it made: toward preservation of life on earth.*"¹⁷³ Også pressen gav kvinnene spalteplass. At så mange kvinner gikk rett fra sine hjemlige oppgaver og ut i offentligheten for å delta i fredsaksjonene, tiltrekk avisenes oppmerksomhet. "The lady next

¹⁶⁹ Swerdlow 1993:59ff.

¹⁷⁰ Swerdlow 1993:57.

¹⁷¹ Swerdlow 1993:20.

¹⁷² Swerdlow 1993:17.

¹⁷³ Swerdlow 1993:19.

door” ble fenomenet kalt.¹⁷⁴ Lokalaviser brukte kvinnene i de lokale aksjonene som forsidestoff, fjernsynet viste innslag med demonstrerende kvinner og kringkastet deres slagord og målsetninger til millioner av amerikanere, og de nådde også ut med budskapet sitt på radio.¹⁷⁵ Det var ingen tvil om at denne nye bevegelsen fikk satt seg selv på kartet i USA.

Internasjonal Fredsaksjon var som sagt ingen organisasjon, men en bevegelse. Den hadde ingen medlemmer, men så på seg selv mer som et nettverk av kvinner over hele Amerika. Etter hvert spredte den seg til mange land utenfor USA. For å holde hele det internasjonale nettverket orientert ble det utgitt en rapport eller avis som het *Women's Peace Movement Bullentin*. Et annet virkemiddel for å holde bevegelsen samlet og underrettet var såkalte *key-women* som var budbringere og kontakter ut til lokalsamfunnene.¹⁷⁶

Fredsaksjonen i Norge

En kvinne som skulle bli svært sentral i Fredsaksjonen i norsk sammenheng, er Berit Ås. I tiden like etter at Internasjonal Fredsaksjon ble etablert, befant Ås seg i USA. Der hadde hun selv vært med på en av de mange aksjonene og protestmarsjene, og fikk derfor på nært hold erfare hvilken påvirkningskraft slike store markeringer hadde.¹⁷⁷ Ås var på denne tiden både medlem av Arbeiderpartiet og av Kvinneligaen, senere ble hun også den første lederen av Sosialistisk Venstreparti. Hun er i dag professor i sosialpsykologi. Opplevelsene fra USA inspirerte Ås til å starte en egen norsk avdeling. Fredsaksjonen i Norge ble derfor dannet samme år som moderbevegelsen. ”Vi hadde fire hundre navn på listen. Det var mest fra Oslo-området, men vi hadde jo folk helt opp til Trondheim. Vi var altså mot atomvåpen,”¹⁷⁸ uttalte Ås om tilblivelsesgrunlaget til bevegelsen. Navnet var ikke tilfeldig valgt. At ordet *Fredsaksjon* ble brukt viste at intensjonen ikke var å starte en organisasjon med medlemskap og kontingent, men en løse bevegelse. ”Det som var karakteristisk med *Fredsaksjonen* var at vi gjorde ting,” mener Berit Ås, og sikter til de mange aksjonene som demonstrasjoner, innsamlinger, underskriftskampanjer og brevskrivning for å påvirke den politiske dagsorden.¹⁷⁹

¹⁷⁴ Swerdlow 1993:21.

¹⁷⁵ Swerdlow 1993:21.

¹⁷⁶ Swerdlow 1993:70.

¹⁷⁷ Ås/Hagtvedt :273.

¹⁷⁸ Intervju med Berit Ås, 16.03.2006.

¹⁷⁹ Intervju med Berit Ås, 16.03.2006.

Selv om Berit Ås både var grunnlegger og frontfiguren, betydde det ikke at hun var bevegelsens leder. Hovedansvaret var fra starten av fordelt bredt, og strukturen var flat, og skulle ikke være hierarkisk. Det fantes ingen leder på toppen. Prinsippet bygde på tankegangen til Johann Galtung. Hans prinsipper handlet om å lage en organisasjon med et minste felles enighetsgrunnlag. Og dette minste felles enighetsgrunnlag førte til at Fredsaksjonen fikk en flat organisasjonsmodell med ni ledere.¹⁸⁰

Berit Ås var også kveker og koblingen mellom fredskvinner og kvekersamfunnet var som kjent fra kapittelet om Kvinneligaen ikke ukjent. I USA, hvor Ås ble inspirert til å starte Fredsaksjonen, var hun i kontakt med aktive amerikanske kvekere. Fredstanken fra kvekerbevegelsen kan derfor ha påvirket holdningene til Fredsaksjonen i Norge, gjennom Ås og indirekte gjennom amerikanske kvinner.¹⁸¹ Partipolitisk var bevegelsen nøytral, selv om det erfaringsmessig ofte var mennesker til venstre i politikken som engasjerte seg i denne typen bevegelser og arbeid. Likevel understreker Berit Ås at Fredsaksjonen hadde kvinner fra flere leire, også fra Høyre. Ellers var det mange husmødre og psykologer, siden Ås selv var psykolog og påvirket i dette miljøet.¹⁸² Dette sier ikke så mye om hvor mange som var tilknyttet Fredsaksjonen, men derimot sier det mer om at det var en viss bredde i bakgrunnen til de involverte.

Fredsaksjonen både i Norge og internasjonalt hadde noen hovedprinsipper som i Norge ble kalt for ”grunnsyn”. Disse var å fremme ikke-militære tiltak for avspenning og nedrustning, arbeide for stans av prøver med- og produksjon av kjernefysiske våpen, og for tilintetgjørelse av de masseødeleggelsesvåpen som alt eksisterte.¹⁸³ Utgangspunktet for alt Fredsaksjonen foretok seg var at alle ønsker fred og ut i fra dette så skapes også fred. Virkemiddelet for fred og mot atomvåpen var i hovedsak en sterk folkeopinion.¹⁸⁴ I USA fikk Fredsaksjonen store oppslag i aviser og dekning i TV og radio, kvinnene og aksjonene deres ble synliggjort og kjent for allmennheten. I Norge var situasjonen en ganske annen. Fredsaksjonen i Norge hadde ikke den samme tilgang på ekspertise, ressurser og ikke på langt nær den samme interessen fra media. Fredsaksjonen kom, i følge Berit Ås, inn under ”propagandaskyene fra de mest reaksjonære

¹⁸⁰ Intervju med Berit Ås, 16.03.2006.

¹⁸¹ Andre navn som dukket opp i papirene til Fredsaksjonen i Norge var Mari Holmboe Ruge, Eva Nordland og Aslaug Moksnes.

¹⁸² Intervju med Berit Ås, 16.03.2006.

¹⁸³ Boks D0001. Saksarkiv. WISPs Grunnsyn, Fylkesarkivet i Oppland.

¹⁸⁴ Boks D0001. Korrespondanser/saksdokumenter, Fylkesarkivet i Oppland.

militære” som hevdet at kvinnefredsbevegelsen var kommunistenes støttekolonni i Norge.¹⁸⁵ Selv om ikke Fredsaksjonen ble mistenkeliggjort i like stor grad som Norsk Kvinneforbund, var tiden hvor fredsaktivister til en viss grad ble mistenkeliggjort som kommunister, ikke forbi.

Hvorfor var det behov for enda en kvinnefredsbevegelse? Det spørsmålet inkluderer på mange måter også den Internasjonale Fredsaksjonen. Bevegelsen ble til på et tidspunkt hvor atomdebatten hadde stått spesielt sterkt i forbindelse med en endring av atomparagrafen i 1961. Den bar mer preg av aksjonsmobilisering enn organisasjonsdannelse. Ås forteller at Fredsaksjonen ønsket å være ”brobygger” mellom Kvinneligaen og Norsk Kvinneforbund som samarbeidet dårlig seg i mellom, og representerte henholdsvis ”Vest” og ”Øst”. En av oppgavene til Fredsaksjonen var å forene medlemmer fra begge organisasjonene.¹⁸⁶ I tillegg kom selvfølgelig bevegelsen til Norge som en følge av at den alt var dannet i USA, og ikke først og fremst på grunn av hjemmelige forhold.

Menneskesynet kvinnene i Fredsaksjonen hadde styrte deres holdninger og handlinger i forhold til atomvåpen. Atomvåpen som sikkerhet ble underordnet. Siden atomvåpen var konstruert for å drepe, var det først og fremst det Fredsaksjonen forholdt seg til. ”*Det er ikke spørsmål om hvor mange liv videre kjernefysiske prøver vil koste. Ett eneste liv ofret er ett for meget! Det kunne vært unngått! Og alle har like meget rett til sitt liv som vi til vårt.*”¹⁸⁷ Om det fantes argumenter som både kunne virke logiske og rasjonelle, stod hele tiden tanken om at livet til hvert eneste menneske i verden var viktigere enn å ruste opp for sikkerhetsskyld. Menneskesynet preges av ideologi og verdier, og Fredsaksjonens verdier var preget av de aktive kvinnene i bevegelsen. Sentralt for verdigrunnlaget til Fredsaksjonen vil jeg trekke fram kvekerne og Gandhi. Gandhi er og var et forbilde for fredsarbeidere både før og nå, på den måten var ikke det noe spesielt for Fredsaksjonen. Likevel tar jeg det med, da de selv var opptatt av å vektlegge han. Fredsaksjonskvinne Eva Nordland skrev i sin biografi: ”*Mange har spurt Gandhi om å beskrive veien til fred. Han svarer: Det er ingen vei til fred; fred er veien.*”¹⁸⁸ Gjennom å analysere holdninger og handlinger Fredsaksjonen stod for i kampen mot atomvåpen, kom det klart fram at dette svaret Gandhi gav la mye av grunnlaget for bevegelsens menneskesyn og måten å arbeide for fred.

¹⁸⁵ Ås 1981:272 .

¹⁸⁶ Intervju med Berit Ås, 16.03.2006.

¹⁸⁷ Boks D0001.31.01.04.01. Åse Middelthon, ”Fredsdeer”. Fylkesarkivet i Oppland.

¹⁸⁸ Nordland 2000:145.

Fredsaksjonenes atommotstand

Hvordan ytret Fredsaksjonens motstand mot atomvåpen seg i praksis? For å fremme sin sak var det til enhver tid nødvendig for de aktive innenfor bevegelsen å holde seg oppdatert både på innenriks- og utenrikspolitikk. De øvde press og påvirket myndighetene ved brev og lobbyvirksomhet. De samlet informasjon og drev opplysningsarbeid både generelt og for eksempel å påvirke undervisningsmaterialet i skolen.¹⁸⁹ For til enhver tid å være oppdatert i utenriks- og sikkerhetspolitiske saker hadde Fredsaksjonen flere kvinner som studerte forskjellige språk og leste seg opp på saker som for eksempel skulle opp på NATO-møter. Kvinnene som var engasjert i dette arbeidet, hadde ansvaret for hver sin avis fra forskjellige land, og slik kunne de vurdere sakene fra flere vinkler og perspektiver.¹⁹⁰ Dette var den mer akademiske siden ved Fredsaksjonen som arbeidet etter målet om at kunnskap gir bedre makt til å påvirke.

En aksjonsform Fredsaksjonen benyttet seg av, var brevskrivning til myndigheter i både inn- og utland. I 1962 mottok både president John F. Kennedy i USA og statsminister Nikita Krustsjov i Sovjet brev fra Fredsaksjon i Norge. Begge fikk brevene i etterkant av landenes atomprøvesprengninger. Budskapet var først og fremst Fredsaksjonens syn på våpenkappløpet og dets negative sider. Brevene fremholdt at for å sikre fred må man tenke på nye måter og gå veien om nedrustning framfor det motsatte. Kvinnene brukte bildet ”mødre som vil gi barna trygghet og ikke krig.” Brevene inneholdt også dirkede krav om stans av prøvesprengningene.¹⁹¹ I hvilken grad var dette virkningsfullt? Dette spørsmålet har ikke et presist svar. Likevel var det et tegn på *aktivitet* istedenfor *passivitet*, *protest* istedenfor *aksept*. Det skjedde en *synliggjøring* av de holdningene kvinnene arbeidet for. Slik de så det hadde alle et ansvar i kampen mot krig og atomtrusselen. Man var enten ansvarlig for at ting ikke ble gjort, eller ansvarlige for at det ble skapt blest om problematikken. Fredsaksjonens kvinner ønsket å skape blest.

27. april 1962 arrangerte Fredsaksjonen en taus marsj fra den sovjetiske til den amerikanske ambassaden i Oslo. Nærmere hundre kvinner deltok i denne markeringen som skulle vise avsky og fordømmelse av prøvesprengningene som både USA og Sovjet hadde gjennomført. Mens marsjen pågikk delte kvinnene ut opplysningsmateriale om Fredsaksjonen til publikum.¹⁹² Det kan se ut som Fredsaksjonen likestilte handlingene til USA og Sovjet og var like kritiske til

¹⁸⁹ Boks 0001.31.01.04.01. Referat. Fylkesarkivet i Oppland.

¹⁹⁰ Intervju med Berit Ås, 16.03.2006.

¹⁹¹ Boks D0001.30.01.04. Utgående brev. Fylkesarkivet i Oppland.

¹⁹² Boks D0001.31.01.04.01. Referat. Fylkesarkivet i Oppland.

begge. En protestmarsj mellom de to ambassadene illustrerte nettopp dette veldig godt. Det samme var tilfellet i brevskrivningen til begge presidentene. Det er viktig å huske på at *opplysningsarbeid* også var en svært viktig del av bevegelsen. Det er ingen tvil om at en synlig bevegelse får drevet bedre opplysningsarbeid enn en usynlig bevegelse. Å finne ut av hvor stor virkning aksjonene hadde på det kvinnene faktisk protesterte mot er umulig å fastslå. Det de derimot helt klart oppnådde var en bevisstgjøring av kvinnene som deltok og opplysning av folkeopinionen.

Våren 1962 satte regjeringen sammen en nedrustningskomité. Dette ble Fredsaksjonen informert om av utenriksminister Halvard Lange. En slik komité var helt i deres ånd, likevel hadde de klare meninger om prioriteringene. De mente at regjeringen i valget av komitémedlemmer hadde lagt for mye vekt på det tekniske og militære og for lite på konkrete forslag som kunne føre til nedrustning.¹⁹³ Det fremgår også av brevet fra Fredsaksjonen at kvinnene mente komiteen hadde for ensidige samarbeidspartnere: Forsvarets Forskningsinstitutt og Utenrikspolitisk Institutt. Fredsaksjonens kvinner mente nedrustningskomiteen burde ha samarbeidet bredere og gjorde utenriksministeren oppmerksom på alle de organisasjoner og enkeltpersoner som arbeidet med nedrustningsproblematikken ut i fra andre forutsetninger enn rent tekniske og militære. Utenriksminister Lange bestemte seg for å utvide nedrustningsrådet. Om det skyldtes presset fra bevegelse som Fredsaksjonen vet jeg ikke. Fredsaksjonen så nå sin mulighet til å komme med noen forslag. De mente for øvrig det manglet representanter fra flere fagområder i rådet. To av forslagene til Fredsaksjonen var cand. psychol. Bente Lund, som også var en av de mest fremtredende Fredsaksjonskvinnene og en av dem som hadde skrevet under brevet til utenriksministeren. Den andre var cand. oec. Johanne Reutz Gjermoe som var en av de mest sentrale kvinnene i Kvinneligaen etter krigen.¹⁹⁴

Fredsaksjonen hadde en ambisjon om hele tiden å fungere som "vaktbikkje" overfor NATO, da først og fremst ved å "passe på" den norske regjering. I mai 1964 skulle NATOs ministerrådsmøte drøfte planen om en multilateral atomstyrke til NATO.¹⁹⁵ Fredsaksjonen sendte i den forbindelse brev til statsminister Einar Gerhardsen. Intensjonen med brevet var, slik jeg tolker det, todelt. For det første så mente den om hva regjeringen selv hadde gått inn for ved en tidligere anledning: *"Den norske regjering har gjort klart at Norges standpunkt ut fra det*

¹⁹³ Boks D0001.31.01.04.01. Utgående brev. Fylkesarkivet i Oppland.

¹⁹⁴ Boks D0001.31.01.04.01. Utgående brev. Fylkesarkivet i Oppland.

¹⁹⁵ Boks D0001.33.01.04.03. Utgående brev. Fylkesarkivet i Oppland.

*hovedsyn at en må søke å hindre en spredning av de kjernefysiske våpen.*¹⁹⁶ Kvinnene var klare i sin tale og det kunne ikke misforstås hva de mente. For det andre redegjorde Fredsaksjonen for de uheldige konsekvensene ved spredning av atomvåpen og mulige tiltak for å forhindre dette. I den forbindelse kom de inn på ”de små lands oppgave”. Det er sannsynlig at Fredsaksjonen her refererte til en teori som omtales hos Odd-Bjørn Fure, Knut E. Eriksen og Helge Ø. Pharo. *”En småstats særstandpunkter og vilje til å handle på egenhånd vil normalt ha mindre vidtrekkende konsekvenser enn en stormakts, også innenfor internasjonale samarbeidsorganer.”*¹⁹⁷ Det betyr at da små statene heller burde forholde nøytrale og opptre i en meglerrolle. Også i mellomkrigstiden hadde dette vært aktuelle tanker. Det ble hevdet at småstater som Norge ville egne seg godt som formidlere og meklere i freds- og nedrustningsspørsmål, siden de i et større perspektiv hadde mindre innflytelse.¹⁹⁸ Fredsaksjonens kvinner understreket i brevet at for land som Norge burde oppgaven være å gå inn for tiltak som ville minske den internasjonale spenningen.¹⁹⁹

Fredsaksjonen markerte starten på den siste av de tre fasene i oppgavens periode, nemlig perioden hvor den nye bølgen av bevegelser skyldte først og fremst over USA, men også i Norge. Fredsaksjonen hadde en ambisjon om å knytte til seg kvinner med ulike ståsted, men som sammen hadde et mål om nedrustning og mobilisering for motstand mot atomvåpen. I sjette kapittel vil jeg komme nærmere inn på hvorvidt de mestret den oppgaven. Før det vil jeg i neste kapittel analysere Arbeiderpartiets Kvinnesekretariat.

¹⁹⁶ Boks D0001.33.01.04.03. Utgående brev. Fylkesarkivet i Oppland.

¹⁹⁷ Eriksen og Pharo 1997:18.

¹⁹⁸ Fure 1996:292.

¹⁹⁹ BoksD 0001.33.01.04.03. Utgående brev. Fylkesarkivet i Oppland.

Kapittel 5: Arbeiderpartiets Kvinnesekretariat

Følgende kapittel skal handle om Kvinnesekretariatet i Arbeiderpartiet. Det skiller seg litt ut i forhold til organisasjonene jeg har analysert til nå. For det første er ikke Kvinnesekretariatet en kvinnefredsorganisasjon slik som de tre andre. For det andre er de underlagt Arbeiderpartiet. Begge disse momentene vil prege min analyse av Kvinnesekretariatet. Likevel vil jeg også i dette kapitlet foreta analysen på grunnlag av kvinnenes atomvåpenmotstand. Er det mulig å si noe om Kvinnesekretariatets ideologiske og moralske grunnlag for sine holdninger? Arbeidet det aktivt mot atomvåpen, og i så fall hvordan kom det til uttrykk? Ved å foreta en slik analyse også på kvinnene i et politisk parti får vi vite noe om kvinner i politikken rett etter andre verdenskrig, og deres deltakelse i nedrustningsspørsmål.

Kvinnesekretariatet i Arbeiderpartiet

Kvinnesekretariatet er og var en organisasjon innenfor Arbeiderpartiet. Arbeiderpartiets *Kvinneforbund* ble stiftet 30. desember 1901 og var opprinnelig et forbund for foreninger i Oslo. Selv om de begynte med håndarbeid og innsamlinger, gikk de etter hvert over til å fungere mer som en pressgruppe for kvinners innflytelse på politikken.²⁰⁰ De første tre årene satt Gunhild Ziener som leder. Hun hadde også vært en av pådriverne for å opprette et kvinneforbund innad i Arbeiderpartiet.²⁰¹ I perioden 1904-1920 var Martha Tynæs formann, kun med et lite avbrekk hvor Anna Næss satt med vervet. I 1909 ble forbundet landsomfattende. Hanna Adolfsen var formann fram til 1923, da forbundets navn ble endret til *Kvinnesekretariatet* 15. april. I dag kaller organisasjonen seg Det Norske Arbeiderpartiets Kvinnebevegelse.²⁰² Tittelendringen fra forbund til sekretariat i 1923 var ikke bare et navneskifte. En del av Arbeiderpartiets medlemmer hadde tidligere vært tilsluttet partiet gjennom Kvinneforbundet, men etter reformen anno 1923 skulle alle være tilknyttet partiet gjennom sitt lokallag.²⁰³ Skiftet fra forbund til sekretariat var også et spørsmål om kvinnebevegelsens selvstendighet. Den Kommunistiske Internasjonale mente kvinnene burde være klassebevisste og dyktige revolusjonære i kampen mellom arbeid og kapital, og at

²⁰⁰ Aas 2001:75.

²⁰¹ Arbeiderbevegelsens Kvinnebevegelse 1901-2001:3.

²⁰² DNAs hjemmeside: <http://www.dna.no/index.gan?id=35289&subid=0>.

²⁰³ Means 1978:94.

all agitasjon skulle legges under kommandosentralen, moderpartiet.²⁰⁴ Det Norske Arbeiderpartiet valgte å følge denne linjen ved å skifte form på kvinnebevegelsens organisering. Den første formannen etter navn- og strukturskiftet var Thina Thorleifsen, som ledet sekretariatet mellom 1923-1939. Rett før krigen ble Johanne Reutz Gjermoe valgt som leder av Kvinnesekretariatet og var formelt det i krigsårene.²⁰⁵ Disse årene skulle vise seg å bli hennes siste år i arbeiderbevegelsen etter mange års engasjement, særlig i fagbevegelsen. Som vi alt vet fra tidligere kapittel ble hun isteden en svært sentral aktør i Kvinneligaen.

Min oppgave konsentrerer seg om perioden fra 1945, da tidligere nestformann Aase Lionæs ble ny formann. Hun beholdt posisjonen fram til 1953. Lionæs ble kjent som ivrig tilhenger av NATO, venn av USA og Israel, og sterkt kritisk til Sovjet sammen med Håkon Lie.²⁰⁶ Den formannen som er mest sentral for oppgavens periode er Rakel Seweriin som hadde vervet mellom 1953-1963. Hun beskrives som en ikke-typisk kvinnesakspolitiker fordi hun mente kvinnesaker best ble løst ved å se dem i sammenheng med andre samfunnsaker, og i samarbeid mellom kvinner og menn.²⁰⁷ Det var sosial- og familiepolitiske saker som lå hennes hjerte nærmest. Aase Bjerkholt var formann fra 1963-1967. Da hadde hun alt ti års erfaring fra statsrådsposten, som en av de første kvinnene rundt kongens bord.²⁰⁸

Hva var Kvinnesekretariatets mandat etter andre verdenskrig? Etter krigen var ikke Kvinnesekretariatet i Arbeiderpartiet formelt sett en selvstendig organisasjon. Alle kvinner som var medlem av Arbeiderpartiet var automatisk medlem i kvinnebevegelsen. Formannen i Kvinnesekretariatet var også medlem av Arbeiderpartiets sentralstyre med alle rettigheter. Sentralstyret hadde også en fast representant i Kvinnesekretariatet. Dette var i praksis alltid en mann. De saker som ble behandlet i Kvinnesekretariatet og som trengte oppfølging i partiet, ble fremmet til behandling i Sentralstyret, i Landsstyret eller på partiets landsmøte.²⁰⁹ I følge Trond Bergh var tanken at Kvinnesekretariatet og kvinnearbeidet skulle integreres i den vanlige partivirkosomheten, men slik gikk det ikke. Så sent som i 1964 ble det konstatert at integreringen hadde mislyktes. Partiet var mannsdominert.²¹⁰

²⁰⁴ Aas 2001:75.

²⁰⁵ Arbeiderpartiets Kvinnebevegelse 1901-2001:15.

²⁰⁶ Arbeiderpartiets Kvinnebevegelse 1901-2001:20.

²⁰⁷ Arbeiderpartiets Kvinnebevegelse 1901-2001:21.

²⁰⁸ Arbeiderpartiets Kvinnebevegelse 1901-2001:23.

²⁰⁹ E-postkorrespondanse med Britt Schultz, tidligere kvinnepolitisk sekretær, 16.04.07.

²¹⁰ Bergh 1987:71.

Aase Lionæs ble formann i Kvinnesekretariatet i 1945, men valgkomiteen hadde innstilt henne alt i 1939, med velsignelse fra partiet. Hun hadde nemlig en høy stjerne hos den mannlige partiledelsen.²¹¹ Lionæs var en helhjertet NATO-tilhenger. Likevel, bare kort tid før Norge ble medlemmer av NATO var Lionæs innstilt på en norsk brobyggings-politikk, noe som ville gå i vasken om Norge vendte seg mot vest, USA og NATO. Hun var i denne tiden delegat på FN-samlingene, og det var i forbindelse med disse turene hun forstod at Norge burde ta aktivt avstand fra Sovjet og kommunistene og bli medlem av NATO. Hun var en av de 329 på Arbeiderpartiets landsmøte som stemte for medlemskap etter en anbefaling av utenriksminister Lange.²¹² Lionæs var en kunnskapsrik kvinne med både nasjonal og internasjonal erfaring. Lionæs hadde framtiden foran seg i partiet. Om Lionæs var ”styrt” av de sterke menn i partiet eller ikke, kan jeg verken bekrefte eller avkrefte. Det ville uansett være både arrogant og kvinnefiendtlig av meg å hevde at Lionæs var en nikkedukke. For meg fremstår hun som både sterk og dyktig. At hun i det minste var ”heldig” med meningene sine i forhold til å kunne få posisjoner i partiet, er det ingen tvil om.

Rakel Seweriin satt som leder under sekretariatets behandling av atomvåpenspørsmålet. Rakel Seweriin, født i Oslo 1906, ble en sentral kvinne i Arbeiderpartiet. Av yrke var hun utdannet stenograf. Seweriin satt i Oslo bystyre 1938-45, var stortingsrepresentant for Oslo fra 1953 og var sosialminister i Torps regjering 1953-55. Det var nettopp familie- og sosialpolitiske spørsmål som Seweriin gjennom hele sin politiske karriere var mest opptatt av. Tidligere hadde hun vært aktiv i AUF. I min sammenheng er det hennes rolle som leder av Arbeiderpartiets Kvinnesekretariat som er det sentrale. Hun satt også i partiets sentralstyre samtidig som hun var leder av Kvinnesekretariatet.²¹³

Kvinnesekretariatet har og hadde lokallag spredt rundt i landet, og holdt Landskonferanser sentralt annet hvert år. Landskonferansene hadde alltid representanter fra Arbeiderpartiet sentralt. Det var også alltid to faste representanter fra sentralstyret i Kvinnesekretariatets styre. Disse var alltid menn.²¹⁴ Det kan også se ut som det er partiets sentralstyre, og ikke Kvinnesekretariatet som oppnevnte disse representantene. I et brev fra 17. oktober 1945 skrev Trygve Brattli kort som følger: ”Sentralstyret har oppnevnt Håkon Lie og Eugen Pettersen til

²¹¹ Aas 2001:81.

²¹² Linder 1997:75ff.

²¹³ Hjemmeside for Kvinnernes Frivillige Beredskap: <http://www.kfb.no/asp/hovedside.asp?sideid=2&orgid=5>.

²¹⁴ Aas 2001:80.

medlemmer av Kvinnesekretariatet."²¹⁵ Kvinnesekretariatet engasjerte seg i ulike saker, men det dreide seg stort sett om familie- og sosialpolitikk. Abortsaken, husmorskoler og hjelp til barn med funksjonshemming var eksempler på saker sekretariatet beskjeftiget seg med opp igjennom årene.²¹⁶ De kom med forslag til sentralstyret og drev opplysningsarbeid for andre kvinner. I perioden jeg vil ta for meg var det først og fremst tradisjon for Kvinnesekretariatet å arbeide med sosialpolitiske spørsmål, særlig familiepolitikk. Det er færre spor av aktivitet i utenriks- og sikkerhetspolitikk.

Et solid flertall både på landsmøtet og i stortingsgruppen til Arbeiderpartiet gikk inn for norsk NATO-medlemskap ved avstemningen i 1949. Likevel blir det ufullstendig å slå dette fast uten et lite apropos. Det var kjent at innad i Arbeiderpartiet var det delte meninger om hvorvidt Norge skulle bli medlem i NATO eller gå inn i et nordisk samarbeid. En liten gruppe ønsket også at Norge skulle stå på egne ben som et fullstendig nøytralt land. Derfor er det ingen selvfølge at Landsmøtet skulle gå inn for medlemskapet. Kritikere har hevdet at Landsmøtets representanter hadde alt for liten tid på å vurdere forslaget. Saken kom på dagsorden i siste liten og hadde ikke blitt forhåndsbehandlet i alle de lokale partiorganene. I følge Trond Bergh var delegatene likevel ikke uforberedt av den grunn.²¹⁷ Noe som kan ha beroliget skeptikerne var at Gerhardsen hadde bestemt seg for å satse på NATO. I tillegg representerte Gerhardsen ikke den grupperingen i partiet som hadde vært overbeviste NATO-tilhengere og USA-patrioter fra begynnelsen av, en gruppering som partisekretær Håkon Lie stod i spissen for. Gerhardsen hadde tidligere vært positiv til et nordisk samarbeid.²¹⁸ Det er minst en faktor til som i aller høyeste grad bør tas med i begrunnelsen for de som ivret for NATO og samarbeid mot vest: Redselen for kommunismen og redselen for kommuniststempelen. Selv om både AP-politikere og andre var noe skeptiske til NATO var de aller fleste mer skeptiske til å bli betraktet som Sovjet-venn, og det kunne fort blitt en konsekvens av å være negativ til samarbeid med vestmaktene. Prosessen som førte til NATO-medlemskap var også medlemmene av Kvinnesekretariatet en del av.

Det var Orienteringsgruppen, kretsen av venstreorienterte arbeiderpartimedlemmer, som representerte atommotstanderne i partiet. I Norge står Arbeiderpartiets kvinner på sidelinjen i

²¹⁵ Boks Db1 Kvinnesekretariatets alfabetiske arkiv, Arbeiderbevegelsens arkiv.

²¹⁶ Syvertsen og Thorleifsen 1960.

²¹⁷ Bergh 1987:270.

²¹⁸ Bergh 1987:269.

litteraturen.²¹⁹ Kvinnene fulgte mennene i storpolitiske saker. Bergh hevder at det ikke bare var kvinnene i partiet som stilte seg passive i atomvåpensaken, heller ikke fagbevegelsen eller ungdomsfylkingen viste noe stort engasjement.²²⁰ Arbeiderpartiets posisjon og mål etter krigen var å oppnå trygghet og likhet. Arbeiderpartiet ble styrt ovenfra, og opposisjonen kom ikke til orde med mindre den kom fra partifeller i fagbevegelsen. Partiet ble sjelden motsagt av Kvinnesekretariatet. Kvinnene hadde beskjedne krav på egne vegne og la vekten på arbeidet for husmødrene og de sosiale tiltakene.²²¹ Det er rimelig å hevde at Kvinnesekretariatet var ekstremt partiljalt etter krigen. Partiljaliteten var imidlertid også et kjent fenomen for Arbeiderpartiet. Faktisk vil jeg påstå at partiljalitet var et viktig verdigrunnlag i hele Arbeiderpartiet for å stå sammen for på den måten å ha nok politisk tyngde til å styre landet videre.

Kvinnesekretariatets skepsis i atomsaken

Her vil jeg drøfte Kvinnesekretariatets aktivitet i motstanden mot atomvåpen. Mine funn tyder på liten aktivitet i forbindelse med diskusjonen rundt atomvåpen. Aktiviteten jeg har funnet begrenser seg til ganske få hendelser etter 1957. Hendelsene jeg tar for meg viser på hvilket moralsk verdigrunnlag kvinnene i sekretariatet begrunnet sine holdninger og valg. Foruten disse hendelsene etter 1957 er det et unntak i 1948, der Kvinnesekretariatet skrev under på et opprop og en resolusjon i anledning en landsomfattende fredsaksjon. Dette var riktignok ikke sekretariatets initiativ eller forslag. Hvem som var initiativtakere til resolusjonen fremgår ikke av kildene, men det var en generell oppfordring til kamp for fred og menneskerettigheter. Norges Fredsråd, Kvinneligaen og Norges Husmorforbund var blant dem som skrev under. Åse Lionæs var som nevnt formann denne første perioden etter krigen. Hennes ståsted *kan* ha vært med å påvirke det dit hen at det derfra ikke hørtes kritiske røster i forhold til NATO og atompolitikken denne perioden.

I 1954 måtte myndighetene i Norge ta stilling til om NATOs forsvar skulle bevæpnes med atomvåpen. I den forbindelse ble det laget nye grunnteser i norsk atompolitikk. Blant grunntesene var det at regjeringen avviste utplassering av mellomdistansevåpen i Norge, og at den motsatte seg lagring av taktiske styrker og norsk atombevæpning i fredstid.²²² De som

²¹⁹ Berg, 1987:69.

²²⁰ Bergh 1987:268.

²²¹ Lønnå 1996:160.

²²² Skogrand/Tamnes 2001:104.

også hadde vært skeptiske til norsk NATO-medlemskap ble ikke mindre kritiske til utviklingen på atomvåpenfronten.

Den første hendelsen jeg fant er fra 1957. På Landskonferansen til Kvinnesekretariatet 28. og 29. mai 1957 ble landets og moderpartiets nedrustningspolitikk et tema. Under punktet "Vår politikk framover" ble et skriv til regjeringen fra Kvinnesekretariatet, vedrørende nedrustningspolitikken, lagt fram og ble deretter enstemmig vedtatt. I skrivet stod det at Kvinnesekretariatet støttet arbeidet for generell avspenning og nedrusting, og regjeringens initiativ i saken:

"Vi hilser med tilfredshet det initiativ som den norske regjering har tatt gjennom De Forente Nasjoner ved å legge fram forslag om at prøver med atomvåpen skal registreres og meldes på forhånd. Landskvinnekonferansen ber regjeringen nytte alle muligheter for å få stoppet prøvene med atomvåpen."²²³

Utsagnet til Kvinnesekretariatet kan etter min mening deles opp i to deler. Først stiller kvinnene seg bak regjeringens initiativ som omhandler restriksjoner for atomprøvesparging. De identifiserer seg med regjeringens politikk ved å slutte seg til sine partifeller. Samme vinter var det blitt klart at atomvåpen kunne utplasseres på norsk jord, og norske militære myndigheter gikk dermed inn for en slik løsning. Det var imidlertid få i Norge som var interessert i å benytte seg av muligheten til å utplassere atomvåpen.²²⁴ Andre delen av utsagnet er en anmodning til regjeringen om å forsøke å stoppe prøvene med atomvåpen ved å nytte alle muligheter. Begge delene er tegn på at kvinnene var aktive i debatten, men den siste delen av utsagnet tyder dessuten på at de aktivt støttet den mest atomkritiske delen av Arbeiderpartiet. Det ble enstemmig vedtatt å anmode regjeringen om å gjøre alt i sin makt for å stoppe atomprøvingen. At en slik henstilling til regjeringen kom akkurat på dette tidspunktet kan sees i lys av det nevnte rådsmøtet i Paris. At meningene var delte helt til topps i Arbeiderpartiet kom til syne da Einar Gerhardsen markerte en kritisk holdning til atomvåpen på NATOs toppmøte i Paris senere samme år.²²⁵ En tale som særlig partisekretær Haakon Lie ikke var helt på linje med. Så kan man innvende at dette ikke er spesielt oppsiktsvekkende fordi det her er snakk om en ganske "vanlig" mening. Likevel mener jeg at det er viktig å ta

²²³ Referat fra Landskvinnekonferansen 1957: 51.

²²⁴ Eriksen/Pharo 1997:266ff.

²²⁵ Bergh 1987:427.

med dette nettopp fordi det i det hele tatt er nevnt. Ikke bare nevnt, men enstemmig vedtatt og oversendt til regjeringen.

Ett år senere kom atomspørsmålet opp igjen. I tillegg til det faste sentralstyret var det representanter til stede fra AUF og LOs kvinnenemnd på styremøtet i Kvinnesekretariatet 23. mai i 1958. Under den første saken, ”appell om nedrustning”, la Samarbeidskomiteen, som bestod av DNAs Kvinnesekretariat, LOs kvinnenemnd og AUF, fram protokoll fra møtet 22. mai. Rakel Seweriin, lederen av Kvinnesekretariatet, meddelte at det fra forskjellige hold ble arbeidet med resolusjoner og protester angående nedrustningsspørsmålet. Hva Seweriin mener med forskjellige hold vet vi ikke sikkert. Mest nærliggende er det likevel å anta at hun mener forskjellige hold utenfor partiet, at Kvinnesekretariatet hadde mottatt ulike henvendelser fra andre grupper om å være med og protestere mot atomvåpen. For eksempel var både Kvinneligaen og Kvinneforbundet aktive i denne saken. Vedtaket i saken ble at Kvinnesekretariatet ikke kunne skrive under appellen fordi enkelte avsnitt av innholdet var ”meget uklart”. Hva som ligger i ”meget uklart” vet jeg ikke. Samarbeidskomiteen gikk derfor inn for å utarbeide sin egen resolusjon for nedrustning. Kanskje var det fordi innholdet ikke skulle ramme moderpartiet? Blant annet på en henvendelse i samme styremøte anmoder Kvinneligaen Kvinnesekretariatet om å underskrive en appell til utenriksministerne i USA, Sovjet og England, med krav om alminnelig nedrustning og at de makter som har kjernefysiske våpen fjerner den trussel som disse innebærer.²²⁶ Årsaken til at de ønsket å lage *sin egen* resolusjon kan ha vært at de ikke ønsket å sette navnet sitt på resolusjoner som andre fredsaktivister hadde utarbeidet. Samarbeidskomiteen foreslo at en slik uttalelse overrekkes FNs generalsekretær Dag Hammarsköld under hans besøk i Oslo i juni samme året. Mange enkeltpersoner og organisasjoner skrev under. Blant dem Kvinneligaen som jeg har skrevet om i et tidligere kapittel. At kvinnene fra AP selv ville utarbeide en egen appell fremfor å skrive under på appeller laget av andre, er et tegn på Kvinnesekretariatets forsøk på å bygge en felles plattform for organisasjoner og folk som arbeidet med fredssaker, samtidig som de selv satt med kontrollen over hva de skrev under på.

Neste gang nedrustningsspørsmålet kom på dagsorden for Kvinnesekretariatet var på Landskonferansen i 1959. Bakgrunnen for diskusjonen som oppstod var at regjeringen, i følge Skogsrand og Tamnes, ble stilt ovenfor to motstridende tendenser. På den ene siden var

²²⁶Boks Db 1: Referat fra styremøtet i Kvinnesekretariatet sentralt 23. mai. 1958, Arbeiderbevegelsens arkiv.

forventningene fra de allierte om tilpasning, og på den annen side en voksende motstand mot mer innordning i NATO her hjemme.²²⁷ Det opplevdes stadig mer bekymringsverdig fra NATOs side at Norge var i utakt med resten av de allierte, noe som særlig var problematisk med tanke på Nord-Norge. Skogrand og Tamnes opplyser om norske fagmilitære som støttet alliansens syn.²²⁸ Det er interessant at Skogrand og Tamnes skriver at ”Drøftingene i parti og regjering pågikk parallelt, og de ble nødvendigvis påvirket av hverandre. Arbeidet ble slutført i april 1961 da både partiet og Stortinget vedtok å holde fast ved standpunktene fra 1957.”²²⁹ Med tanke på at *endringen* av atomparagrafen anno 1961 var den synlige årsaken til at Arbeiderpartiet ble splittet, så kan det virke noe merkelig at forfatterne skriver at standpunktet fra 1957 fastholdes. Likevel uttalte de senere at: ”Arbeiderpartiets atomvedtak i 1961 innebar en oppmykning i forhold til landsmøtevedtaket i 1957.”²³⁰ Det ser ut som at den *reelle* betydningen av endringen var så liten at politikken foreløpig var den samme. Et annet følsomt tema i norsk politikk var utplassering av to tyske offiserer av lavere grad ved Nordkommandoen. Innad i Arbeiderpartiet var motstanden stor, og det var sterke uenigheter.²³¹ Tysk representasjon skulle skrittvis utvides.

På Landskonferansen 4. og 5. mai 1959 i Kvinnesekretariatet ble mulighetene for ny atomparagraf og utplasseringen av tyske offiserer altså drøftet. Var det noen innad i Kvinnesekretariatet som stilte seg skeptiske til moderpartiets gjeldende politikk på dette området? For å finne kritikk av den retningen politikken til Arbeiderpartiet tok mot endringen av atomparagrafen i 1961, må jeg til henstillinger fra et lokallag. Bykvinneutvalget i Haugesund la fram følgende på konferansen:

”Samtlige bykvinner innen Bykvinneutvalget støtter tanken om ingen anbringelse av atomvåpen i landet. Det bør heller ikke være baser med utenlandske styrker, og tyske offiserer til stillinger i Norge bør unngås. Det må etter vår oppfatning heller settes all kraft inn på at vårt land sammen med andre små land prøver å vise veg til løsning av fredssaken på en sosialistisk, menneskekjærlig måte. Våpens veg har hittil ikke ført til å gjøre menneskene bedre og kårene lettere for de som trenger det mest. Det måtte vel nå etter hvert være muligheter for at andre midler kunne gi resultater til beste for de enkelte land og for hele verden.”²³²

²²⁷ Skogrand og Tamnes 2001:128.

²²⁸ Skogrand og Tamnes 2001:133.

²²⁹ Skogrand og Tamnes 2001:143.

²³⁰ Skogrand og Tamnes 2001:146.

²³¹ Eriksen og Pharo 1997:282.

²³² Referat fra Kvinnesekretariatets Landskonferanse 1959:55.

Innlegget er klart preget av pasifistisk tankegang og det kan spekuleres i om et betydelig antall av Haugesundkvinnene var motstandere av NATO. Eriksen og Pharo beskriver hvordan kampen innad i Arbeiderpartiet utartet seg på dette området, og at de to grupperingene som stod mot hverandre var kretsen rundt Statsministerens kontor og kretsen rundt Utenriksdepartementet, med Gerhardsen og Lange på hver sin fløy.²³³ Blant de som stod bak Gerhardsen var det flere NATOmotstandere, selv om statsministeren selv ikke var det. Mange av disse ble koblet til en gruppe som ble betegnet som *nasjonalkonservative*. Et av deres kjennetegn var frykten for å provosere Sovjet med et for tett vestlig samarbeid. Denne gruppen bestod av medlemmer fra Bondepartiet, Høyre, Venstre og Kristelig Folkeparti. ”De radikale og bøndene i Arbeiderpartiet fant i diverse saker forbundsfeller blant de nasjonalkonservative.”²³⁴

I denne forbindelse er det hensiktsmessig å trekke inn begrepet småstatspolitikk, noe jeg også var inne på i forbindelse med Fredsaksjonen i forrige kapittel. Norge var og er i den større sammenheng betegnet som en småstat. ”*En småstats særstandpunkter og vilje til å handle på egenhånd vil normalt ha mindre vidtrekkende konsekvenser enn en stormakts, også innenfor internasjonale samarbeidsorganer.*”²³⁵ Også i mellomkrigstiden ble dette politiske fenomenet tatt tak i. Som nevnt tidligere ble det hevdet at småstater som Norge, siden de i et større perspektiv hadde mindre innflytelse, ville egne seg godt som formidlere og meklere i freds- og nedrustningsspørsmål.²³⁶ Dette er et argument som ofte veide tungt for de som både var skeptiske til NATO og til NATOs politikk. Det virker svært sannsynlig at kvinnene i Haugesund legger dette til grunn når de snakker om at Norge bør samarbeide med andre små land, slik at de kan få påvirkningskraft for en mer restriktiv atompolitikk. En småstat har alene mindre gjennomslagskraft i møtet med de mektige allierte.

Innlegget fra Haugesundkvinnene blir debattert. Særlig viser Gerhardsen, som er gjest på Landskonferansen, sin forståelse med de kvinner som måtte være ”engstelige” for utviklingen, da særlig med tanke på de tyske offiserene på Kolsås. Han fortsetter innlegget med: ”man skal vokte seg for å se et slikt spørsmål utelukkende fra et følelsesmessig synspunkt.”²³⁷ Her sier statsministeren rett ut at de kvinnene som er skeptiske til oppmykning av atompargrafen lar

²³³ Eriksen og Pharo 1997:23.

²³⁴ Eriksen og Pharo 1997:25.

²³⁵ Eriksen og Pharo 1997:18.

²³⁶ Fure 1996:292.

²³⁷ Referat fra Kvinnesekretariatets Landskonferanse 1959:58.

følelsene styre avgjørelsene deres. Det kan til en viss grad oppfattes som en undergraving av kvinnenes rolle som aktører i debatten. Å bruke ord som følelsesmessig og engstelig, og knytte dette opp til at det er kvinner han snakker til, kan oppfattes som nedlatende og dermed en måte å utøve makt på. Betydninger og meningsinnhold blir skapt i språklige prosesser, språket og teksten i seg selv må tas hensyn til i analysen av kulturer.²³⁸ I Gerhardsens innlegg vil jeg påstå at nettopp språket hans er minst like viktig som selve hovedbudskapet. Hovedbudskapet er at offiserene på Kolsås ikke er en trussel for Norge, mens språket gjør at han i tillegg fremstiller kvinnene som engstelige og styrt av følelser. Å la seg rive med av følelsene i viktige politiske beslutninger er ikke en positiv merkelapp for en seriøs politiker. Det blir i alle fall ikke tolket positivt fra Gerhardsen. Til sist får forsvarsminister Nils Handal ordet til en kort orientering om bakgrunnen for Stortingets vedtak om de to tyske offiserer som skal ta del i Nordkommandoen på Kolsås.²³⁹ Protokollen sier da at forholdet på Kolsås tas til etterretning og møtet heves. Det er meget mulig at det ikke er behov for noen oppfølgingsspørsmål eller debatt, men nå, nesten femti år etter, blir man sittende med en følelse av at noe er usagt og at møtet brått ble avsluttet uten at skepsisen til kvinnene i Haugesund kom særlig fram. Hva ble snakket om da møtet var hevet? Jeg kan ikke la være å tro at diskusjonen til en viss grad må ha fortsatt, særlig med tanke på at referatet stopper opp uten at man sitter igjen med følelsen av at saken var ferdig behandlet. Hadde innlegget fra kvinnene i Haugesund noen betydning overhode? Utsagnet deres virket meget klart. Samme år vedtok Stortinget, mot et mindretall på tolv stemmer, for å åpne for tyskerne på Kolsås. Innad i Arbeiderpartiet skal det ha vært store uenigheter hvorvidt dette var en riktig beslutning eller ei.²⁴⁰

Bare noen dager før atomparagrafen endres i 1961, til å bli noe mer elastisk, avholdes Landskonferansen i Kvinnesekretariatet. En mer elastisk atomparagraf betydde at den lettere kunne tolkes hvis det skulle bli nødvendig, for eksempel i forhold til NATO. Gjennom innlegg fra respektive lokallag gjør Guldarvik Arbeiderlag, Bergen kvinneutvalg (Møhlenpris og Gyldenpris) og Fylkeskvinnekonferansen i Møre og Romsdal det klart at de *ikke* ønsker endringer i atomparagrafen på partiets landsmøte samme år. Motiveringen for synspunktet til Bergen kvinneutvalg var:

²³⁸ Kaldal 2002:38.

²³⁹ Kaldal 2002:56ff.

²⁴⁰ Eriksen/Pharo 1997:282.

”På bakgrunn av situasjonen i dag, tror vi det er nødvendig at partiets kvinnelige medlemmer gir uttrykk for sitt syn på dette området. Dette er desto mer påkrevd da vi må ha lov til å regne med at alle norske kvinner står samlet i denne saken. Vår kvinneorganisasjon kan ved sin aktive holdning her medvirke til en utvikling og løsning som vårt land er tjent med”²⁴¹

Bergenskvinnene la ikke skjul på hva de mente. Som en del av Arbeiderpartiets interne debatt sier de klart og tydelig fra om at de ikke er interesserte i å støtte et forslag om en mer tøyelig atomparagraf. I tillegg går bergenskvinnene så langt som til å hevde at de representerer alle kvinner, noe som må sies å være en sannhet med modifikasjoner. Til og med i Arbeiderpartiet var det kvinner som for eksempel stilte seg helt og fullt bak Håkon Lies sikkerhetspolitiske syn. Likevel leser jeg ut av innlegget at de identifiserer seg mer med norske kvinner og den internasjonale kampen mot atomvåpen enn med Arbeiderpartiets linje. Dette er et interessant trekk med tanke på tradisjonen for partiloyalitet hos Arbeiderpartiet, som også ble fulgt av hovedstrømningen i Kvinnesekretariatet.

Haakon Lie var denne gangen på plass for å gjøre rede for partiets politikk i årene fremover, og kommenterte også atomparagrafen og skepsisen til endring av den. Han snakket om hvilken tabbe det var at Norge ikke hadde et sterkt forsvar i 1940 og brukte andre verdenskrig som en følelsesmessig påminnelse. Samtidig beroliget han forsamlingen med at ”regjeringen har sagt den ikke ønsker å lagre atomkjerner i Norge.”²⁴² Likevel tok han høyde for at det om noen år kan være blant standard våpenutstyr til et hvert industriland, også Norge. Han viste på hvilken måte man ikke kunne være konsekvent avvisende til alt som har med atomvåpen å gjøre:

”Det er ikke Arbeiderpartiet, regjeringen Gerhardsen eller Norges Storting som bestemmer over krig og fred i verden, og som avgjør formene for en eventuell krig. Ingen i denne salen er i tvil om den ting.”²⁴³

Han inkluderte her alle i en logisk argumentasjon som ingen setter noen spørsmålstegn ved. Lies innlegg i etterkant av motinnleggene i forhold til forandring av atomparagrafen ble mottatt med takk og ble avrundet på en samlende måte, som inkluderte alles meninger. Han viste også hvorfor det ikke var noen mening i å kjempe i mot den nye atomparagrafen, blant

²⁴¹ Referat fra Kvinnesekretariatets Landskonferanse 1959:123.

²⁴² Referat fra Kvinnesekretariatets Landskonferanse 1961:28.

²⁴³ Referat fra Kvinnesekretariatets Landskonferanse 1961:28.

annet med dette sitatet: ”Kamp mot den (atopparagrafen) er kamp mot vindmøllen.”²⁴⁴ Og hvem ville være *så dumme* at de kjempet mot vindmøllen? Han satt herved alle sine partifeller i en og samme bås, sin bås. Det kom ingen spørsmål eller replikker etter dette innlegget. Nok en gang stoppet referatet svært brått. Jeg venter på motforestillinger til et innlegg av Lie som riktignok utenfra virker godt formulert, men heller ikke så rent lite arrogant overfor de som så saken på en litt mer kritisk måte enn han selv.

Følgene av endringen i 1961 var at regjeringen aksepterte at de allierte kunne benytte atomvåpen på og fra norsk territorium.²⁴⁵ Kvinnesekretariatets leder Rakel Seweriin ledet dette møtet og det var derfor også hun som rundet av etter at Lie hadde holdt sitt innlegg. Hun takket og roste Lie for talen og la til at det er få de heller hører på. En slik avslutning kan selvfølgelig kun være vanlig høflighet, men samtidig må hun som møteleder og leder for Kvinnesekretariatet ha vært med på å legge opp til at det var Lie med hans standpunkt som skulle avrunde denne debatten uten åpning for flere innlegg. Jeg mener dette indikerer at ledelsen i Kvinnesekretariatet og ledelsen i DNA har vært på linje.

Hvilke personer er toneangivende på møtene i Kvinnesekretariatet? Er det kvinnene i sekretariatet? Nei, det er ikke de som er mest fremtredende i sikkerhets og utenrikspolitiske saker. Her er det personer som Handal, Gerhardsen og ikke minst Lie som er hovedaktører. De er hentet inn som ekspertise, noe som i seg selv er vel og bra. At de møter opp med foredrag eller lange innlegg i atomsaken viser hvor viktig denne saken, og holdningene til den, var for partiet. At det kun var menn fra partiledelsen som stod for ekspertisen og formidlet budskapet fra sitt eget ståsted, kan tyde på at informasjon muligens kan ha blitt holdt tilbake for noen av tilhørerne som ikke kunne temaet like godt fra før. Hvis det var tilfellet er tilbakeholdelse av informasjon i følge Berit Ås en svært vanlig og virkningsfull hersketeknikk. ”Den som har informasjon kan nemlig tilpasse den til sin kunnskapsverden, manipulere og fortolke den før massene får den i hendene.”²⁴⁶ Likevel ser det ut som ekspertisen, særlig hos Lie, gikk lenger i sin ekspertise enn kun sak. Her virker det også som ekspertisen strekker seg til å gjelde hva man skal *mene* og *kjempe* for eller mot. Lie hadde en unik evne til å inkludere alle i sine, og DNAs sentralstyres, meninger i innlegget sitt. På den ene siden stod de ”bekymrede kvinnene” fra Kvinnesekretariatet og på den andre siden

²⁴⁴ Referat fra Kvinnesekretariatets Landskonferanse 1961:28.

²⁴⁵ Eriksen/Pharo 1997:279.

²⁴⁶ Ås 1979:81.

mannlige representanter for Arbeiderpartiet sentralt som satt på den endelige forklaringen og beroliget ”engstelige” kvinner på møtet i Kvinnesekretariatet. Mennene fra Sentralstyret møtte opp med taler og innlegg i diskusjoner, hvor de fortalte kvinnene hva de burde mene i denne saken. Det sier oss noe om hvor alvorlig sikkerhetspolitikken var for partiledelsen. Det vises i hvilke som kommer og tar ansvar for denne typen saker, at det prioritertes. På mange måter kan man si at meningene om dette blir diktert av Lie og Gerhardsen på Landskvinnekonferansen. Da kan man spørre seg hvordan meninger ble dannet og diktert i det skjulte? Det er ingen grunn til å tro at ikke det var en del skjult, meningsdannende arbeid når vi ser hvordan slikt også foregår på en åpen konferanse.

Dette kapitlet skiller seg fra de to foregående fordi Kvinnesekretariatet ikke er noen *egen* organisasjon. Det er en del av Arbeiderpartiet, og det har derfor vært naturlig å sette kvinnenes og mennenes innflytelse i partiet opp mot hverandre. Ikke minst mennenes innflytelse *på* kvinnenes egen arena. En slik innblanding og påvirking kunne også ha fått motsatt effekt, nemlig ved at kvinnene mobiliserte sterkere for sitt syn fordi de ble provosert. En slik provokasjon har jeg imidlertid ikke kunnet spore. Jeg vil likevel igjen fremheve partiloyalitet og partidisiplin, noe jeg antydte tidligere, som en del av verdigrunlaget til Arbeiderpartiet. Slik jeg ser det er dette hovedårsaken til at den skepsisen som faktisk fantes ikke nådde fram. På den annen side vil jeg være forsiktig med å påstå at det store flertallet av kvinnene i sekretariatet la bånd på seg og undertrykte sine egne meninger i denne saken. Jeg vil på ingen måte undergrave det faktum at flere av de fremtrede arbeiderkvinnene faktisk kan ha stått helt på linje med partiledelsen i Arbeiderpartiet. Seweriin satt jo også i partiets sentralstyre. Det er jo ingen regel som sier at alle kvinnene *er* uenige med mennene. Akkurat som APs menn ikke var det, var heller ikke kvinnene i partiet en homogen gruppe. Ut ifra kildene kan det likevel synes som om det er de mest synlige og innflytelsesrike kvinnene i sekretariatet som er mest enige med sentralstyret og regjeringen, mens en mer stille skepsis høres fra lokallags representanter rundt om i landet. Denne skepsisen blir imidlertid dempet ned og vi får aldri vite i hvor stor grad den var i opposisjon mot de gjeldene partiholdningene. Det kan se ut som avvikende meninger kan ha blitt forstummet *før* de kom på dagsorden. Hvorfor sier jeg det? På grunn av diskusjonene som noen av lokallagene satte på dagsorden vet vi at det fantes skeptiske røster innad i Kvinnesekretariatet.

Den ”bedreviter-holdningen” som blir synlig i min analyse er ikke så overraskende ut i fra Arbeiderpartiets syn på kjønnsrollemønsteret mellom mann og kvinne i denne perioden.

Riktignok *ble* kvinnene tilskrevet en viktig plass i samfunnslivet, men det var som bærer av familien og familieverdiene.²⁴⁷ Det var en oppgave og status som ikke ble sett ned på, men snarere sett på som svært viktig for landet i perioden etter andre verdenskrig. Likevel vil en naturlig slutning å trekke derifra være at mennene mente at siden det var *dette* som var kvinnenens spesialområde, lå forsvarspolitikken langt utenfor det de hadde kompetanse og begrep om. På den måten virket det logisk for partiets ledende menn å ta på seg avsvaret med å ”forklare og berolige” de uinnvidde. Faren var at alle ble sett under ett, og ”uvitenheten” deres ble sett på som en naturlig følge av at de var kvinner med *kvinnelige* forutsetninger. At kvinner og menn blir sett på som *naturlig* forskjellige i det å forholde seg til krigs- og fredspolitikken er ikke helt uvanlig. Berit Ås fremholder også dette, men mener på den annen side at et slikt forhold ikke gjør kvinner mindre egnet til å ta stilling til slike spørsmål. Snarere tvert i mot. Hun forklarer det med at kvinner til enhver tid har hatt hovedansvaret for barn og syke, og derfor sett omsorgsbehovet. På den måten er kvinner godt kvalifiserte til å se det menneskelige aspektet i konflikter, noe som er viktig å ta med i enhver betraktning.²⁴⁸ Dette har vært vesentlig for verdigrunnet til de tre kvinnefredsorganisasjonene jeg tidligere har skrevet om. I motsetning til Kvinnesekretariatet ”tok de med sine kvinnelige egenskaper” og brukte dem også på militærspørsmål. At forskjellen mellom mann og kvinne kunne bli brukt som en positiv faktor i nedrustningspolitikken underbygger også Kari Melby, slik vi har sett det tidligere.

Jeg mener at tendensene til at mannlige sentralstyremedlemmer var på Kvinnesekretariatets konferanser for å ”passe på” at kvinnene var på linje med partiet i sikkerhetspolitikken er klart til stede. Likevel finner jeg grunn til å presisere at det ikke nødvendigvis betyr at kvinnene *ble* diktert. Selv om det fantes andre kvinnefredsbevegelser hvor majoriteten var både mot NATO og all form for opprusting med blant annet atomvåpen, betyr ikke det at alle kvinner *må* mene dette. Det er grunn til å tro at ledelsen i Arbeiderpartiets Kvinnesekretariat var sterke kvinner med egne meninger. Selv har jeg ikke belegg for å si noe annet. Abortsaken var for eksempel stadig på deres dagsorden, og det var ingen liten sak i norsk politikk. Likevel mener jeg det er viktig at det kommer fram at det *var* andre holdninger blant medlemmene. Om ikke nødvendigvis fra ledelsen, så fra lokallag. Et spørsmål man kan stille seg i den forbindelse er på hvilken måte de toneangivende kvinnene i Arbeiderpartiet fikk innflytelse? Hvilke kriterier var det som lå til grunn? Var relasjonene til de mannlige lederne av stor betydning? Med det

²⁴⁷ Lønnå 2000:118, i Arbeiderhistorie 2000.

²⁴⁸ Intervju med Berit Ås 16.mars, 2006.

mener jeg ikke at mennene nødvendigvis har ”bestemt” hva de ledende kvinnene skulle mene, men at de lettere ble ledere i Kvinnesekretariatet fordi de fra før av var på linje med det mannsdominerte sentralstyret i partiet. Lederen i Kvinnesekretariatet satt som nevnt også i sentralstyret. Selv om det var Landskonferansen til Kvinnesekretariatet som valgte styret var jo som regel de som ble valgt inn alt toneangivende kvinner i partiet, og dermed kvalifiserte.

En annen side av saken er at kvinner som menn kan ha ulik oppfatning av hva det vil si å arbeide for fred. Det vil være feil å hevde at verken Rakel Seweriin, Aase Lionæs eller Einar Gerhardsen ikke ønsket nedrustning. Argumentet for å gå inn i NATO var jo av sikkerhetspolitiske årsaker nettopp for å trygge freden.

Usynlige eller umyndige kvinner?

Det Kvinnesekretariatet foretok seg i kampen mot atomvåpen, og hvilket verdigrunnlag som lå bak, sier noe om hvordan de fremstod i politikken. Hvorvidt kvinnene i Arbeiderpartiet var usynlige og umyndige i nedrustningsspørsmålet kommer an på hvordan spørsmålet tolkes. Sammenlignes Norge med Sverige under atomvåpenstridene etter andre verdenskrig kan det *se ut* til at Kvinnesekretariatet både var mer umyndige og usynlig enn søsterfelleskapet sitt i Sverige. I Sverige satt det kvinner med ekspertise på både nedrustning og atomvåpen, og ikke minst med meningers mot i sakene som omhandlet sikkerhetspolitikk. Det var historikere i Sverige som mente at det svenske, sosialdemokratiske Kvinneforbundets innsats var utslagsgivende for at Sverige ikke ble en atomnasjon.²⁴⁹ I Norge ser vi ikke den samme tendensen. Som jeg har vist tidligere var det få episoder hvor atomvåpendebatten i det hele tatt ble satt på dagsorden i Kvinnesekretariatet. Det kan derfor se ut som om kvinnene i det svenske og norske sosialdemokratiet hadde ulike posisjoner i tiårene etter andre verdenskrig. På den annen side er det minst to faktorer det er verdt å merke seg. For det første var ikke Norge og Sverige i samme situasjon under atomvåpendebatten i de respektive land. Norge ble medlem av NATO, mens Sveriges diskusjon om atomvåpen dreide seg om Sverige som en egen atomnasjon. For det andre er det snakk om Kvinnesekretariatet og Kvinneforbundet som helhet. I det tilfellet er det liten tvil om at svenske kvinner var mer synlige. Men når det kom til enkeltpersoner hadde også Norge kvinner som framstod både synlige og myndige, selv om de ikke var i opposisjon til partiledelsen. Eksempler på disse er som nevnt Lionæs og Seweriin.

²⁴⁹ Molin 1989:329ff.

I mellomkrigstiden var klassetilhørigheten i Norge sterkere vektlagt enn kjønnstilhørigheten. Samarbeid med den borgelige kvinnebevegelsen var ikke et fristende alternativ for arbeiderpartikvinnene. Hva som mentes med ”borgelige kvinnebevegelser” er usikkert, men det er neppe snakk om kun kvinnebevegelser i borgelige, politiske partier. Fra skrevet ”Veilederen”²⁵⁰ fra 1948 påpekes det at en av grunnene til at sosialdemokratene har drevet fram så gode sosiale forhold er at kvinner og menn i fellesskap har drevet en uopphørlig kamp mot borgerskapets kvinner og menn.²⁵¹ Parti og ideologi stod i fokus, ikke kjønn. Et slikt samarbeid var derimot ikke et problem i de andre nordiske landene.

I følge Bergh manglet det ikke på gode intensjoner for å trekke kvinnene mer med i partiarbeidet. Tidlig på 1950-tallet var ledelsen i partiet svært opptatt av husmødre og kvinner forøvrigs betydning både som velgere og partiarbeidere.²⁵² Noe som kunne virke positivt inn på kvinnelig delaktighet var den nye velstanden som var på frammarsj. Mens velstanden gjorde menn mer politisk passive, hadde den ifølge Bergh motsatt innflytelse på kvinner. Likevel kom situasjonen i liten grad til å endre seg foreløpig. For som Håkon Lie sa: kvinnene endte gjerne opp med å koke kaffe og gjøre ”negerarbeidet”.²⁵³ Et slikt utsagn sier mye i seg selv, både om hva som faktisk var situasjonen og hvordan menneskene rundt (også mennene) oppfattet den. Det er dermed innlysende at tiden atomdebatten utspilte seg i hadde stor innvirkning på kvinnes mulighet til å drive politikk.

På hvilken måte spilte *kjønn* inn de gangene de deltakende og skeptiske kvinnene på møtene godtok at debattene ble avrundet uten spørsmål, og at Lie og Gerhardsen tiltalte dem svært nedlatende. Ved siden av partiloyalitet og tradisjon er det ennå en faktor som bør diskuteres: Kjønn i forhold til selvtillit og selvsikkerhet. Dette gjaldt også de kvinnene som befant seg i det vi kaller ”elitegruppene”, det er jo nettopp disse vi støter på når vi for eksempel ser på APs Kvinnesekretariat. De politisk aktive kvinnene. Hvis denne antakelsen om dårlig selvtillit forklarer underdanigheten, i mitt tilfelle i atomdebatten, er det interessant å se på mulige årsaker. Hadde disse kvinnene stått opp og sagt i mot partiledelsen, og til og med gjort det klart at de ikke ønsket å bli tiltalt på en spesiell nedlatende måte fordi de var kvinner, så hadde de på mange måter blitt historiske. Det var tilfellet i deres søsterorganisasjon i Sverige. Det

²⁵⁰ Et skriv som ble sendt ut for å veilede grupperingene og medlemmene av Arbeiderbevegelsen.

²⁵¹ Boks Db9 Kvinnesekretariatets alfabetiske arkiv, 1948, Arbeiderbevegelsen arkiv.

²⁵² Bergh 1987:72.

²⁵³ Bergh 1987:74.

var i denne saken de kvinnelige sosialdemokratene i Sverige tok steget fra å kun arbeide med kvinne- og sosialpolitiske spørsmål til den tradisjonelle mannsfæren. Jeg skal ikke bygge videre på denne forskjellen, men poenget er at siden kvinnene i Arbeiderpartiet aldri tidligere hadde hatt erfaring fra slike saker, var mest sannsynlig ikke selvtilliten stor heller. Det var fremdeles få kvinner i forhold til menn på alle de politiske arenaer og det var fremdeles bare tretti år siden kvinner i det hele tatt fikk lov til å stemme ved valg i Norge. Politisk selvtillit var mangelvare og gjorde utslag som ledende menn i partiet ikke gjorde noe for å styrke.

I dette kapitlet har jeg sett på kvinner i en litt annen sammenheng enn det jeg har gjort tidligere. Mens jeg i de to forrige kapitlene analyserte tre *kvinnefredsorganisasjoners* moralske grunnlag for atomvåpenmotstand, og aktivitet mot atomvåpen, har jeg denne gangen sett på de samme faktorene i en partipolitisk kvinnebevegelse. Ut fra mine analyser vil jeg konkludere med at det innad i Kvinnesekretariatet var vanskelig å "tenke selv" i forhold til landets og partiets atompolitikk. Idealet om den sterke partiloyaliteten, som Arbeiderpartiet praktiserte, gjør det vanskelig for ettertiden å spore indre stridigheter, hvis de i det hele tatt fantes. Det moralske verdigrunlaget til mindretallet av kvinner som stilte kritiske spørsmålstegn ved både NATOs og Arbeiderpartiets atompolitikk kan ha vært tuftet på pasifisme og småstatspolitikken, noe jeg har nevnt tidligere. Forholdene dette kapitlet har belyst kan bety at de kvinner som ønsket å engasjere seg mer aktivt og stille flere kritiske spørsmål rundt atompolitikken gikk inn i andre fora enn partipolitikken. I neste kapittel, hvor jeg vil sette Kvinneligaen, Norsk Kvinneforbund, Fredsaksjonen og Arbeiderpartiets Kvinnesekretariat opp i mot hverandre og gjerne komme inn på enkeltpersoner som har vært delaktig i flere enn en av organisasjonene. Jeg vil også se hvordan den historiske kontekst har påvirket samarbeidet mellom organisasjonene.

Kapittel 6: Norske kvinner og atomvåpen – samarbeid eller strid?

I dette kapitlet vil jeg se på Kvinneligaen, Norsk Kvinneforbund, Fredsaksjonen og Kvinnesekretariatet i Arbeiderpartiet i forhold til hverandre. Jeg har til nå sett på det ideologiske og moralske grunnlaget for kvinnenes atommotstand og hvordan de arbeidet aktivt mot atomvåpen og med atomproblematikken ellers. Spørsmål jeg her vil gå inn på er: Handlet organisasjonene hver for seg eller samarbeidet de? Jeg vil også her se på hvordan den konkrete historiske konteksten påvirket deres mål og muligheter for samarbeid. Min hypotese er at den politiske verdenssituasjonen, den kalde krigen, har vært dominerende i forhold til hvordan kvinnefredsorganisasjonene har forholdt seg til hverandre. Gjennom eksempler på samarbeid, strid og isolasjon vil jeg undersøke om denne hypotesen holder mål, og om det er flere aspekter som spilte inn. Jeg vil også ta for meg kvinner som hadde, eller hadde hatt, en fot innenfor flere av organisasjonene og bevegelsene, og som på den måten enten satt ulikheter mellom organisasjoner til siden eller valgte å bytte miljø underveis i sitt arbeid for fred.

Vilje til samarbeid etter krigen

Som tidligere nevnt bar tiden rett etter andre verdenskrig preg av den samme form for samhold som hadde preget Norge under okkupasjonen. Kommunismen ble ikke sett på som særlig faretruende de aller første årene etter krigen. Tvert imot hadde det kommunistiske partiet i Norge gjort det godt ved etterkrigstidens første valg.

Et tegn på samarbeid var at Norske Kvinneorganisasjoners Samarbeidsnemnd ble opprettet i 1945 som en fortsettelse på det gode samarbeidsklimaet under krigen. Nemnda utgjorde det bredeste samarbeidet blant kvinneorganisasjoner som noen gang har eksistert i Norge.²⁵⁴ Formålet til nemnda var å arbeide med saker fra et kvinneverettighetsperspektiv. Den første paragrafen i Samarbeidsnemndas lover var at organet skulle være politisk nøytralt.²⁵⁵ Et nøytralt organ med kvinner fra svært ulike politiske miljø hadde følgelig et begrenset arbeidsfelt, men det var likevel en styrke i seg selv at de møttes og diskuterte kvinnepolitikk. I denne samarbeidsnemnda var både Kvinneligaen og Kvinnesekretariatet i Arbeiderpartiet

²⁵⁴ Aschehoug og Gyldendals Store Norske Leksikon på nett:
<http://www.sn1.no/article.html?id=696694&search=matematikk>.

²⁵⁵ Boks Db1, Kvinnesekretariatets alfabetiske arkiv, Arbeiderbevegelsens arkiv.

representert. Temaene som ble behandlet dreide seg først og fremst om sosialpolitikk og kvinnerepresentasjon. Ellers ivret Ligaen angående spørsmålet om kvinnelige delegater i FN. Samarbeidet til Norske Kvinneorganisasjoners Samarbeidsnemnd sprakk i 1950.

I kapitlet om Kvinnesekretariatet viste jeg at deres deltakelse i fredsaksjoner var lav. Likevel ble sekretariatet "regnet med" når andre kvinnefelleskap arbeidet for fred, noe som ikke er unaturlig siden de var tilsluttet landets største parti. Eksempelvis mottok de innbydelse til å feire 18. mai fra Kvinneligaen i 1948. 18. mai var en markering til minne om det første fredsmøtet i Haag i 1898.²⁵⁶ Om de ble med på dette arrangementet er derimot uvisst. Tidligere samme år hadde Kvinnesekretariatet derimot besluttet å støtte opp om et opprop og en resolusjon i anledning en landsomfattende fredsaksjon. Denne aksjonen samlet brei støtte, og både politiske parti og fredsorganisasjoner var representert.²⁵⁷ At aksjonen bygde på en resolusjon som gav all sin støtte til FN, forklarer mye av grunnen til at den fikk så stor oppslutning. I tillegg var aksjonen ikke bare nasjonal, da lignende opprop ble underskrevet i en rekke land. Oppropet manet enkeltmennesket til å spre opplysninger om fredsarbeid og foreninger til å fremme fredlige holdninger.²⁵⁸ At aksjonen favnet så bredt og var bygd på FNs mål, kan også ha vært svært avgjørende for at Kvinnesekretariatets medlemmer stilte seg bak oppropet. Som mange andre land var FN helt fra starten av en samlende faktor for stort sett hele det politiske Norge, både for politiske partier og fredsorganisasjoner. Oppropet var et eksempel på at klimaet for samarbeid fremdeles fungerte godt. Utover det skulle det stadig bli vanskeligere med et bredt samarbeide, selv i saker hvor målet var det samme: Nedrustning og atommotstand. Den mye sterke politiske polariseringen kan ha gjort sitt for nettopp dette.

Kald krig og polarisering

Det gikk imidlertid ikke lang tid før polariseringen mellom USA og Sovjet satte sitt preg på alt politisk arbeid. Fredssaken var heller intet unntak. Hvordan var det så med det kvinnelige fredsarbeidet? Til nå har jeg slått fast at viktige holdninger og mål, som kampen mot atomvåpen, var felles både for Kvinneligaen og Norsk Kvinneforbund. Ut ifra det burde forholdene for samarbeid ligge til rette for disse to, til tross for at de ideologisk ikke var helt på linje. Kristin Lundby mener at Norsk Kvinneforbunds hadde visjoner om at alle kvinner

²⁵⁶ Boks Db8, Kvinnesekretariatets alfabetiske arkiv, Arbeiderbevegelsens arkiv.

²⁵⁷ Boks Db1, Kvinnesekretariatets alfabetiske arkiv, Arbeiderbevegelsens arkiv.

²⁵⁸ Boks Db9, Kvinnesekretariatets alfabetiske arkiv, Arbeiderbevegelsens arkiv.

skulle stå sammen for fred, i motsetning til hva menn hadde fått til.²⁵⁹ Likevel kan det virke som om forbundet hadde lagt seg på en linje hvor det var vanskelig å forene det brede lag av kvinner i deres organisasjon.

Selv om både Internasjonalt og Norsk Kvinneforbund hadde som mål å favne bredt blant kvinner, lyktes de ikke. Som nevnt ble det gode samarbeidsklimaet fra krigen raskt endret i Norge, noe Norsk Kvinneforbund kan ha merket allerede ved sin oppstart. Så tidlig som 1948 begynte Norsk Kvinneforbund å ta kontakt med Kvinneligaen for samarbeid. Henvendelsen gjaldt en felles appell som Norsk Kvinneforbund stod bak, til den norske delegasjonen ved FN angående et nedrustningsforslag. Kvinneligaen avslo denne henvendelsen med den begrunnelse at deres hovedstyre alt hadde sendt en lignende appell til FN.²⁶⁰

Under samme møte, den 25. november, besluttet Norsk Kvinneforbund å sende en ny henvendelse til Kvinneligaen og andre fredsforeninger. Denne gangen ville de ha flere med på å sende brev til regjeringen der de beklaget at den norske delegasjonen hadde stemt mot et nedrustningsforslag i FN. I tillegg ønsket Norsk Kvinneforbund at flere skulle være med å protestere mot at politiet hadde arrestert ungdommer som agiterte for fred.²⁶¹

I et møte hos Kvinneligaen bare fem dager senere tok de opp Norsk Kvinneforbunds henvendelse. Kvinneligaen besluttet å ikke være med på beklagelsen til regjeringen, og Ligaen var heller ikke enig med Norsk Kvinneforbund i selve innholdet i beklagelsen. Derimot besluttet den å støtte protesten mot politiets behandling av ungdommene som hadde agitert for fred i Oslos gater.²⁶² Dette viser at organisasjonene kunne støtte hverandre i enkeltsaker, men for Kvinneligaen var det med skepsis den vurderte henstillinger fra Norsk Kvinneforbund. At protesten gikk direkte mot politiet, og ikke mot regjeringen, kan ha vært med på å gjøre det enklere for Kvinneligaen å protestere sammen med Norsk Kvinneforbund. Å skrive under på et dokument som skulle direkte til den norske regjering sammen med Norsk Kvinneforbund, kan ha virket mer ”risikabelt” med tanke på kommuniststempelen forbundet hadde hengende over seg.

²⁵⁹ Lundby 1978:64.

²⁶⁰ Boks A0001. Møtebøker, 1948-1954. Norsk Kvinneforbund, Arbeiderbevegelsens arkiv.

²⁶¹ Boks A0001. Møtebøker, 1948-1954. Norsk Kvinneforbund, Arbeiderbevegelsens arkiv.

²⁶² Boks D0001.12.01.02.01, IKFFs arkiv 1, Fylkesarkivet i Oppland.

En annen side av denne saken var at Kvinneligaen gjorde det svært godt etter andre verdenskrig. Mellom april 1947 og desember 1948 ble det registrert nesten en fordobling av antall avdelinger rundt om i landet.²⁶³ Dette kan i seg selv ha vært en grunn til at Kvinneligaen ikke helt ”så poenget” med å knytte tettere bånd til en annen organisasjon, særlig når det var fare for at det ikke ville stimulere den positive utviklingen i organisasjonen. Det var et mål for Kvinneligaen at samfunnet rundt dem ikke forbandt deres organisasjon for nært opp til Norsk Kvinneforbund, dette fordi de fryktet kommuniststempelen. På sitt landstyremøte 22. februar 1949 besluttet Kvinneligaen å søke kontakt med andre kretser og organisasjoner som hadde samme negative syn på NATO-samarbeidet og utviklingen av atompolitikken, men med et unntak av kommunistene. Dette ble begrunnet med at kommunistene hadde andre forutsetninger for sin NATO-motstand enn Ligaen selv.²⁶⁴ Det ble aldri full enighet om hvorvidt Norsk Kvinneforbund var kommunistisk. Selv mente deres medlemmer at de inkluderte alle, og at organisasjonen bestod av både ikke-kommunister og kommunister. Av partitilhørighet var det flest som sympatiserte med NKP og SF, da partiet ble dannet 1961. Likevel ble forbundet av de aller fleste sett på som en kommunistisk organisasjon. Det er naturlig å tro at Kvinneligaen også mente Norsk Kvinneforbund når de henviste til kommunistene. Samarbeid disse to i mellom ble derfor langt fra selvfølgelig i 1950 og 60-årene.

For å se nærmere på forholdet mellom disse to organisasjonene skal jeg ta for meg en uoverensstemmelse mellom Kvinneligaen og Norsk Kvinneforbund. Den gikk ut på hvilken av organisasjonene som inkluderte kvinner fra det brede lag i Norge. I Norsk Kvinneforbunds brosjyre stod det: ”*Kvinnenes Demokratiske Verdensforbund er den eneste kvinneorganisasjonen der arbeiderkvinner står sammen med andre kvinner.*”²⁶⁵ Et slikt utsagn stemmer overens med målet deres om å ”forene alle kvinner”. Dette tok daværende kvinneligaleder Ingeborg Lyche opp i Fred & Frihet i februarnummeret i 1950. Blant medlemmene i Kvinneligaen var nemlig en stor andel arbeiderkvinner og andre yrkesaktive kvinner. Som et motangrep viste Lyche til hvordan Kvinnenes Demokratiske Verdensforbund ekskluderte grupper fra å kunne være medlemmer ved å henvise til hvordan de nektet å

²⁶³ Gulsett 2005:71.

²⁶⁴ Boks D0001.15.01.031, IKFFs arkiv 1, Arbeiderbevegelsens arkiv.

²⁶⁵ Boks D0016.16.01 Marie Lous Mohrs arkiv: Fred & Frihet, Fylkesarkivet i Oppland.

samarbeide med jugoslaviske kvinner på grunn av landets politikk.²⁶⁶ Negativ offentlig omtale av hverandre forekom altså.

Hvis vi ser bort ifra de foregående eksemplene, kan det ved første øyekast være vanskelig å se hvorfor to organisasjoner som Kvinneligaen og Norsk kvinneforbund stod såpass langt fra hverandre og hadde problemer med å enes om veien fram til felles mål. Ingen av dem hadde i sitt program nedfelt hvilken ideologi og politisk retning de sympatiserte med. Tvert imot hevdet begge at de først og fremst kjempet for å samle alle kvinner om mål som fred og nedrustning. I Aftenposten 18. februar 1950 stod det: "*Kvinneligaen er ikke så verst etter at Ingeborg Lyche er blitt formann.*" Det var Mimi Sverdrup Lunden som uttalte dette på møte til Norsk Kvinneforbund i 1950. Dette "komplementet" falt Lyche tungt for brystet, og hun gikk derfor med en gang ut og påpekte at hun ikke var på linje verken med Internasjonal eller Norsk Kvinneforbund. Hun karakteriserte Lundens uttalelse som "ytterst tvilsom".²⁶⁷ For formannen i Kvinneligaen var det viktig å ikke bli koblet til Norsk Kvinneforbund, på grunn av det tidligere omtalte kommuniststempellet. Et slikt stempel må sies å være uberettiget for Ligaens vedkommende. Likevel ser det ut som Kvinneligaen så det som tryggest å holde seg unna denne organisasjonen. Hele det internasjonale Kvinneforbundet ble beskyldt for å være en kommunistisk dekkorganisasjon, og Norsk Kvinneforbund ble på denne tiden også overvåket av POT. Selv om ikke Kvinneligaen visste om overvåkingen, ble det likevel vurdert dit hen at å ha noe med Norsk Kvinneforbund å gjøre, ville skade saken de arbeidet for mer enn det ville styrke den. Derfor var det selve det politiske verdensbildet som styrte forholdet mellom de to organisasjonene.

Et aspekt som også må tas med i beregningen er hvorvidt disse to organisasjonene *hadde* et helt felles mål. Siden Norsk Kvinneforbund av offentligheten ble stemplet som kommunister *kan* vi ikke utelukke at Norsk Kvinneforbund brukte fredsarbeid som et virkemiddel for å fremme et mer kommunistisk samfunn. Her rører vi ved noe av kjernen i forholdet mellom organisasjonene. For *hvis* det skulle være slik at selve målet til organisasjonene var forskjellig, så er det heller ikke så rart at de ikke samarbeidet mer enn de gjorde. Likevel kan ikke det faktum at POT bare overvåket Norsk Kvinneforbund og ikke Kvinneligaen, alene stå som argument for at Norsk Kvinneforbund hadde en kommunistisk agenda. Det viser mer at de i sterkere grad var under en slik mistanke.

²⁶⁶ Boks D0016.16.01 Marie Lous Mohrs arkiv: Fred & Frihet, Fylkesarkivet i Oppland.

²⁶⁷ Boks D0007.34 .07.04.03. Johanne Reutz Gjermoes arkiv, Fylkesarkivet i Oppland.

Norsk Kvinneforbund søkte om medlemskap i Norges Fredsråd og fikk nei. Som tidligere nevnt er Norges Fredsråd et samarbeidsorgan for fredsorganisasjoner som blant annet Kvinneligaen arbeidet mye gjennom. I et dokument stemplet konfidensielt finner jeg begrunnelsen for hvorfor Kvinneligaen ikke ønsket at Norsk Kvinneforbund skulle bli tatt opp som medlem. Hele dette avsnittet bygger på dette dokumentet.²⁶⁸ Kvinneligaen understreker først at den ikke hadde noe i mot å samarbeide med andre i saker som fremmet freden, først og fremst i enkeltsaker. Det som derimot gjorde det vanskelig å innlemme en organisasjon som Norsk Kvinneforbund i Norges Fredsråd, var at Ligaen fant det problematisk å ha et felles styre med en organisasjon som sannsynligvis var politisk påvirket fra en bestemt fløy, i dette tilfellet kommunismen og Sovjet. Kvinneligaen framholdt idealet om nøytralitet, og mente at Norsk Kvinneforbund ville forkludre dette idealet i Norges Fredsråd. I skrevet, som ikke er undertegnet, ble det hevdet:

”En uavhengig fredsorganisasjon som vår, med konsultativ status i FN må vokte seg for å delta i politiske pregede fredsaksjoner. Vi mener at slike situasjoner lett vil kunne oppstå hvis vi står sammen med politisk pregede organisasjoner under felles styre som for eksempel Norges Fredsråd.”²⁶⁹

Brevet fra Kvinneligaen sier mye om relasjonen mellom disse to kvinnefredsorganisasjonene, og viser at det ville behøves en solid brobyggingspolitikk for å få fredskvinnene til å snakke mer sammen. På den annen side kan vi spørre oss om det burde være en så stor målsetting? Betegnelsen ”kvinner mot atomvåpen” er en vid term. Jeg mener det er feil å på død og liv skape samarbeid mellom to så ulike grupperinger. Det blir litt som å skape en brobyggingspolitikk mellom NKP og et av sentrumspartiene, noe som ikke ville fungert.

I et foredrag fra 1959 gjorde Johanne Reutz Gjermoe rede for Kvinneligaens forhold til fredsarbeid og politikk. Hun tok her et kraftig oppgjør med de som blandet partipolitisk propaganda og fredsarbeid.

²⁶⁸ Boks D001 Avisutklipp. Johanne Reutz Gjermoes arkiv, Fylkesarkivet i Oppland.

²⁶⁹ Boks D001 Avisutklipp. Johanne Reutz Gjermoes arkiv, Fylkesarkivet i Oppland.

”Med demokratiet som ideal, med alle folkeslags frihet og rett som mål og med lov og rett, toleranse og forståelse som midler forsøker Kvinneligaen en *fredspolitik* og her skiller Kvinneligaen seg fra mange andre organisasjoner som bruker fredstanken som politisk *formål*.”²⁷⁰

Av innlegget framgår det videre at Norsk Kvinneforbund er en av de organisasjonene hun sikter til. Vi skal likevel være varsomme når det her kommer til begrepsbruk. Å bruke ”politisk formål” som noe kun Norsk Kvinneforbund benyttet seg av kan misforstås. Politisk arbeid er etter min mening også å agitere for fred, mot atomvåpen og prøvesprengninger og lignende, slik også Kvinneligaen gjorde. Det behøver derimot ikke å være *partsinnlegg* i politiske formål. Likevel er det mest interessante i dette tilfellet å forsøke å gripe det Gjermoe legger i ”politisk formål”. Det er partsinnlegget til fordel for øst som Kvinneligaen kritiserer Norsk Kvinneforbund for. I motsetning til Kvinneligaen kan det se ut til at Norsk Kvinneforbund kan knyttes direkte opp mot en spesiell politisk retning. *Fredspolitik* vil jeg derimot påstå at både Norsk Kvinneforbund og Kvinneligaen bedrev. Et hovedaspekt i Gjermoes kritikk var hvor uholdbart det var med organisasjoner som ikke fritt kunne agitere mot myndighetene i de landene hvor medlemstallene var høyest. Dette var problemet til Internasjonale Kvinneforbund og kommunistregimene. Gjermoe tydeliggjorde dette problemet med å trekke fram følgende eksempel:

”Den dag medlemmene av f.eks. Kvinnenes Demokratiske Verdensforbund kan gå i demonstrasjonstog til Kreml og protestere mot atompolitikken, den dag kan alle kvinner i øst som i vest samarbeide på like fot i *en* fredsorganisasjon, men ikke før.”²⁷¹

Dermed var premissene for nærmere samarbeid lagt. Årsaken til restriksjonene for hvilke bevegelser Kvinneligaen ville ha noe med å gjøre bunnet også i et sterkt ønske om å bli tatt seriøst.

Den 30. mai 1961 var det ”inspirasjonsmøte” for Kvinneligaen. Dit var Aase Lionæs invitert for å holde foredrag om FN-sambandet. I den forbindelse kom hun inn på nedrustningsspørsmålet. Senere på samme møte hadde Johanne Reutz Gjermoe et innlegg angående presseklipp.²⁷² Lionæs og Gjermoe var tidligere kollegaer i arbeiderbevegelsen. Gjermoe hadde blitt valgt til formann ved det samme valget som sentralstyret hadde innstilt

²⁷⁰ Boks I0001.06. Artikler, foredrag, avisinnlegg, pressemeldinger. IKFF 2. arkiv, Fylkesarkivet i Oppland.

²⁷¹ Boks I0001.06. Artikler, foredrag, avisinnlegg, pressemeldinger. IKFF arkiv 2, Fylkesarkivet i Oppland.

²⁷² Boks D0002.12.02.04.01 IKFF arkiv 1, Fylkesarkivet i Oppland.

Lionæs, og Lionæs overtok roret da Gjermoe ikke lenger var velkommen i partiet etter krigen. De to hadde både da og i ettertiden hatt ulikt politisk ståsted. Kvinneligaen inviterte likevel Lionæs til inspirasjonsmøtet, selv om den var godt kjent med hennes ensidige NATO-standpunkt og Amerika-vennlighet. For det første viser dette at klimaet mellom Kvinneligaen og Kvinnesekretariatet til Arbeiderpartiet ikke kan ha vært så dårlig, til tross for at Kvinneligaen var blant de organisasjonene som hadde vært mistenkt for å være kommunistisk. Her er det viktig å presisere at Lionæs selv ikke lenger var så aktiv i Kvinnesekretariatet, men sekretariatet og moderpartiet var fremdeles like nært knyttet til hverandre. For det andre viser det at Gjermoe og Lionæs, med sin historie, ikke hadde problemer med å samarbeide på det nivået. På den annen side er det mulig at Lionæs bare var invitert på grunn av sin rolle i FN, og dermed som offisiell person. Jeg mener det er sannsynlig at det kan være en sammenblanding av begge faktorene. Selv om de fleste fredsorganisasjonene i årene etter krigen ble stemplet mer eller mindre som kommunister, kan det se ut som Kvinneligaen etter hvert hadde overbevist samfunnet i ”riktig retning”, spesielt på grunn av deres status i flere av FNs råd. Kraftene i Kvinneligaen som aktivt holdt seg unna Norsk Kvinneforbund for å unngå kommuniststempelet, må ha vært svært fornøyd med den økende aksepten organisasjonen ble møtt med. Det er også verdt å legge merke til at det var en kvinne som kom og gjorde rede for utenrikspolitikken, noe som viser at det hadde skjedd en god del på likestillingsfronten de siste 10-15 årene.

Kvinner som markerte seg på tvers av gruppene

Det fantes kvinner som markerte seg i mer enn en av organisasjonene og bevegelsene. Ut ifra kildematerialet er det vanskelig å finne svar på *hvorfor* de enkelte kvinnene handlet som de gjorde.

Et av Kvinneligaens medlemmer som ikke så på Norsk Kvinneforbund som problematisk var **Birgit Schiøtz**. Hun ble derimot formann i Norsk Kvinneforbund fra 1955 til 1964 etter 16 år som styremedlem i den norske avdelingen av Internasjonal Kvinneliga for Fred og Frihet. Ut ifra materialet som finnes om de to organisasjonene kommer det ikke fram hvordan en slik overgang fra den ene organisasjonen til den andre ble sett på. På den ene siden er det ikke så rart at en slik overgang skjedde. Kvinneligaen var den eneste kvinnefredsorganisasjonen i Norge fram til 1948, og var derfor det eneste alternativet. På den annen side er det verdt å merke seg at Schiøtz gikk fra en organisasjon som var mye mer ”stueren” enn den

organisasjonen hun gikk til. Det kan bety både at Schiøtz skiftet politiske standpunkt underveis og/eller at hun mente årene etter krigen viste at Norsk Kvinneforbund ivaretok de verdiene hun syntes var viktigst, uavhengig av politisk side.

Marie Lous Mohr var en av de aller mest fremtredende kvinnene i Kvinneligaen, også internasjonalt. Hun var også medlem av Fredsaksjonen, men ønsket ikke å ha en så fremtredende rolle i der. Isteden mente hun yngre krefter burde slippe til.²⁷³ Likevel må Mohr ha vært en brobygger mellom disse organisasjonene, da hun hadde stor tillitt begge steder. Når sentrale personer som Mohr var aktive i begge bevegelsene var det derfor god grobunn for samarbeid.

En annen person som kunne knytte bevegelsene tettere sammen var **Berit Ås**, som både var initiativtakeren til Fredsaksjonen i Norge, og også mangeårig medlem av Kvinneligaen. I tillegg var hun Arbeiderpartikvinne i denne perioden, men aldri aktiv i Kvinnesekretariatet. Ås var i USA da hun hørte om Internasjonal Fredsaksjon og ønsket å viderebringe bevegelsen til Norge. Miljøet i USA var ofte preget av kvekerbevegelsen, en bevegelse også Ås identifiserte seg med.

Sigrid Helliesen Lund har alltid vært sentral i norsk kvekerbevegelse, og i Norge er hun nok den kvinnen som har bundet fredsbevegelsen mest til denne. I USA var en slik kobling mye mer vanlig. Kvekerne er som nevnt overbeviste pasifister. Ut ifra dette er det ikke så oppsiktsvekkende at det finnes mange fra denne bevegelsen, både i inn- og utland, menn og kvinner, som har blitt rekruttert inn i arbeidet for fred og mot atomvåpen. Helliesen Lund var *både* aktiv i Kvinneligaen og Norsk Kvinneforbund. Siden hun også var aktiv kveker og formann i det som var forløperen for Redd Barna, kan det se ut som om *målet* om nedrustning og mot atomvåpen var overordnet ideologi og øst/vest tankegangen på en slik måte at aktivitet i ulike grupper var helt uproblematisk. Det leser jeg ut ifra at Kvinneligaen og Norsk Kvinneforbund ideologisk stod en godt stykke fra hverandre og til tider gikk Kvinneligaen sterkt inn for å ikke bli ”satt i bås” med Norsk Kvinneforbund. For Helliesen Lund stod motstanden mot atomvåpen og fredssaken generelt langt over ideologisk og politisk overbevisning. Hun involverte seg i organisasjoner etter det prinsippet.

²⁷³ Boks D001.08. Korespondanser og saksmapper, Fredsaksjonen, Fylkesarkivet i Oppland.

Kirsten Smith er ikke et navn jeg har omtalt tidligere, men i arkivet til Kvinneligaen finnes brevkorrespondanse som viser at Smith var involvert i en situasjon som beskriver forholdet mellom noen av organisasjonene jeg skriver om. Smith var med i Kvinneligaen og medlem av Arbeiderpartiet. I et brev fra 27. juni 1959 til Norsk Kvinneforbund redegjorde Smith for et forhold som hadde vært gjenstand for misforståelse. Smith hadde treket seg fra en studietur til Sovjet da ble kjent at hun skulle reise med delegater fra Norsk Kvinneforbund. Dette forholdet hadde forbundet gått videre med til Kvinneligaen, som en kritikk av Ligaen som ”forbød” Smith å reise med dem. Her ser vi klare tendenser til at Norsk Kvinneforbund var på vakt mot Kvinneligaen og hvorvidt de ble ”motarbeidet”. Smith presiserte tydelig i brevet til Norsk Kvinneforbund at det var på grunn av hennes mangeårig medlemskap i Arbeiderpartiet at hun hadde tatt beslutningen, uten å konferere med Kvinnesekretariatet. Uansett ønsket hun å holde Kvinneligaen helt utenfor.²⁷⁴ Brevet viser noe av forholdet mellom tre av kvinnebevegelsene jeg tar for meg i denne oppgaven. Her ser vi hvordan Norsk Kvinneforbund ble på vakt og opprørt over noe de tolket som Kvinneligaens brodd mot dem. I stedet var det Arbeiderpartiet, representert ved Kvinnesekretariatet, som gjorde at Smith tenkte seg om to ganger.

Fredsaksjonen som en brobygger?

Etter det forholdsvis gode samarbeidsklimaet rett etter krigen ble det som jeg har vist en sterk ideologisk polarisering som gjorde at de to norske kvinnefredsorganisasjonene stod på hver sin tue, på tross av at de begge kjempet mot atomvåpen og for nedrustning. At de alle var kvinner som arbeidet mot felles mål var underordnet Norsk Kvinneforbunds kommunist sympati. Tradisjonelt i Norge har ideologi og klassetilhørighet vært viktigere enn søstersolidaritet og kvinnesamarbeid. På den måten var ikke dette et nytt fenomen.²⁷⁵ På den annen siden satte begge disse organisasjonene fredsaspektet først. Likevel kan det se ut som den kalde krigen dikterte samarbeidsmønsteret og holdningene.

Hva så med Fredsaksjonen i Norge som ønsket å forene kvinner fra begge leire? Fredsaksjonen var, som vi har sett, ikke en organisasjon med en leder på samme måten som de to andre, men en bevegelse. Det var ingen problem knyttet til å engasjere seg i Fredsaksjonens aktivitet selv om man var medlemmer i en av de andre organisasjonene.

²⁷⁴ Boks D0007.33.07.04.02. Johanne Reutz Gjermoes arkiv, Fylkesarkivet i Oppland.

²⁷⁵ Blom 2002:67.

Internasjonalt har bevegelsen fått støtte fra en rekke kvinner fra andre organisasjoner, blant dem Kvinneligaen. Fredsaksjonen fikk mer kontakt med kretsen rundt Kvinneligaen enn Norsk Kvinneforbund.

Fredsaksjonen ønsket altså å fungere som brobygger. En slik ”gylden middelvei” kunne også by på problemer, eller i det minste misforståelser. Bevegelsen rommet tross alt kvinner fra hele verden. Kvinneligaens fremtredende medlem Johanne Reutz Gjermoe var blant dem som stilte kritiske spørsmål ved noe av Fredsaksjonenes aktivitet, først og fremst i USA. Reutz Gjermoe var motstander av at mennesker fra begge leire i den kalde krigen-konflikten møttes under uoffisielle og ukontrollerbare forhold. Hun mente slike møter mest sannsynlig ville være til mer skade enn gagn. Slike møter burde foregå på offisielt plan, ellers kunne det ødelegge den tillit man burde prøve å skaffe seg hos sine egne myndigheter.²⁷⁶

Uoffisielle møter mellom øst og vest var blitt en aksjonsmåte som i alle fall de amerikanske Fredsaksjonskvinnene hadde benyttet seg av. Denne arbeidsmetoden hadde ført til uoverensstemmelser mellom bevegelsene. Debatten var ikke like synlig i Norge som i USA. Mari Holmboe Ruge mente at det som var av uenigheter både i inn- og utland, kom som en følge av generasjonsskiftet innad i Kvinneligaen. De eldre kvinnene var mer skeptiske til Fredsaksjonens samarbeid både mot øst og vest, mens de yngre så det hele på en annen måte.²⁷⁷ Dette gjaldt også internasjonalt. Bussey og Tims skriver at flere av de yngre medlemmene i Kvinneligaen internasjonalt ønsket å samarbeide nærmere med de nyere kvinnefredsbevegelsene som hadde kommet til hovedsakelig på grunn av atomprøvespregningene.²⁷⁸ Selv om de nyere og litt ”løsere” bevegelsene appellerte til yngre kvinner ønsket ikke Ligaen selv å forandre image. ”The WILPF officers were quite clear that the League itself should not seek to become a mass, popular movement on the same lines as its younger sisters.”²⁷⁹ Det betydde altså ikke at Kvinneligaen fordømte nye fredsbevegelser, men at de ikke ønsket å la dem påvirke deres organisasjon.

Blant Fredsaksjonens sympatisører fantes det også kommunister. De var riktignok ikke mange, men skulle bevegelsen ta sin oppgave som brobygger på alvor var det en naturlig følge. Det presiseres likevel at kommunister i bevegelsen måtte finne seg i å holde seg litt i

²⁷⁶ Boks D001.08.01 Korrespondanser og saksmapper, Fredsaksjonen, Fylkesarkivet i Oppland.

²⁷⁷ Boks D001.08.01 Korrespondanser og saksmapper, Fredsaksjonen, Fylkesarkivet i Oppland.

²⁷⁸ Bussey og Tims 1980:244.

²⁷⁹ Bussey og Tims 1980:245.

bakgrunnen.²⁸⁰ Fredsaksjonen var altså redd for å bli for tett knyttet til kommunismen og kommunister. Fredsaksjonen hadde også tilhengere i Norsk Kvinneforbund.²⁸¹ Om ikke alle disse kvinnene var kommunister, så var de svært vennligstilt mot Sovjet. At det kun var noen få deltakere blant Norsk Kvinneforbunds kvinner, viser at visjonen til Fredsaksjonen om å knytte kvinner fra Kvinneligaen og Norsk Kvinneforbund mer sammen, ikke var helt vellykket. På den annen side var det den av de tre bevegelsene som må sies å være mest nøytral i forhold til øst og vest, og som best hadde lagt til rette for et bredt samarbeid.

I mai 1962 samarbeidet Fredsaksjonen og Kvinneligaen om en ”kjedebrev-aksjon” som var en protest mot både USA og Sovjets atomprøvesprenginger. Aksjonen oppsto på initiativ fra den amerikanske seksjonen av Kvinneligaen, og ble videreformidlet til Fredsaksjonen av Marie Lous Mohr. Alle som fikk kjedebrevet ble oppfordret til å skrive to postkort, et til president John F. Kennedy i USA og et til Sovjetunionens president Nikita Khrusjtsjov med teksten: ”No test – East or West”.²⁸² På den måten håpet de å skape en massiv opinion mot atomprøvesprengningene. I dette samarbeidet var det Marie Lous Mohr som var linken mellom bevegelsene.

I saker hvor Fredsaksjonen tok kontakt med Kvinneligaen ble muligheten for samarbeid vurdert fra sak til sak. Med tanke på at flere medlemmer støttet begge bevegelsene, var en avvisning fra Kvinneligaen ikke et tegn på ideologisk uenighet eller lignende, men mer en vurdering om agitasjonen var nødvendig eller ikke. Dette var blant annet tilfellet 7. april 1964 da Fredsaksjonen ønsket en felles aksjon mot NATO som atommakt. Da valgte Kvinneligaens styre å avstå fra fordi de mente at de den siste tiden flere ganger hadde gitt til kjenne sin mening i denne saken. På samme styremøte ble det likevel besluttet å kjøpe inn en brosjyre som Fredsaksjonen hadde gitt ut.²⁸³ Dette viser at det var godt klima mellom Fredsaksjonen og Kvinneligaen, selv om det ikke betydde at resultatet ble samarbeid hver gang det ble tatt initiativ til det.

Det var altså flere Kvinneligakvinner som også var tilhengere av Fredsaksjonen. Rett etter dannelsen av Internasjonal Fredsaksjon i USA ble det hevdet at noen av dem som gikk fra Kvinneligaen til Internasjonal Fredsaksjon gjorde det fordi de mente Ligaen var blitt

²⁸⁰ Boks D001.05.01 Korrespondanser og saksmapper, Fredsaksjonen, Fylkesarkivet i Oppland.

²⁸¹ Boks D001.08. Korespondanser og saksmapper, Fredsaksjonen, Fylkesarkivet i Oppland.

²⁸² Boks D0001.24.01-03-01 IKFF arkiv 1 Fylkesarkivet i Oppland.

²⁸³ Boks D0002.22.02-06.01 IKFF arkiv 1, Fylkesarkivet i Oppland.

paralysert av den kalde krigen, at den var for hierarkisk oppbygget, og at den hadde for få spontane aksjoner.²⁸⁴ Amy Swerlow som skrev dette var selv en del av Internasjonal Fredsaksjon og beskrev disse tendensene innenfra. Likevel er det grunn til å tro at noen av medlemmene som gikk over til Internasjonal Fredsaksjon var enig i påstandene. Organiseringen til Internasjonal Fredsaksjon var mye løsere, og den hadde målsetning om å *gjøre* og ikke *organisere*.

Kjønnsaspektet

Kvinneligaen og Fredsaksjonen hadde begge fokus på de *kvinnelige* verdier og egenskaper i forbindelse med kvinners deltakelse mot atomvåpen og for nedrustning. Kvinnenes rolle som *mødre* og de som ivaretok *familieverdier* stod sentralt i deres tanker om viktigheten av kvinner i nedrustningsarbeid. Mens feminismen til tider har handlet om å få kvinner over på mannens arena ved å bli like mennene, fremmet både Kvinneligaen og Fredsaksjonen de såkalte kvinnelige egenskapene som for eksempel *omsorgsfull*, som egenskaper som egnet seg spesielt godt for å handle rett i sikkerhetspolitiske saker. Som nevnt brukte for eksempel Fredsaksjonens kvinner i USA sin ”status” som mødre når de ønsket å få soldatene (sønnene sine) ut av krigene som utspant seg under den kalde krigen. Dette underbygger Kari Mebys teori om at ved å fokusere på forskjellene mellom kjønnene kan man fremme kvinnelighet og ”kvinnelige egenskaper” som en ressurs.²⁸⁵ I dette eksempelet ble omsorgsegenskapen mødre har for sine sønner brukt til å fremme nedrustning. Med felles egenskaper og formål dannet disse kvinnene organisasjoner. Lønnå hevder, som jeg tidligere har nevnt, at det sterkeste argumentet for kvinnelig fredsorganisering var det *sosiale moderskapet*. Jeg mener det underveis i oppgaven min blir bekreftet, om ikke alle bruker disse ordene direkte, som Norsk Kvinneforbund.

Da jeg ikke inkluderer Norsk Kvinneforbund på lik linje med Kvinneligaen og Fredsaksjonen er det fordi ikke brukte samme ord og talemåte i forbindelse med *kvinnelige verdier* og *kvinneligheten*. En årsak til det *kan* være norsk arbeiderbevegelses tradisjon for at klassebevisstheten stod sterkere enn kvinnesamhørigheten. Det er noe av det jeg også var inne på i forbindelse med Kvinnesekretariatet i Arbeiderpartiet. Likevel trenger ikke det å være noen motsetning. Også Norsk Kvinneforbund hadde dannet en ren kvinneorganisasjon nettopp

²⁸⁴ Swerlow 1993:50.

²⁸⁵ Melby 1995:381.

fordi det å bare være kvinner var positivt for målsetningen. For alle tre kvinnefredsorganisasjonene dannet kjønn grunnlaget for organisering og fungerte som et legitimt grunnlag for å gå sammen som kvinner å danne organisasjoner.²⁸⁶

I innledningen gjorde jeg kort rede for den kvinnehistoriske utviklingen, hvor Ida Blom hevder at tidligere forståelse av kjønn forutsatte at det kvinnelige subjekt eksisterte utelukkende i det private, mens det mannlige subjekt dominerte det offentlige, og at denne oppfatningen var framtreddende til langt ut på 1900-tallet.²⁸⁷ Det betyr at den kvinnelige organiseringen som alle kvinnene jeg skriver om representerte var med å ”vise vei” for kvinner i offentligheten. Selv om de ikke var de eneste, er det verdt å merke seg. Spesielt fordi i alle fall de tre kvinnefredsorganisasjonene ikke bare var gått ut i offentligheten, men også inn på en ”mannsarena”. Sikkerhetspolitikk og nedrustningsspørsmål hadde til da stort sett vært forbeholdt den mannlige delen av befolkningen. Dette viste seg spesielt i Arbeiderpartiet da det var Håkon Lie og Einar Gerhardsen som redegjorde for sikkerhetspolitikken for Kvinnesekretariatet, selv om Kvinnesekretariatet også hadde egen representant som satt i partiets sentralstyre.

Samarbeid eller strid?

Som min faseinndeling viser var første fase preget av en vilje til å samarbeide, i større grad enn det som skjedde etter den kalde krigens oppblomstring. Selv om kvinnene i kvinneorganisasjonene jeg skriver om hadde et felles mål om fred og motstand mot atomvåpen, var det ikke et ukomplisert klima for samarbeid. Den politiske situasjonen i verden, den kalde krigen, har visst seg å være styrende for hvorvidt organisasjonene har kunnet samarbeide. Norsk Kvinneforbund var den organisasjonen som tok minst oppgjør med kommunismen, men som tvert i mot hadde mange kommunister blant sine sympatisører, hadde vanskeligst for å få samarbeidspartnere blant andre grupper. Samtidig var det Norsk Kvinneforbund som var mest interessert i å samarbeide med andre. På det andre ytterpunktet finner vi Kvinnesekretariatet i Arbeiderpartiet som må sies å være veldig redde for å bli assosiert med kommunismen og som også var skeptiske til å være med på samarbeid som de selv ikke hadde lagt rammene for. Fredsaksjonen var utvilsomt den som hadde det beste

²⁸⁶ Melby 1995:381.

²⁸⁷ Blom 1995:140.

grunnlaget for å bygge broer. Jeg tror at årsakene til det for det første er at den var en løs bevegelse med mindre forpliktelser, og for det andre at den var den som ble sist etablert

Kapittel 7: Konklusjon

I denne oppgaven har jeg undersøkt hvordan norske kvinner, som en del av fredsarbeidet de tjue første årene etter andre verdenskrig, arbeidet mot atomvåpen. Fire sammenslutninger av kvinner har vært gjenstand for analysen og undersøkelsen. Målet var å finne svar på fire spørsmål:

1. Hva var det ideologiske og moralske grunnlaget for kvinnenes atommotstand?
2. Hvor stor var aktiviteten, og hvordan ble motstanden ytret i praksis?
3. Hvordan var organisasjonenes evne og vilje til samarbeid?
4. Hvordan påvirket den politiske konteksten deres mål og muligheter for samarbeid?

I dette kapitlet vil jeg oppsummere og konkludere med utgangspunkt i de fire ovennevnte problemstillinger. Disse svarene vil til sammen utgjøre konklusjonen på hovedproblemstillingen: På hvilken måte arbeidet norske kvinner mot atomvåpen i de første 20 årene etter andre verdenskrig?

Hva var det ideologiske og moralske grunnlaget for kvinners atommotstand?

Det moralske og ideologiske grunnlaget for Kvinneligaens motstand mot atomvåpen springer ut fra de samme verdiene fra da organisasjonen ble dannet. Det var Jane Addams og Emily Green Balch som var de mest toneangivende kvinnene i oppstarten. De to fulgte organisasjonen videre i lang tid, og satte derfor sitt preg på organisasjonens verdigrunnlag. Begge var kvekere og tok med seg holdninger og verdier fra kvekerbevegelsen inn i Kvinneligaen. I Norge var det færre kvekere, men Sigrid Helliesen Lund var svært aktiv både som kveker og i Kvinneligaen. Hun ble også aktiv i Norsk Kvinneforbund da det ble dannet, og kan derfor ha påvirket organisasjonen med holdninger fra kvekerne.

Pasifismen har også sitt utspring fra kvekerne. Denne faktoren preget også Kvinneligaen, selv om det ikke kun var medlemmer med et pasifistisk syn i organisasjonen. Alle organisasjonene jeg skriver om hadde ulike oppfatning av pasifismen. I Norge var det en generell skepsis mot pasifisme etter krigen. Årsaken var blant annet kritikk av den forsvarspolitikken og det forsvaret som en hadde hatt på slutten av 1930-årene, og som hadde vist seg ikke å være godt

nok til å stanse en krig eller invasjon. En følge av det var at også i Kvinneligaen hadde færre pasifister enn før 1940.

Et av hovedmålene til Kvinneligaen da den ble dannet var å få kvinners oppfatninger fram i militærpolitikken. Det viser at de mente det var et behov for *kvinnelig innflytelse* i slike spørsmål. Å bruke sin kvinnelighet til å utgjøre en positiv forskjell i militære konflikter var et viktig aspekt. Som mødre følte kvinner et moralsk ansvar i spørsmål om våpen og krig. At organisasjonen bare hadde kvinner som medlemmer var en viktig del av det moralske og ideologiske grunnlaget for Kvinneligaens motstand mot atomvåpen, nettopp på grunn av de *kvinnelige egenskapene*. Kvinneligaen og Fredsaksjonen hadde mye til felles når det kom til de *kvinnelige egenskapene* som grunnverdier for bevegelsen. Fredsaksjonen fokuserte sterkt på kvinnen som mor og hustru i en familie. På den måten var de viktig i nedrustningssaken og kampen mot atomvåpen ved å kjenne et moralsk ansvar. Det var heller ikke uvanlig at kvinner som hadde vært med i Kvinneligaen, også ble tilhengere av Fredsaksjonen. Det var nok mye av grunnen til at disse hadde mange fellestrekk med tanke på det ideologiske og moralske grunnlaget.

Det som drev fram Internasjonalt Kvinneforbund i 1945, i tillegg til kampen mot fascisme, var målsetningen om å samle "alle" kvinner, slik at de kunne forsøke å stå sammen for fred med et mer heldig utfall enn det mennene hadde klart. På den måten var også denne organisasjonen preget av et *kvinnelig verdigrunnlag* i sitt arbeid, også mot atomvåpen. Likevel snakket ikke disse kvinnene, så vidt jeg kan se, like ivrig om *det kvinnelige* som Kvinneligaen. Indirekte må det likevel ha vært en viktig del av deres verdigrunnlag, da de faktisk valgte å slutte seg sammen som kvinner.

En faktor når det gjelder Norsk Kvinneforbund som er mer diskutabelt, er dets forhold til kommunismen som en del av det ideologiske grunnlaget. Siden Norsk Kvinneforbund sympatiserte med Sovjet *kan* forbundet ha ønsket å fremme den kommunistiske tankegangen også i alliansesammenhenger med andre organisasjoner. To av de historiske fredstradisjonene som Young har kategorisert fredsbevegelsen inn i er sosialistisk pasifisme og sosialistisk internasjonalisme. Det er mye som tyder på at de har vært med på å forme Kvinneforbundets ideologiske grunnlag. Grunnen til at jeg dessverre må være så vag i disse antakelsene er at organisasjonen selv aldri tok et direkte standpunkt for kommunismen, selv om den i praksis var vennligstilt ovenfor Sovjet.

At jeg viser til Kvinneligaen når jeg skal slå fast verdibakgrunnen til Fredsaksjonen betyr ikke at de har likt verdigrunnlag. For det første ble Fredsaksjonen dannet så sent som i 1961, noe som preget den ideologiske og moralske bakgrunnen for motstanden mot atomvåpen. Arbeidet mot atomvåpen hadde på generelt grunnlag vart i mange år allerede, og flere av fredsaksjonens tilhengere hadde selv deltatt i dette arbeidet. Det kan se ut som at ”lærdommen” Fredsaksjonen hadde tatt fra de andre organisasjonene var å la være å kopiere den strenge organisasjonsformen. Den flate strukturen, uten medlemskap og kontingent, må ha vært en viktig årsak til at man kunne samle så mange kvinner med så ulike ideologiske og moralske grunnlag til en bevegelse. Dermed kunne de sammen fokusere på det som var det overordnet viktigste for dem alle, fredssaken og kampen mot atomvåpen.

Siden Kvinnesekretariatet ikke ble dannet som en kvinnefredsorganisasjon, men var kvinnebevegelsen til Arbeiderpartiet, blir utgangspunktet annerledes enn hos de tre andre. For å finne grunnverdiene bak holdningene i Kvinnesekretariatet må vi se på Arbeiderpartiets grunnverdier. De toneangivende kvinnene i sekretariatet stod helt på linje med partiledelsen hva angikk både NATO og den kalde krigen. Det kan likevel virke som et lite mindretall blant lokallagene er preget av en mer pasifistisk tradisjon og en holdning om at Norge som en liten stat burde innta en nøytral rolle for å kunne fungere som ”megler” i konflikter.

Hvor aktive var organisasjonene, og hvordan ytret denne motstanden seg i praksis?

Hos de tre kvinnefredsorganisasjonene var opplysningsvirksomhet en viktig aktivitet i kampen mot atomvåpen. Opplysning ble spredt på forskjellige måter, gjerne i form av aksjoner og demonstrasjoner. Lobbyvirksomhet og brevskrivning var også kjente virkemidler. Det startet ofte med underskriftskampanjer som ble overlevert under en demonstrasjon, sendt eller overlevert til myndigheter i inn og utland. Alle benyttet seg av samme type aktivitet og alle var nært knyttet opp til sine internasjonale moderorganisasjoner.

Kvinneligaen var likevel ikke like aktiv på grasrotnivået etter krigen, slik som den hadde vært i mellomkrigstiden. Ligaen var blitt sterkt involvert i FN og brukte sitt arbeid der for å nå sine mål om nedrustning. I tillegg arbeidet de gjennom Norges Fredsråd. På den måten hadde det skjedd en forandring med organisasjonen fra mellomkrigstiden ved at den i større grad arbeidet gjennom større internasjonale nettverk og institusjoner.

Kvinnesekretariatet i Arbeiderpartiet sin aktivitet mot atomvåpen var begrenset. Som kvinnesekretariatet til landets største parti fikk det følgelig mange henvendelser fra fredsorganisasjoner om å delta i aksjoner, men avslo nesten alltid. Grunnen til det var i stor grad den historiske kontekst, den kalde krigen, som jeg vil komme tilbake til.

Handlet de hver for seg eller samarbeidet de?

Rett etter krigen var den generelle viljen til samarbeid stor og kvinneorganisasjonene hadde sin egen samarbeidsnemnd. Både Kvinnesekretariatet i Arbeiderpartiet og Kvinneligaen var med. Denne nemnda ble stiftet før de to andre organisasjonenes tilblivelse. Samarbeidsnemnda sprakk for øvrig i 1950. Etter dette var samarbeidsklimaet heller dårlig, og det eneste som har vært å spore av samarbeid var noen felles appeller om nedrustning.

Det var forskjellige holdninger til samarbeid fra organisasjon til organisasjon. Den organisasjonen som var mest positiv til å samarbeide med "alle" mot et felles mål om nedrustning og atomvåpenmotstand var Norsk Kvinneforbund, men til gjengjeld var dette også den organisasjonen de andre var mest nølende til å samarbeide med. Motsetningen var Kvinnesekretariatet, som var svært skeptisk til å samarbeide med noen. Å skrive under på resolusjoner eller appeller som andre organisasjoner hadde forfatter var nærmest utelukket. Kan en forklaring være at protestene ofte var rettet mot myndighetene, og at myndighetene nettopp var Arbeiderpartiet?

Hva Kvinneligaen og Fredsaksjonen angår hadde ikke de noen ideologiske problemer med å samarbeide med hverandre, på tross av at det sjelden ble gjort. Derimot var flere av Fredsaksjonens tilhengere allerede medlemmer eller sympatisører med Kvinneligaen. Målet om å forene kvinner fra ulike leire for felles mål var det Fredsaksjonen som i størst grad nådde. Grunnen til det mener jeg er todelt. For det første var ideen om å være en brobygger noe av hovedmålet til Fredsaksjonen, og dette arbeidet de aktivt for. For det andre var Fredsaksjonen en løs bevegelse og ingen organisasjon med kontingent og medlemmer, noe som sannsynligvis har gjort det lettere for kvinner i andre organisasjoner å delta i Fredsaksjonens aktiviteter.

Hvordan påvirket den konkrete historiske konteksten, den kalde krigen, organisasjonenes mål og muligheter for samarbeid?

Min oppgave er delt inn i tre faser. Den første var rett etter krigen, hvor det var stor vilje til samarbeid. Den andre fasen var preget av politisk polarisering, som følge av den kalde krigen. Den tredje og siste fasen innledes med en "ny tid" for bevegelser, preget av bølgen av freds- og borgerrettighetsbevegelser i USA på samme tid. Den lengste perioden er perioden preget av politisk polarisering og dermed et svært dårlig samarbeidsklima. Den kalde krigen preget Norge, og synet på kommunistene endret seg. Norge hadde valgt side, og Sovjet og kommunismen var nå ansett som "farlige". I den forbindelse var det ikke bare de som "stod fram" som kommunister som ble mistenkeliggjort. De fleste grupper som var negative til NATO, og samtidig ikke ønsket aktivt å velge side i den kalde krigen, risikerte å bli stemplet som kommunister. Fredsorganisasjoner kunne derfor lett bli mistenkeliggjort. Det gjaldt både Norsk Kvinneforbund og Kvinneligaen. Kvinneligaen var mest vestorientert, og var svært ukomfortabel med mistenkeliggjøringen. Det gav utslag i at Fredsaksjonen stort sett ikke var interessert i å samarbeide med Norsk Kvinneforbund, som hadde størst sympati med Sovjet, selv om organisasjonen ikke kalte seg kommunistisk. Likevel kan det virke som om det var en stor andel kommunister blant medlemmene. I følge Lund-rapporten ble Norsk Kvinneforbund også overvåket av POT, som den eneste av kvinnefredsorganisasjonene.

Selv om ikke kvinnefredsorganisasjonene var partipolitiske, var det likevel politikk som var grunnen til at ikke "alle" kvinnene som ønsket å kjempe mot atomvåpen sluttet seg sammen i en organisasjon. Jeg vil gå så langt som å si at den kalde krigen var et svært styrende element i utviklingen i antiatomarbeidet. Selv om jeg bare har tatt for meg kvinnefredsorganisasjoner mener jeg kvinneperspektivet var av underordnet betydning i den historiske konteksten for hvordan utviklingen av fredsorganisasjonene artet seg. På den måten kan den kalde krigen også ha påvirket selve målet til organisasjonene. For det første var det en målsetning å samle et bredt spekter av kvinner til organisasjonene. Det var ikke like enkelt når frykten for kommuniststempel styrte en del av aktiviteten. For det andre kan det hende kvinner generelt hadde fått mer blest om sitt nedrustningsarbeid og mer innflytelse om de hadde hatt fritt spillerom til å legge ideologiske skillelinjer bort, for så å kunne kjempe om saker de alle var enige om, som for eksempel kampen mot atomvåpen.

Jeg vil trekke fram Sigrid Helliesen Lund som en "kvinne mot strømmen". Hun var både aktiv i Norsk Kvinneforbund og Kvinneligaen. Samtidig var hun kveker. Å være med i begge disse kvinnefredsorganisasjonene, som åpenlyst på mange måter stod mot hverandre, viser at hun var en av de få som ikke lot den konkrete historiske konteksten påvirke *hennes* mål om fred,

og en verden fri for atomvåpen. Hun lot heller ikke den kalde krigen diktere i hvilken politisk retning hun skulle samarbeide.

I tillegg er Birgit Schiøtz interessant. Etter 16 år som aktiv Kvinneligamedlem gikk hun over til Norsk Kvinneforbund og ble leder. Det interessante her er at mens Kvinneligaen er i ferd med å bli mer "stueren" med sin status i FN og beviste arbeid for å fjerne et kommuniststempel, gikk Schiøtz over til den organisasjonen "ingen" ville samarbeide med, på grunn av beskyldningene om at den var en kommunistisk dekkorganisasjon. Det betyr at hun og Helliesen Lund trolig var to av de svært få som trosset den gjeldende oppfatningen i samfunnet, og satte målet om nedrustning og motstand mot atomvåpen over politiske skillelinjer.

Med den tredje og siste fasen i perioden kom Fredsaksjonen. Den hadde både kvinner fra Kvinneligaen og Norsk Kvinneforbund blant sine tilhengere. Det kan dermed se ut som om det var Fredsaksjonen som var minst preget av den historiske konteksten og som klarte å konsentrere seg om målet de "alle" hadde felles. På den annen side kan det ha vært et mindre komplisert klima for samarbeid på 1960-tallet enn rett etter den kalde krigens oppstart. I tillegg var det mindre forpliktelser å involvere seg i en ad hoc bevegelse uten medlemslister enn en etablert organisasjon.

Verdigrunnlaget ved nytten av å være en organisasjon av bare kvinner, står sentralt i alle kvinnefredsorganisasjonene. Jeg har drøftet verdien av de *kvinnelige egenskapene* i militærspørsmål. På den annen side vil jeg påstå at det *ikke* er det kvinnelige verdigrunnlaget som har vært mest styrende i forhold til hvordan kvinnene har arbeidet mot atomvåpen. I så fall burde vi ha funnet flere spor av samarbeid. Jeg vil hevde oppgaven har vist at den historiske kontekst, den kalde krigen, har lagt de fleste premissene for aktiviteten i organisasjonene. Det gjelder også Kvinnesekretariatet som på grunn av Arbeiderpartiets politiske standpunkter reserverte seg sterkt fra å samarbeide med organisasjoner som på noen måte kunne mistenkes for å være kommunister. Kommunistfrykten preget også Kvinneligaen, og den preget Norsk Kvinneforbund i den forstand at de hadde vanskeligheter med å få til samarbeid med andre. Slik jeg ser det var det kun Fredsaksjonen som var i stand til å se forbi de politiske motsetningene og fokusere mer på sak, nemlig motstanden mot atomvåpen.

Litteratur og kilder

- Aschehoug og Gyldendals Store Norske Leksikon (1999) Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Bergh, Trond (1987): *Arbeiderbevegelsens historie i Norge, bind 5*. Oslo: Tiden.
- Bergh, Trond og Knut Einar Eriksen (1998): *Den hemmelige krigen. Overvåkning i Norge 1914-1999*. Oslo: Cappelen Akademiske Forlag.
- Blom, Ida m.fl. (2002): *Historie, kritikk og politikk. Festskrift til Maurseth*. Trondheim.
- Blom, Ida og Sølvi Sogner(1999): *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, Oslo: Cappelen.
- Blom, Ida (1995) *Det er forskjell på folk – Nå som før: Om kjønn og andre kriterier for sosial differensiering*. Oslo: Universitetsforlaget
- Bussey, Gertrude og Tims, Margaret (1989): *Pioneers for Peace – Women's International Leagu for Peace and Freedom 1915-1965*. WILPF British section: London.
- Bull, Edvard (1982): *Norgeshistorien etter 1945*. Oslo: Cappelen.
- Eriksen, Knut Einar og Helge Pharo (1997): *Kald krig og internasjonalisering*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fjær, Svanaug (1981): "Gamle organisasjoner og nye bevegelser: case-studie av Internasjonal kvinneliga for fred og frihet" Hovedfagsoppgave: Oslo.
- Furre, Berge (1992): *Norsk Historie 1905-1990*. Oslo: Samlaget.
- Gjermoe, Johanne R. (1983): *For likeverd og fred*. Oslo: Forum Boktrykkeri.
- Gripsrud (1988)
- Gulsett, Anette C. (2005): "Reetablering og strid i etterkrigstidens fredsbevegelse : norsk og internasjonal fredsbevegelse 1945 til 1950". Masteroppgave: Oslo.
- Hobsbawn, Eric (2003) *Ekstremismens tidsalder*. Oslo: Gyldendal
- Hagemann, Gro (2002): *Housewife or Citizen? The Dilemma of Twentieth-Century Gender Politics*. I: Sandvik, Telste, Thorvaldsen: *Pathways of the Past. Essays in Honour of Sølvi Sogner*. Oslo: Novus.
- Karlsson, Gunnel (1996): *Från broderskap til systerskap*. Lund: Arkiv.
- Kjeldstadli, Knut (1999): *Fortida er ikke hva den en gang var*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kvam, Ragnar 1973: *DNA mot splittelse*. Oslo: Cappelen.
- Lange, Even (2005): *Aschehougs Norgeshistorie 11 – Samling mot felles mål, 1935-1970*. Oslo: Aschehoug.
- Lie, Haakon 1975: *...Slik jeg ser det*, Oslo: Tiden.
- Linder, Doris H. (1997): *Aase Lionæs – En politisk biografi*. Oslo: Det Norske Arbeiderpartiet.

- Lund-Rapporten: Dokument nr. 15. 1995-1996
- Lundby, Kristin (1998): *Norsk Kvinneforbund 1948-1960*. Hovedfagsoppgave: Oslo.
- Lønnå, Elisabeth (2004): *Krigens Vinder: Kvinner i fredsbevegelsen og historien om dem*. Upublisert prøveforelesning for doktorgrad.
- Melby, Kari (1995): *Kvinnelighetens Strategier: Norges husmorforbund 1915-1940 og Norges lærerinneforbund 1912-1940*. Universitetet i Trondheim.
- Means, Ingunn N. (1973) *Kvinner i norsk politikk*. Oslo: Cappelen.
- Molin, Karl (1989): *Sosialdemokraties samhelle*. Kristianstad: Tiden.
- Nordland, Eva (2000): *Skrutt på en vei*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Rowe, Lars (2000): *Arbeiderhistorie: Fredskamp og maktkamp i arbeiderorganisasjonene*. Oslo: Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.
- Rowe, Lars E. (1999): *"Forsvaret av freden og kampen mot krigsbrannstifterne: fred som politisk våpen i den kalde krigen 1949-1956*. Hovedfagsoppgave: Oslo
- Pryser, Tore (1993): *Portretter fra norsk historie: Johanne Reutz Gjermoe*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Santi, Rainer (1992) *Hundra år fredsarbeite*. Geneve: Internasjonale Fredsbyrå
- Sassoon, Donald (1996): *Hundra år av socialism*. Atlas
- Saue, Gerd G. (2001): *Jane Addams – Elsket og foraktet*. Stavanger: Kvekerforlaget.
- Sejersted, Francis (2005): *Sosialdemokratiets tidsalder*. Oslo: Pax.
- Skogrand, Kjetil og Rolf Tamnes (2001): *Fryktens likevekt*. Oslo
- Stoneburner, Carol and Jonh? (1986): *The Influence of Quaker Women on American History*. USA
- Swordlow, Amy (1993): *Women Strike for Peace*. The University of Chicago Press.
- Teigene, Ingolf H. (1987) : *Werna Gerhardsen*. Oslo: Samlaget.
- Ås, Berit (1981): *Kvinner og sivil ulydighet*. I: Hagtvedt, Bernt (Red.). *Den vanskelige Ulydigheten*. Pax.
- Aas, Randi (2001): *Mellom frontene: Johanne Reutz - pioner og yrkeskvinne i norsk arbeiderbevegelse*. Oslo: Pax.

Arkiv (nummer på boksene er spesifisert i fotnotene):

Fylkesarkivet i Oppland – Fredsarkivet

Diverse møtereferater, saksmapper og korespondanser 1945 - 1965 i følgende arkiv:

ARK/101 Internasjonal Kvinneliga for fred og frihet, IKFF, Arkiv 2

ARK/118 Gjermoe, Johanne Lucie Reutz

ARK/122 Mohr, Marie Lous

ARK/124 Internasjonal kvinneliga for fred og frihet IKFF ark 1

ARK/138 WISP Norge (Womens International Strike for Peace)

ARK/142 Ås, Berit

Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek

Møteprotokollene fra Kvinnesekretariatets Landskonferanse: 1957, 1959 og 1961.

Møteprotokollen fra Kvinnesekretariatets styremøte sentralt: 1958.

Diverse møtereferater og korespondanser fra styret i Kvinnesekretariatet: 1948 – 1961

Diverse saksmapper, møtereferat og korespondanser fra Norsk Kvinneforbund: 1948 - 1965

Tidsskrift:

”Kvinnen og tiden” nr. 1. 1945 side 4.

Mailkorespondanse:

Norunn Grande i mail til meg 19. mars, 2007.

Intervju:

Ås, Berit: Intervju gjennomført av Henriette Westgaard hjemme hos Ås 16.03.2006. Medium: MP3-spiller.

Internetsider:

<http://www.arbark.no/h0401.htm>

http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1946/balch-bio.html

<http://www.ikff.no/?vis=historiehefte-1915-1925>

<http://www.snl.no/article.html?id=550208>

<http://www.religioustolerance.org/quaker2.htm>.

<http://www.norgeslexi.com/krigslex/s/s7.html>.